

**«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ»
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՍՈՒՆՔ**

**«ՓԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.
ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ և ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ»**

**ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ 2-ՐԴ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**

Երևան - 2005

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՆԱԽԱԲԱՆ 4

ԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ

Ներածություն 6

Օրինականության վիճակը երկրում՝ որպես փաստաբանական գործունեության արդյունավետության չափանիշ 7

Փաստաբանության դերը անցումային պետությունում առկա պրոբլեմների լուծման գործում 9

Ով պետք է «Էլդորադոն» իրականություն դարձնի 12

Օգտագործված գրականության ցանկ 17

ԼԻԼԻԹ-ՔԱՄԱԼՅԱՆ

Ներածություն 18

Փաստաբանական էթիկայի ընդհանուր բնութագիրը, կազմավորումը և կառուցվածքը 19

Փաստաբանական էթիկայի հիմնական սկզբունքները և դրանց կիրառման գործնական հիմնախնդիրները 21

Վերջաբան 35

Օգտագործված գրականության ցանկ 36

ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Ներածություն 37

Նկարագրական մաս 39

Եզրափակիչ մաս 45

Օգտագործված գրականության ցանկ 47

ԽԱՉԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ներածություն 48

Նկարագրական մաս 48

Փաստաբանական էթիկա 57

Եզրափակիչ մաս 58

Օգտագործված գրականության ցանկ 59

ՊԵՐՃ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Ներածություն 60

Փաստաբանական ծառայությունը խորհրդային Հայաստանում 62

Փաստաբանությունը Հայաստանի նորանկախ հանրապետությունում 65

Օգտագործված գրականության ցանկ 68

ՀԱԿՈՐ ԶՈՅԼՈՅԱՆ

Ներածություն	69
Փաստաբանության մասին օրենքում առկա բացթողումներն ու անհրաժեշտ լրացումները	70
Փաստաբանության ներկա վիճակը հասարակության գնահատմամբ	72
ՀՀ-ում ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը՝ որպես զարգացման նոր հեռանկար	73
Ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտի կառուցվածքը	75
Ընտանեկան փաստաբանի գործունեության նպատակահարմարությունը իրավական և ֆինանսական առումով	76
Ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը՝ որպես զարգացման հեռանկար հասարակության գնահատմամբ	77
Եզրափակիչ մաս	77
Օգտագործված գրականության ցանկ	79

ՆՈՐԱՅԻ ԱՔԳԱՐՅԱՆ

Ներածություն	80
Նկարագրական մաս	81
Եզրափակիչ մաս	86
Օգտագործված գրականության ցանկ	88

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայտնի է, որ մարդու իրավունքների պաշտպանության բնագավառում առնձնահատուկ տեղ է գրավում փաստաբանությունը՝ որպես իրավապաշտպան հնագույն ինստիտուտ: Այս կարևորագույն կառույցի արդյունավետ կազմակերպումն ու գործունեությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից է: Ուստի փաստաբանական գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության մեջ հակասությունների բացակայությունը և հստակ ու անթերի ձևակերպումների սահմանումը, որոնք թույլ կտան բոլոր հնարավոր թույլատրելի իրավական միջոցներով ապահովել մարդու իրավունքների ու օրինական շահերի պատշաճ պաշտպանությունը, յուրաքանչյուր ժողովրդավարական պետությունում լուծման ենթակա խնդիրներից է:

Ժողովրդավարական, իրավական պետության կառուցման ճանապարհին Հայաստանի Հանրապետությունում անընդհատ անհրաժեշտություն է առաջանում վերանայելու և կատարելագործելու գործող օրենսդրությունը: Հասարակական հարաբերությունների զարգացման արդի փուլում, երբ ընթանում են ժողովրդավարացման, հումանիզացիայի և մարդու իրավունքների պաշտպանության բազմաբնույթ գործընթացներ, առավել հրատապ է դառնում իրավունքի տարբեր ճյուղերին վերաբերող օրենսդրության համապատասխանեցումը ժողովրդավարական պետությանն ու քաղաքացիական հասարակությանը բնորոշ որակներին: Հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է փաստաբանական գործունեությունը կարգավորող օրենսդրությանը, ապա առանձնակի է կարևորվում այս ինստիտուտը կանոնակարգող կատարյալ օրենսդրության ձևավորման ու դրա արդյունավետ կիրառման խնդիրը:

Բոլորովին վերջերս, ինչպես հայտնի է, բազմաթիվ փոփոխություններ կատարվեցին Հայաստանի Հանրապետությունում փաստաբանության ինստիտուտի բնագավառում կապված 2004 թ.-ին ընդունված «Փաստաբանության մասին» ՀՀ նոր օրենքի և դրա հիման վրա այս ինստիտուտում կատարված բարեփոխումների հետ: Խոսքը վերաբերում է փաստաբանական պալատի՝ որպես ՀՀ-ում բոլորովին նորաստեղծ կառույցին, որի ձևավորման հետ կապված գործընթացները դեռևս չեն հասել իրենց տրամաբանական ավարտին:

Գիտաժողովի նպատակն էր «Փաստաբանության մասին» նոր օրենքի դրույթների վերլուծության և համեմատական հետազոտության հիման վրա այդ դրույթներում առկա թերությունների և բացթողումների բացահայտումը և դրանք վերացնելու համար հիմնավորված առաջարկությունների և հիմնախնդիրների գործնական լուծման արդյունավետ ուղիների մշակման փորձը: Գիտաժողովը նպատակ էր հետապնդում նաև իրավաբան ուսանողների շրջանում անցակցնել գիտական քննարկում՝ փաստաբանների միասնական պալատի ձևավորման և ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու առնչությամբ:

Սույն գրքույկում ըստ գիտաժողովի գրավոր և բանավոր փուլերի միավորների ամփոփման արդյունքների՝ հերթականությամբ զետեղված են գիտաժողովի լավագույն զեկույցները: Նախատեսվում է սույն ժողովածուն անվճար տարածել երիտասարդ իրավաբանների և փաստաբանների շրջանում:

Կարծում ենք՝ իրավաբան ուսանողների ներգրավվումը վերոնշյալ գործընթացներին իր դերն ու նշանակությունը կունենա Հայաստանի Հանրապետությունում իրավապաշտպան կազմավորումների բնագավառում անհրաժեշտ բարեփոխումների իրականացման և մարդու իրավունքների պաշտպանության գործում:

Ներածություն

Սույն աշխատանքում փորձ է արվել քննարկել մի շարք հիմնահարցեր, որոնց լուծումը, իմ կարծիքով, կնպաստի մեր երկրում փաստաբանության ինստիտուտի կայացմանն ու զարգացմանը: Նրանում շարադրված են իմ մտտեցումները փաստաբանության՝ որպես քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն ինստիտուտներից մեկի կառուցման արդյունավետ ուղիների վերաբերյալ: Սույն աշխատության մեջ անդրադարձ է կատարվել անցումային պետության ճգնաժամի առաջացման պատճառներին, ինչպես նաև փորձ է արվել տալ դրանց լուծման հնարավոր տարբերակները:

Մեր երկրում փաստաբանության ինստիտուտի կառուցման հիմքերն այսօր են դրվում: Մասնավորապես այդ է վկայում 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին ընդունված «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը: Այն, հիրավի, նշանակալի իրադարձություն է Հայաստանում փաստաբանության ինստիտուտի զարգացման գործում, բայց չպետք է մոռանալ, որ առջևում դեռ շատ անելիք կա:

Նոր օրենքի ընդունմամբ փաստաբանական գործունեության մեջ նոր փուլ է սկսվել, որի հիմնական խնդիրը փաստաբանության՝ նոր որակի անցման, հռչակված անկախության պայմաններում փաստաբանության արդյունավետ գործունեության երաշխիքների ապահովումն է: Բացի այդ, պետք է կարողանալ պաշտպանել այդ անկախությունը տարբեր բնույթի ոտնձգություններից:

Օրենսդրական բարեփոխումն, ինչ խոսք անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է: Բացի փաստաթղթային ձևակերպումից անհրաժեշտ են գործնական իրավակիրառ քայլեր, այլապես օրենքը դեկլարատիվ բնույթ կկրի: Մրանից խուսափելու համար պետք է ձևավորել պատշաճ իրավակիրառ պրակտիկա: Աշխատության մեջ արվել են որոշակի դատողություններ նաև այս հարցի կապակցությամբ: Մասնավորապես խոսվել է փաստաբաններին ներկայացվող մասնագիտական ու անձնական որոշ հատկանիշների կարևորության մասին և գույահեռներ են տարվել վերջիններիս առկայության և փաստաբանության ինստիտուտի կայացման միջև:

Օրինականության վիճակը երկրում՝ որպես փաստաբանական գործունեության արդյունավետության չափանիշ

Այսօր քաղաքակիրթ աշխարհի գրեթե բոլոր պետությունների առջև կանգնած է, կարելի է ասել, գերխնդիր՝ մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանություն: Եթե ընդունենք, որ 1948թ. դեկտեմբերի 10-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից ընդունված «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը» ժամանակակից ժողովրդավարական պետությունների օրենսդրական զարգացման մի յուրօրինակ ուղեցույց է, ապա անհրաժեշտ է հիշել նրա հիմնական պոստուլատները. «...Մարդկային ընտանիքի բոլոր անդամներին ներհատուկ արժանապատվության և հավասար ու անօտարելի իրավունքների ճանաչումն աշխարհում ազատության, արդարության և խաղաղության հիմքն է...»

...Բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ և հավասար իրենց արժանապատվությամբ և իրավունքներով...»

...Յուրաքանչյուր ոք ունի սույն Հռչակագրում ամրագրված բոլոր իրավունքներն ու ազատությունները...»:

Սակայն այս իրավական դրույթների զուտ փաստաթղթային ամրագրումը դեռևս բավարար չէ: Բավարար չէ նաև ներպետական օրենսդրության, մասնավորապես, Մասնադատության՝ այդ հենքի վրա կառուցումը: Մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության համար անհրաժեշտ է, որպեսզի ստեղծվեն վերջիններս առօրյա կյանքում և հատկապես իրավապահ համակարգի հետ հարաբերություններում իրականացնելու հստակ և գործուն երաշխիքներ: Այդ երաշխիքների թվին են դասվում իրավապահ պրակտիկայի պատշաճ մակարդակի ապահովումը, անհատին որակյալ իրավաբանական օգնություն ցույց տալու իրական հնարավորությունը, օրինականությունն ու իրավակարգը:

Մեր խնդիրն է պարզել փաստաբանության ինստիտուտի դերը դրանց կյանքի կոչման գործում: Պարզ է, որ իրավունքի հեղինակության անկումը թուլացնում է անձի օրինական շահերի

պաշտպանության օրինական միջոցների արդյունավետությունը: Անձի իրավունքների պաշտպանության համար մոլոր պայքարը տեղափոխվում է «ստվերային» արդարադատության ոլորտ: Առաջին պլան են դուրս գալիս ուժային մեթոդները՝ ճնշում, «ծանոթություն», կաշառք: Կարծում են, կարիք չկա նշելու, որ այս պարագայում զանգվածաբար խախտվում են փաստաբանի մասնագիտական էթիկայի կանոնները:

Բնականաբար, այս արատավոր երևույթը հանգեցնում է փաստաբանի մասնագիտության նկատմամբ հարգանքի և, ամենակարևորը, հավատի կորստյան: Փաստաբանը հանդես է գալիս զուտ որպես իրավունքի սուբյեկտի և կոռուստացված իրավապահ համակարգի միջև կապող օղակ՝ միջնորդ:

Իսկ միջնորդը որակապես նոր հասկացություն է իրավապաշտպան համակարգում: Նրան անհրաժեշտ չեն փաստաբանի մասնագիտական հմտություններն ու կարողությունները, նա պարտավոր չէ տիրապետել հռետորական արվեստի նրբություններին, չունի հղկված իրավական դիրքորոշումներ: Ի տարբերություն «փաստաբանության»՝ «միջնորդությունը» իրավական ինստիտուտ չէ:

Եթե ամփոփենք վերոգրյալը, ապա կհանգենք այն պարզ եզրակացության, որ երկրում փաստաբանության ինստիտուտի հիմքը դնելու և դրա հետագա զարգացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է երկրում հաստատել իրավունքի գերակայության, օրինականության ռեժիմ: Վերջինս էլ, ինչպես հայտնի է, ճգնաժամ է ապրում անցումային ժամանակաշրջանում, և դրա պատճառները բազմազան են:

Տեսաբանների մի մասի կարծիքով երկրում օրինականության վիճակն առաջին հերթին որոշվում է այդ երկրի դատական և դատախազական մարմինների կողմից անձի իրավունքների պաշտպանությամբ, քանի որ նրանք են կոչված պրակտիկայում կիրառելու օրենսդրի ընդունած նորմատիվ իրավական ակտերը:

Տեսաբանների մյուս խումբն էլ պնդում է, որ անարդար է երկրում օրինականության ճգնաժամի առաջացման մեջ մեղադրել միայն իրավակիրառ մարմինն, առավել ևս, որ վերջինիս համար ավելի դժվար է կատարել օրենքով իր վրա դրված պարտականությունները անցումային ժամանակաշրջանի «գերլարված» պայմաններում: Նրանք գտնում են, որ իրավական միգիլիդմի առաջացման ավելի խոր պատճառներ կան, որոնք թաքնված են տվյալ երկրի բնակչության հոգեբանական առանձնահատկություններում:

Կարծում են, որ վերոնշյալ երկու մոտեցումներն էլ չափազանց ծայրահեղական են: Անհնար է, որ անցումային ժամանակաշրջանի ճգնաժամի առաջացման պատճառ լինի միայն այս կամ այն կոնկրետ երևույթը, և միայն որոշակի հարցի լուծմամբ հնարավոր լինի վերացնել պրոբլեմը:

Անցումային ժամանակաշրջանի ճգնաժամը գլոբալ խնդիր է՝ կազմված մի շարք իրավական, քաղաքական, բարոյահոգեբանական հիմնախնդիրներից, որոնցից յուրաքանչյուրը պահանջում է յուրահատուկ մոտեցում: Ինչ խոսք, երկրում օրինականության ռեժիմ հաստատելու համար անհրաժեշտ է քաղաքական կամք, հստակ պետական կարգապահություն բոլոր՝ այդ թվում դատական և իրավապահ մարմինների գործունեության մեջ: Ինչու են առանձնացնում հատկապես այս երկու համակարգերը, որովհետև դրանց գործունեության հստակ կարգավորմամբ հնարավոր է հասնել «կանխատեսելի» և հիրավի արդար վճիռների կայացմանը: Եվ այդ պարագայում հասարակության մեջ կձևավորվի հարգանք իրավունքի, օրենքի նկատմամբ: Իսկ վերջինիս հետևանքն էլ կլինի այն, որ պրոֆեսիոնալ իրավական օգնությունը կդադարի է-պիզոդիկ բնույթ կրել փաստաբանական պրակտիկայում, այլ կդառնա հասարակության իրավական կյանքի անբաժան մաս:

Չի կարելի միանշանակորեն ժխտել նաև հարցի հոգեբանական կողմը: Իրավագիտակցությունը մեծ դեր է խաղում իրավունքի նորմը կիրառելիս, իսկ իրավագիտակցության մակարդակը պայմանավորված է էթնոսի մշակութային, կրթական, բարոյահոգեբանական առանձնահատկություններով: Իհարկե, պետք է աշխատանքներ տանել այս ուղղություններով՝ ներմուծելով դպրոցներում ու ԲՈՒՀ-երում (խոսքը ոչ իրավաբանական ԲՈՒՀ-երի ու ֆակուլտետների մասին է) համապատասխան կրթական ծրագրեր՝ աշխատանքներ տանելով հասարակության լայն զանգվածներին (հատկապես ՀՀ մարզերում) հաղորդակից դարձնելու իրավական մշակույթին ու արժեքներին:

Բայց չպետք է մոռանալ, որ ճգնաժամի առաջացումը պայմանավորված է մի շարք այլ բացասական երևույթներով, որոնցից են ընթացիկ օրենսդրության և հանրային պահանջումներին անհամապատասխանությունը, իրավունքի տարբեր ճյուղերի բնագավառներում կատարվող դատաիրավական բարեփոխումների անհամաչափությունը, օրենսդրության և նոր նորմա-

տիվ նյութի ռեպլիզացման տնտեսական հնարավորության անհամապատասխանությունը, իրավական և պետական ինստիտուտների հանդեպ վստահության կորուստը, հատկապես անկախ դատական համակարգի գոյության բացակայության պայմաններում, արտակարգ և ժամանակավոր օրենսդրության հիպերտրոֆիան, օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի ենթակարգության խախտումը, իրավակիրառ ոլորտում կամայականությունների տարածումը և այլն, և այլն:

Փաստաբանության դերն անցումային պետությունում առկա պրոբլեմների լուծման գործում

Տնտեսական և հասարակական նոր հարաբերությունների առաջացումը պահանջում է նոր մոտեցումներ, իրավական կարգավորման նոր մեխանիզմներ՝ ուղղված ավելորդ վարչական միջամտությունից դրանք զերծ պահելուն:

Առաջինը օրենսդրի խնդիրն է, իսկ երկրորդը՝ փաստաբանության, քանի որ միայն նա է ի վիճակի ապահովել հնարավոր ծագելիք վեճերի խաղաղ, քաղաքակիրթ լուծումը: Փաստաբանի այս առաքելության կարևորությունը ակնառու է հատկապես բիզնեսի (գործարարության) ոլորտում, գործարար-պետություն հարաբերություններում: Այս հարաբերությունների ճիշտ կառուցմամբ միայն կարելի է հասնել երկրում շուկայական տնտեսական հարաբերությունների ձևավորմանն ու կայացմանը:

Այս ոլորտում փաստաբանի խնդիրն է կանխել տարբեր պետական մարմինների կողմից իրենց լիազորությունների չարաշահումները: Քանի որ, առանց որևէ իրավական հիմքի տնտեսական կառույցների տնտեսական կյանքի մեջ նրանց ներխուժումը ուղղակի քայքայում է վերջիններս:

Փաստաբանի կողմից իր այս խնդրի իրականացման նորմատիվ հիմքեր կան 2004թ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում: Վերջինիս երրորդ հոդվածի համաձայն այն մասնագիտական միավորում է և չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ: Մրանով օրենսդիրը «ազատագրել» է փաստաբանությանը՝ հնարավորություն տալով նրան պայքարել պետական համակարգի անօրինականությունների դեմ:

Անցումային ժամանակաշրջանի ճգնաժամի առաջացման մյուս հիմքը պետական կարգավորման մեխանիզմի բարդացումն է: Դա ևս կապված է նոր հասարակական հարաբերությունների առաջացման, եղած արտադրական հարաբերությունների զարգացման հետ: Ինչ խոսք, սա բնականոն պրոցես է, որը սակայն պրակտիկայում որոշակի բարդություններ է առաջացնում: Քաղաքացին, լինի նա անհատ ձեռներեց, իրավաբանական անձի տնօրեն, թե պարզապես որոշակի անշարժ գույքի սեփականատեր, ուղղակի չի հասցնում ուսումնասիրել բոլոր այդ ակտերը կամ էլ դժվարանում է ընկալել դրանցում օգտագործվող որոշ իրավաբանական եզրույթներ:

Այս խնդրի լուծման պարտականությունն ամբողջությամբ դրված է փաստաբանի վրա:

Հաջորդ երկու հիմնախնդիրները, որոնց հետ «բախվում է» անցումային պետությունը, մարդու իրավունքների պետական պաշտպանության թուլացումն է և կոռուպցիայի աճը:

Նախ առաջինի մասին. անցումային պետության առավել թույլ օղակը մարդն է: Նման պետությունում մարդու իրավունքների պաշտպանության ռեալ մեխանիզմներ չկան: Որոշ պետական պաշտոնյաների կողմից այս երևույթը բացատրվում է նրանով, որ առանց այն էլ թույլ պետությունը պարտավոր է առաջին հերթին պաշտպանել իր շահերը, հետո միայն մտածել անձի իրավունքների և օրինական շահերի մասին:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության թուլացման հետ անմիջականորեն կապված է պետական ապարատում և, ինչու չէ, նաև ամբողջ հասարակությունում կոռուպցիայի աճը: Ցավոք, այսօր այս «սոցիալական հիվանդությանը» հիվանդ է մեր ամբողջ հասարակությունը:

Այս արատավոր երևույթի դեմ պայքարի հիմնական կողմնորոշիչները սահմանված են Կոռուպցիայի համար քրեական պատասխանատվության մասին Եվրոպական կոնվենցիայում: ՀՀ քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվություն է սահմանում կաշառք տալու և վերցնելու համար, նաև մշակվել է հակակոռուպցիոն ծրագիր, սակայն խոսել դրա «արդյունավետության» մասին, կարծում եմ, սույն աշխատության շրջանակներում աննպատակահարմար է: Մեր խնդիրն այս հարցի լուծման գործընթացում փաստաբանի դերի պարզումն է:

Այս կամ այն դժվար կենսական իրավիճակում կողմնորոշվելը, օրենքի և արդարության տեսակետից առավել ռացիոնալ և ճիշտ դիրքորոշման մշակումը, ինչպես նաև չարաշահումներից, անօրինականություններից պաշտպանվելուն ուղղված փաստաբանի գործողությունները ոչ միայն վերջինիս պայմանագրային պարտավորություններն են, այլև իրենցից մեծ հասարակական կարևորություն ունեցող խնդիրներ են ներկայացնում:

Նման խնդիր լուծել կարող է միայն այն փաստաբանը, որը լրիվ անկախ է և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, և պետական ապարատից, և իրավապահ ու դատական համակարգից: Բայց այս անկախությունը չպետք է հասկանալ որպես փաստաբանների կորպորատիվ «սննապարծության» հետևանք, իշխելու, ընդհանրապես ոչ մեկին ու ոչնչին չենթարկվելու ձգտում: Ամենևին, սա պետք է ընկալել որպես օբյեկտիվ անհրաժեշտություն, որը սկիզբ է առնում հումանիզմի, դեմոկրատիայի, մարդու իրավունքների էությունից:

Անցումային պետության առջև ծառայող թերևս ամենաբարդ խնդիրներից է հանցավորության աճը: Սա պայմանավորում է մեծ թվով քրեական գործերի հարուցումը: Դատարաններն ուղղակի հեղեղվում են դրանցով: Եթե այս ամենին ավելացնենք իրավապահ մարմինների որոշ աշխատակիցների ցածր մասնագիտական մակարդակը, անպատասխանատվությունը, կոռուպցիոնությունը, ապա միայն անկախ փաստաբանի մասնակցությունը կարող է գոնե ինչ-որ չափով մեղմել կասկածյալի կամ մեղադրյալի հանդեպ բացասական վերաբերմունքը, կանխել վերջինիս նկատմամբ ոչ իրավաչափ ներգործության միջոցների կիրառումը:

Ով պետք է «Էլդորադոն» իրականություն դարձնի

Թող տպավորություն չստեղծվի, թե ես ցանկանում եմ ֆետիշացնել փաստաբանության դերն ու նշանակությունը հասարակության կյանքում, կամ իրավակիրառ պրակտիկան գուտ տեսական ընդհանրացումներով ուսումնասիրած լինելով, ամիմն քննադատել ՀՀ իրավապահ համակարգը, մեղադրել վերջինիս «մարդկության բոլոր մեղքերում», բնավ: Բայց մենք բոլորս էլ տեսնում ենք, թե ինչ է կատարվում մեր հանրապետությունում այսօր: Եվ կարծում եմ ոչ մեկիս էլ դուր չի գալիս նման իրավիճակը: Իսկ փաստաբաններն առաջին հերթին պետք է շահագրգռված լինեն դրա հաղթահարման գործում: Ինչու, որովհետև բոլոր ժամանակներում էլ փաստաբանությունը դասվել է քաղաքացիական հասարակության կառույցների թվին (հիմա դա ուղղակիորեն ամրագրված է «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում): Սրա տակ նկատի է ունեցվում այն, որ իրավունքին և քաղաքացիական հասարակությանը ծառայելը, պատկերավոր ասած, փաստաբանության ռազմավարական խնդիրներն են:

Ուստի նրանք պետք է անեն հնարավոր ամեն ինչ, որպեսզի փաստաբանության ինստիտուտը դադարի հասարակության կողմից ընկալվել որպես «հարուստ մարդկանց գործերով զբաղվող», «անլեգալ բիզնեսն ու հանցավոր կառույցները սպասարկող» համակարգ, որը «պաշտպանում է վերջիններիս արդարացի պատժից»՝ դրանով իսկ խոչընդոտելով արդարության հաստատմանը:

Փաստաբանությունը կոչված է պաշտպանել հասարակության բոլոր անդամների իրավունքները, և սա պետք է գիտակցի յուրաքանչյուր ոք: Ինչպես արդարացիորեն նշում է Ս. Ս. Ալեքսեևը, «...իրավունքի հասկացության նոր մեկնաբանությունը էապես տարբերվում է «իշխանամետ» իրավունքի, օրենքի, օրինականության մասին մեր ունեցած պատկերացումներից: Ահա այդ պատճառով բավական դժվար է իրավունքի՝ որպես ամբողջապես «ուժային» ինստիտուտի ընկալումից անցում կատարել իրավունքի՝ որպես «մարդասեր» երևույթի, ազատության ֆենոմենի ընկալմանը:

Սակայն եթե անցումը կատարվի, ապա ավելի շատ «ժողովրդամետ», քան «իշխանամետ» իրավունքը նոր որակ ձեռք կբերի, իսկ վերջինս էլ հնարավորություն կտա նրան վեր կանգնել իշխանությունից՝ դրանով իսկ լուծելով իշխանության «սանձահարման» պրոբլեմը:

Միայն այս պարագայում հնարավոր կլինի ստեղծել գործուն մեխանիզմներ պետական ապարատի չարաշահումները վերացնելու համար: Եվ միայն այս պարագայում հնարավոր կլինի պաշտպանված քաղաքացիական հասարակության սահմանավորումը:

Փաստաբանի գործունեությունը պետք է ուղղված լինի իրավաբանական օգնության կարիք ունեցող անձանց և կազմակերպություններին որակյալ օգնություն ցույց տալուն, ինչպես նաև արդարադատության հասնելու յուրաքանչյուրի հնարավորությունը ապահովելուն: Իրավաբանական օգնություն ստանալու պահանջ առաջանում է ամենուր և անընդհատ: Պրակտիկորեն

չկա մարդկային գործունեության այնպիսի բնագավառ, որում անհրաժեշտ չլիներ իմանալ կամ կիրառել այս կամ այն իրավական նորմը: ՀՀ Սահմանադրության երկրորդ գլխում ամրագրված մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունների իրականացումն անհնար է առանց համապատասխան իրավական մեխանիզմների կիրառման: Մարդու իրավունքների և ազատությունների պետական պաշտպանության երաշխիքներն էլ, իրենց հերթին, պահանջում են հենց որակյալ իրավաբանական օգնություն ստանալու երաշխիքներ: Յուրաքանչյուրի կողմից իր իրավունքների և ազատությունների՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով իրականացումը պահանջում է որոշակի գիտելիքների առկայություն: Փաստաբանն էլ այն անձն է, ով ունի այդ գիտելիքները, և նրա վրա է դրված հասարակության յուրաքանչյուր անդամի իրավաբանական օգնություն ցույց տալու պարտականությունը:

Փաստաբանը կոչված է պաշտպանել կամայականություններից, ահա այդ պատճառով կոնկրետ անձի, կազմակերպության իրավունքների, շահերի օրինական ճանապարհով պաշտպանությունը միաժամանակ համապատասխանում է ամբողջ հասարակության հանրային-իրավական շահերի պաշտպանությանը: Պատահական չէ, որ անընդհատ կրկնում են պաշտպանության օրինական լինելու մասին: Փաստաբանական գործունեության մեջ «նպատակն արդարացնում է միջոցները» գաղափարախոսությունն անընդունելի է: Ավելին, սա կարող է հսկառակ ազդեցությունն ունենալ: Այս պահանջի մեջ է կայանում փաստաբանական գործունեության բարդությունը: Եվ սրանից են բխում փաստաբանի անձնական և մասնագիտական հատկանիշներին ներկայացվող բավական բարձր պահանջները: Բավական է հիշել Ռ. Հարրիսի խոսքերը. «...կարելի է ասել, որ փաստաբանին շրջապատող բոլոր դժվարությունները հաղթահարելիս զսպվածությունը նրա լավագույն ուղեկիցը կլինի, իսկ առողջ դատողությունը՝ վստահելի ղեկավարը»: Հիրավի, փաստաբանը պետք է ունենա առողջ դատողություն: Սա փաստաբանի այն բացառիկ ու, թերևս, միակ հատկանիշն է, առանց որի մնացած բոլոր հատկանիշների գոյությունն անիմաստ է:

Առողջ դատողությունը հատկապես կարևորվում է, քանի որ փաստաբանը պետք է կարողանա մախ հասկանալ վեճի առարկան, տեսնել իրական նպատակներն ու դրանց հասնելու օրինական ճանապարհները, բացի այդ նա պետք է կարողանա գրագետ ձևով տանել դատավարությունը: Բացի դատողությունից փաստաբանի համար ոչ պակաս կարևոր է տեսական գիտելիքների առկայությունը: Փաստաբանը պետք է կատարյալ տիրապետի օրենսդրությանը, տեսնի և ընկալի դրա նրբությունները: Փաստաբանը պետք է բավական հեռատեսություն ունենա, որպեսզի հասկանա այդ պահին հսկառակ կողմի հնչեցրած հարցի էությունն ու ենթատեքստը և այն, թե ինչ հետևանք կարող է ունենալ այդ հարցը դատավարության հետագա ընթացքի վրա: Սա արդեն խոսում է փաստաբանի ճկունության մասին: Ի վերջո չպետք է մոռանալ, որ փաստաբանին ամբիոն է տրամադրվում ոչ միայն իր հռետորական հմտությունները ցուցադրելու համար, այլ ճիշտ երկխոսություն տանելու, դիմացինի ասածն ընկալելու, նրա մտքի ընթացքը հասկանալու համար: Չնայած իրավաբանական գրականության մեջ այն կարծիքն է արտահայտվում, որ հռետորական արվեստին տիրապետելը փաստաբանի կարևորագույն հատկանիշներից է, սակայն ես գտնում եմ, որ սա չպետք է հասկանալ բացարձակ իմաստով: Հռետորն, ըստ էության, մենախոս է, իսկ փաստաբանի առջև ճիշտ երկխոսություն տանելու և հաղթող դուրս գալու խնդիր է դրված:

Բացի վերոնշյալ հիմնական հատկություններից փաստաբանը պետք է ունենա մի շարք այլ հատկանիշներ, որոնք կօգնեն նրան իր գործունեությունն իրականացնելիս: Խոսքը մասնավորապես փաստաբանի ընդհանուր զարգացվածության մասին է: Գերման դե Բեթսը, հենվելով սեփական փորձի վրա ասում էր. «Փաստաբանը պետք է պատկերացում ունենա ամեն ինչի մասին»:

Փաստաբանի մասնագիտության մասին խոսելիս Ա. Ֆ. Կոնին նշում էր, որ փաստաբանի համար ընդհանուր զարգացվածության բարձր մակարդակը, վարքագծի բարձր կուլտուրան մասնագիտական հմտությունների ձեռքբերման նախադրյալ են հանդիսանում:

Խոսելով ընդհանուր և մասնագիտական կուլտուրայի մասին՝ չպետք է մոռանալ, որ փաստաբանի վստահելի ու անսխալ գործունեությունը կախված է նրա բարոյական կուլտուրայից: Վերջինս արտահայտվում է հիմնականում փաստաբանի մասնագիտական էթիկայի կանոնների պահպանման մեջ:

Առաջին հայացքից բոլոր այս պահանջները կարող են չափից դուրս խիստ թվալ, բայց չպետք է մոռանալ, որ փաստաբանության իմաստիտուտի կայացմանն ուղղված բոլոր ջանքերն իզուր կլինեն, եթե փաստաբանը, չունենալով զսպվածություն, սկզբունքայնություն, օրինապա-

հույսը, դրանցից գուրկ լինելու մեջ մեղադրի դատավորին, դատախազին, քննիչին, կամ պետական մարմնի այլ աշխատակցին:

Նախքան հետագա ասելիքս շարադրելը՝ կցանկանայի պարզաբանել, թե ինչու եմ սույն դատողությունները շարադրելիս հիշատակել առասպելական Էլդորադոն: Կարողավ որոշ տեսաբանների աշխատությունները՝ նրանց բոլորի մոտ էլ ես նկատեցի մի տարօրինակ, ինչ-որ տեղ նույնիսկ կասկածելի օրինաչափություն՝ նրանք խոսում են փաստաբանության մասին՝ հղում անելով զարգացած, քաղաքակիրթ պետություններում գործող «իդեալական» մի ինստիտուտին: Կարծում եմ, կհամաձայնվեք ինձ հետ, որ սա, մեղմ ասած, չափազանցություն է: Եթե պատկերավոր ձևով ընդհանրացնենք նրանց (հատկապես ռուս իրավաբանների) մոտեցումները, ապա կստացվի, որ նրանք բոլորն էլ պնդում են, թե «այս իդեալական համակարգը կա, գործում է, բայց ոչ այստեղ, այլ ինչ-որ մի այլ տեղ: Օրինակ՝ անգլոամերիկյան համակարգի երկրներում»: Նույն Էլդորադոն է՝ տեղ, որը կա, բայց ոչ այստեղ: Նրանք հիմնավորում են իրենց փաստարկները՝ հենվելով այն մոտեցման վրա, որ մեր հասարակությունում փաստաբանության «երբորում» դիրքը կապված է նրա հետ, որ վերջինս գտնվում է իրավական կյանքի պերիֆերիայում: Մեր ազգի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ մենք արդարադատության իրականացումն ապահովող մարմինների «ցանկը» սահմանափակում ենք դատարանով, դատախազությամբ, ոստիկանությամբ: Փաստաբանության դերը բարդ պետական և ոչ պետական հիմնախնդիրներ լուծելիս թերագնահատվում է՝ ընկալվելով որպես ոչ բավականաչափ լուրջ ինստիտուտ մնան հարցերի լուծման գործում ներդրում ունենալու համար: Նրանք նշում են, որ փաստաբանության հեղինակությունը և նրա գործունեության արդյունավետությունն անմիջականորեն կապված են հասարակության մեջ անձի դիրքով, Ժողովրդավարության և օրինականության ֆունդամենտալ սկզբունքների նկատմամբ հասարակության վերաբերմունքով:

Ես մնան մոտեցման հետ համաձայն չեմ: Նախ, փաստաբանության ինստիտուտը բավական բարդ համակարգ է, անհնար է, որ որևէ պետությունում այն կատարելապես կայացած լինի: Ուղղակի անհնար է, որ նույն ԱՄՆ-ում փաստաբանության գործունեությունն ուղղակի չբախվի որոշակի դժվարությունների, լինի այնքան անթերի, որքան նկարագրված է այդ աշխատություններում: Մեր տեսաբանների այս պնդումներում ես այլ ենթատեքստ եմ տեսնում՝ փախուստ ցանկացած պատասխանատվությունից կամ պարտականությունից: Հեշտ է ամեն ինչի համար բացատրություն գտնել, մեղադրել այլ համակարգերին անկատարության մեջ, որի հետևանքով երկրում օրինականությունը ճգնաժամ է ապրում: Եկեք հարցին մոտենանք այլ տեսանկյունից. նույն ԱՄՆ-ն կայացման բարդ ուղի է անցել: Ժողովրդավարական ու իրավական պետությունը նրան որևէ մեկի կողմից չի նվիրաբերվել: Նման պետություն կառուցվել է նրա բոլոր, այդ թվում, փաստաբանության ակտիվ գործունեությամբ ու ջանքերով:

Ես գտնում եմ, որ անիմաստ է սպասել, թե առանց գործնական քայլեր ձեռնարկելու այս ինստիտուտը կկայանա: Առավել ևս, որ «Փաստաբանության մասին» 2004թ. ՀՀ օրենքը իրավական հիմքեր է ստեղծել փաստաբանների համար ազատորեն գործելու և մեր երկրում փաստաբանության ինստիտուտի կայացման ամուր հիմքեր դնելու համար:

Աշխատանքիս եզրափակիչ մասում կցանկանայի խոսել փաստաբանության արդյունավետ գործունեության և երկրի տնտեսական վիճակի միջև առկա կապի մասին:

Այսօր ամբողջ աշխարհում կա մոտ չորս միլիոն փաստաբան, որոնցից 850000-ը ԱՄՆ-ում, 450000-ը Եվրոմիության երկրներում, 400000-ը Հնդկաստանում, 300000-ը Բրազիլիայում, 150000-ը մնացած երկրներում: Ինչպես տեսնում ենք, փաստաբանների մեծ մասն աշխատում է ԱՄՆ-ում: Առաջին հայացքից պարզ է, թե ինչով է դա պայմանավորված. ԱՄՆ-ն տնտեսապես զարգացած պետություն է, այնտեղ կա փաստաբանի ծառայությունների մեծ պահանջարկ: Բայց այս դատողությունն այնքան էլ ճիշտ չէ, որովհետև խախտված է պատճառահետևանքային կապը: Այժմ առաջարկում եմ ուսումնասիրել հարցն ավելի խորությամբ:

Պարզից էլ պարզ է, որ պետության տնտեսական զարգացումն առաջնային է քաղաքական, սոցիալական և այլնի նկատմամբ: Գործելով հանուն իր շահի՝ ձեռնարկատիրությունն ահռելի օգուտ է բերում պետությանը: Դա կլինի հարկերի, նոր աշխատատեղերի ստեղծման, նոր ինֆրաստրուկտուրաների ստեղծման, արտադրվող ապրանքների և մատուցվող ծառայությունների որակի բարձրացման միջոցով: Տեսականորեն շուկայական տնտեսությունը, մասնավոր սեփականությունը և սոցիալական ուղղվածություն ունեցող տնտեսությունը մարդու բարեկեցության հիմքն են:

Համապատասխանաբար բիզնեսի և մասնավոր սեփականության պաշտպանությունը փաստաբանի գործունեության հիմնական և գլխավոր ուղղություններն են՝ որպես քաղաքա-

ցիական հասարակության առաջնային ինստիտուտի: Եվ բացի այդ, քաղաքացիական հասարակության ձևավորման պայմաններից է ժողովրդի կենսամակարդակը: Ահա այդ պատճառով շուկայական տնտեսության ձևավորման ճանապարհին կանգնած պետության մեջ բիզնեսի պաշտպանությունն իրենից ներկայացնում է առաջատար գործունեություն, որը կարևոր է ոչ թե միայն կոնկրետ անձի, այլ ամբողջ հասարակության համար:

Այստեղից որպես եզրակացություն կարելի է հանգել նրան, որ փաստաբանը, բացի սույն աշխատությունում նշված գործունեության ուղղությունների, պետք է ձգտի իր արժանի տեղը զբաղեցնել հետևյալ բնագավառներում՝ գործարարության (բիզնեսի) սպասարկում, առևտրային կառույցների միջև ծագող վեճերի բանակցային ճանապարհով լուծում:

Բայց պարզ է, որ սա ապագայի խնդիր է: Սա պետք է հանդիսանա փաստաբանության առաջնային խնդիրների լուծման տրամաբանական շարունակություն:

Փաստաբանության՝ որպես լիարժեք ինստիտուտի կայացումը մեզ ավելի կնոտեցնի իրավական պետությանն, իսկ վերջինիս հետևանքն էլ կլինի քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. «Փաստաբանական գործունեության մասին» 1998թ. ՀՀ օրենքը
2. «Փաստաբանության մասին» 2004թ. ՀՀ օրենքը
3. Է. Ն. ԲժՇՈՍՈ «Աձձի ԷձՇՈՍՁ Է ԷձձիՇՈՍ», 1 1 ղեձձ, 2003ձ.
4. Ա. Է. Նձձձձձձ «Աձձի ԷձՇ Է Աձձի ԷձՇՈՍՁ», 1 1 ղեձձ, 2003ձ.
5. 1 1 Է ձձձձԷձԷձԷ Ա. 1. Աձձի ԷձԷ Է «Աձձի ԷձՇղԷձԷձ ԷձԷձԷձԷձ 1 1 ղձձ», 1 1 ղեձձ, 2003ձ.
6. 1 1 Է ձձձձԷձԷձԷ Ա. Է. Նձձձձձձ «Աձձի ԷձՇՈՍՁ Է Էձ 1 1 ղեձԷ», 1 1 ղեձձ, 2004ձ.

ԼԻԼԻԹ ՔԱՍԱԼՅԱՆ

Ներածություն

Ցանկացած ժողովրդավարական հասարակությունում փաստաբանները կոչված են կարևոր դեր խաղալ արդարադատության իրականացման, վեճերի կանխարգելման և լուծման, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում: «ՀՀ Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի» հոդված 2.1 – ի համաձայն՝ փաստաբանն աջակցում է հասարակության մեջ իրավունքի գերակայության ամրապնդմանը, իրականացնում օրինականության քարոզչություն՝ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու և միջազգային հանրաճանաչ նորմերն ամրապնդելու ուղղությամբ: Յուրաքանչյուր փաստաբան իր գործունեությունն իրականացնելիս պետք է հիշի, որ իր վարքագծի հիման վրա պատկերացում է կազմվում օրինականության, արդարադատության և ողջ փաստաբանության վերաբերյալ: Պատշաճ մակարդակ ապահովելու համար փաստաբանը պետք է գործի ճկուն և իրավիճակին խիստ համապատասխան: Նրա գործունեությանը ներկայացվող պահանջներից են ինչպես օրինականությունը, այնպես էլ բարոյականությունը: Փաստաբանական վարքագիծը ոչ միայն պետք է բխի օրենսդրական դրույթներից և համապատասխանի դրանց, այլև բարոյապես անբերի լինի:

Վերջին տարիներին փաստաբանների գործունեությունը ավելի շատ տնտեսական բնույթ է ստացել, այսինքն՝ շահույթ ստանալու միտում ձեռք բերել: Բայց, իմ կարծիքով, դա չպետք է խանգարի, որպեսզի փաստաբանները մնան ազատ և անկախ մասնագիտության ներկայացուցիչներ՝ պահպանելով գործունեության հիմքում գտնվող սկզբունքները: Չարմանալի չէ, որ բարոյականությունը փաստաբանական գործունեությանը ներկայացվող կարևորագույն պահանջներից է: Չէ՞ որ «փաստաբան» ասելով՝ հասկանում ենք նրան, ով կոչված է իրավաբանական օգնություն ցույց տալ մարդ արարածին: Լատիներեն advocatus և advocare բառերը քարզմանարար նշանակում են՝ կանչել օգնության: Բացի այդ, փաստաբանը գործ ունի այն-

պիսի արժեքների հետ, ինչպիսիք են մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, կյանքը, ճակատագիրը:

Իրենց հերթին, բարոյականության հիմնական պահանջները, որոնք ներկայացվում են փաստաբանական գործունեությանը, միավորվում են մեկ անվան ներքո, որը կոչվում է փաստաբանական էթիկա:

Ի՞նչ է փաստաբանական էթիկան: Որո՞նք են դրա բաղկացուցիչ մասերը: Ի՞նչ կարևոր սկզբունքներ է այն ներառում: Ի՞նչ տարբերություն կա ՀՀ-ում ձևավորված փաստաբանական էթիկայի և արտասահմանյան մոդելի միջև:

Սույն աշխատությունում ես կփորձեմ պատասխանել այս և մի շարք այլ հարցերի և տալ դրանց գնահատականը:

Փաստաբանական էթիկայի ընդհանուր բնութագիրը, կազմավորումը և կառուցվածքը

Փաստաբանական հեղինակությունը և նրա նկատմամբ վստահությունը պահպանելու համար փաստաբանների միջև, նրանց և վստահողների, նրանց և այլոց միջև առաջացող հարաբերությունները կարգավորելու և փաստաբանական գործունեության կայունությունն ապահովելու համար է, որ ստեղծվել է փաստաբանական էթիկան: Պատմականորեն ապացուցված է, որ փաստաբանությունը, որը չի ընդունում էթիկական սկզբունքները և չի գործում դրանց համապատասխան, չի կարող արժանանալ հասարակության վստահությանը: Փաստաբանական էթիկան չունի պատրաստի դեղատոմսեր յուրաքանչյուր հարաբերություն կարգավորելու համար, սակայն իր սկզբունքների միջոցով կոչված է կանոնակարգելու այն համասեռ հարաբերությունները, որոնց կարգավորումը չի իրականացվում իրավանորմների միջոցով: Կարճ ասած՝ այն իրականացնում է փաստաբանի վարքագծի բարոյական կողմի կարգավորումը:

Կազմավորումը: «Էթիկա» բառը առաջացել է հունարեն ethos բառից, որը թարգմանաբար նշանակում է սովորույթ, և ունի բարոյական բնույթ: Առաջին անգամ սույն հասկացությունը կիրառվել է Արիստոտելի կողմից: Վերջինս նշում էր, որ էթիկան կանոնների ամբողջություն է, որը սահմանում է, թե ինչպիսին պիտի լինի մեր վարքագիծը և իրենից ներկայացնում է դրան ուղղված բարոյական պահանջների ամբողջություն:

Էթիկան գոյություն ունի իրավունքի կողքին և նրա հետ միասին հանդես է գալիս որպես սոցիալական կարգավորիչ: Այն ծագում է տարերայնորեն, մեծամասամբ՝ մարդկանց գիտակցությունում: Դրա ապահովման ներքին երաշխիքը մարդու համոզվածությունն է, խիղճը, իսկ արտաքինը՝ հասարակական կարծիքը: Այն կարգավորում է իրականացնում՝ ազդելով անհատի գիտակցության վրա: Եթե էթիկան բարոյական պահանջների ամբողջություն է, որն ուղղված է մարդու վարքագծին, ապա փաստաբանական էթիկայի դրույթները կարգավորում են փաստաբանական վարքագիծը: Ընդ որում, փաստաբանը պետք է դրանցով ղեկավարվի ոչ միայն իր մասնագիտական գործունեությունն իրականացնելիս, այլև՝ առօրյա կյանքում: Վերը շարադրվածից կարող է մտավախություն առաջանալ, որ փաստաբանին ներկայացվող պահանջները չափազանց խիստ են, սակայն պետք է նաև հաշվի առնել նրա ունեցած կարևոր դերը, գործունեության ոլորտը և պատասխանատվության աստիճանը:

Փաստաբանական գործունեության էթիկական հիմքը կանխորոշվում է նրա բարոյական գիտակցությամբ, հայացքներով, բարեխղճի և անբարեխղճի, պատշաճի և անպատշաճի վերաբերյալ պատկերացումներով: Ընդհանուր առմամբ, փաստաբանական էթիկան դրսևորվում է որպես ճշմարտության զգացում, ազնվության և բարոյական պատասխանատվության գիտակցում: Հաճախ այն համեմատվում է բժշկական էթիկայի հետ: Երկուսին էլ առաջադրվում են համանման պահանջներ, երկու դեպքում էլ գործ ունենք մարդու կյանքի հետ, և երկուսն էլ համարվում են ընդհանուր էթիկայի բաղկացուցիչ տարատեսակները:

Կառուցվածքը: Ինչպես իրավաբանի մասնագիտական էթիկան, այնպես էլ փաստաբանական էթիկան ունի երեք բաղադրատարրեր.

1. կարգավորման առարկա,
2. նորմատիվային բաղադրատարր,
3. փաստաբանի էթիկական գիտակցություն:

Կարգավորման առարկան այն հարաբերություններն են, որոնց մասնակցում է փաստաբանը և որոնցում պետք է դրսևորի այնպիսի վարքագիծ, որը բխում է բարոյականության պա-

հանջներից և կարգավորված չլինելով իրավանորմերով՝ մասնավորեցվում է բարոյաէթիկական դրույթներում: Բարոյաէթիկական դրույթները, իրենց հերթին, հանդես են գալիս որպես նորմատիվային բաղադրատարր և արտացոլվում են հիմնարար-ելակետային դրույթներում՝ սկզբունքներում: Ինչ վերաբերում է փաստաբանի էթիկական գիտակցությանը, ապա այն դրսևորվում է հայացքների, արժեքների, գաղափարների տեսքով, որոնք ձևավորվում են յուրաքանչյուր փաստաբանի մոտ՝ բարոյահոգեբանական ազդեցության հետևանքով: Կարգավորման առարկան իր հերթին բաժանվում է մի շարք ոլորտների, որոնցից յուրաքանչյուրը ներառում է հետևյալ բնույթի հարաբերությունները.

- հարաբերություններ, որոնք առաջանում են իրավաբանական մասնագիտական ընկերության և պետության ու հասարակության միջև,
  - փաստաբանի և նրա մասնագիտական գործունեության ոլորտում հայտնված կոնկրետ անձի միջև,
  - հարաբերություններ տարբեր կորպորացիաների փաստաբանների միջև:
- Այլ կերպ ասած, կարգավորման առարկան ներառում է հետևյալ շարք հարաբերությունները.

- փաստաբան - փաստաբան,
- փաստաբան - վստահորդ,
- փաստաբան - հակադիր շահերով վստահորդներ,
- փաստաբան - ՁԼՄ,
- փաստաբան - դատարան:

Փաստաբանական էթիկայի հիմնական սկզբունքները և դրանց կիրառման գործնական հիմնախնդիրները

Ղեկավարվելով «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածով՝ փաստաբանությունը գործում է անկախության, օրինապահության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության սկզբունքների հիման վրա:

ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքով» որպես փաստաբանական գործունեության սկզբունքներ ուղղակիորեն նախատեսված են միայն անկախության և գաղտնիության սկզբունքները: Կանոնագիրքը պարունակում է նաև մի շարք դրույթներ, որոնց բովանդակության հիման վրա կարելի է առանձնացնել.

- փոխադարձ վստահության,
- փոխադարձ հարգանքի և հանդուրժողականության,
- շահերի բախման դեպքում փաստաբանական ծառայության մատուցման անթույլատրելիության,
- կոմպետենտության (ձեռնհասության),
- բարեխղճության,
- ազնվության սկզբունքները:

Սակայն դրանք կանոնագրքում արտացոլված են թերի, մակերեսորեն և տեղ են գտել ոչ թե որպես սկզբունքներ, այլ որպես կանոնագրքի զուտ բաղկացուցիչ դրույթներ: Ինչ-որ չափով դեռևս հասկանալի է, որ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը մանրամասնորեն չի ներկայացնում էթիկական սկզբունքները, բայց, ինչ վերաբերում է կանոնագրքին, այստեղ արդեն զարմանքի տեղիք է տալիս այն հանգամանքը, որ ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագիրքը», որում ներկայացվում են փաստաբանական գործունեությունը բարոյապես կանոնակարգող դրույթները, իրականում այդ նույն դրույթները ընդգրկում է ոչ ամբողջությամբ և բացթողումներով, իսկ որոշները ընդհանրապես չի ներառում: Չէ՞ որ հենց «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 27-ի համաձայն՝ ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագիրքը» սահմանում է փաստաբանի վարքագծի կանոնները և փաստաբանական էթիկայի սկզբունքները: Ստացվում է, որ կանոնագրքի անվանումը և բովանդակությունը իրար այնքան էլ չեն համապատասխանում:

Որպեսզի ստեղծված իրավիճակն ավելի պատկերավոր լինի, ես կփորձեմ պարզաբանել և վերլուծել վերոնշյալ սկզբունքները և համեմատել դրանք Ռուսաստանի և Եվրոմիության փաս-

տաբանների վարքագծի կանոնագրքերի, ինչպես նաև «Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոնների» հետ:

Եվ այսպես, առաջին սկզբունքը, որը նախատեսված է և՛ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով, և՛ ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքով», անկախության սկզբունքն է: Կանոնագիրքը հետևյալ կերպ է պարզաբանում սույն սկզբունքի էությունը.

- փաստաբանն անկախ է և ենթարկվում է միայն օրենքին¹,
- փաստաբանը չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել օրենքով սահմանված պահանջներին համապատասխան կատարված գործողությունների, բարեխիղճ կատարված պարտականությունների և իր հայտնած կարծիքի ու դիրքորոշման համար,
- փաստաբանը, նրա ընտանիքի անդամները և նրանց գույքը գտնվում են պետության պաշտպանության ներքո²: Այս դրույթն անկախության սկզբունքի երաշխիք է հանդիսանում: Այդպիսի երաշխիքներից մեկն էլ նախատեսված է «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով, ըստ որի՝ փաստաբանությունը փաստաբանների մասնագիտական միավորում է, որը չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ: Արգելվում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց, կուսակցությունների և հասարակական միավորումների, զանգվածային լրատվության միջոցների կողմից ճնշման, միջամտության կամ որևէ ազդեցության գործադրումը փաստաբանական գործունեության նկատմամբ: Անկախության սկզբունքը ոչ միայն նշանակում է կախված չլինել վերոնշյալ մարմիններից և անձանցից (այդ թվում՝ վստահողից), այլ ընդհանրապես բացառում է թե՛ նյութական, թե՛ բարոյական բնույթի որևէ կախվածություն:

Բացի այդ, կանոնագրքում կա մի բացթողում: Անկախության սկզբունքի համաձայն՝ փաստաբանը չի կարող մշտապես կամ ժամանակավորապես նստավայր ընտրել և գործել դատարաններին, դատախազությանը, գործադիր կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին պատկանող շենքերում կամ տարածքում, դրանց հարակից շենքերում և տարածքում. այս դրույթը ևս անկախության երաշխիքներից մեկն է:

Ելնելով վերոնշյալից՝ ես առաջարկում եմ համախմբել տվյալ սկզբունքի երաշխիքները կանոնագրքի առանձին հոդվածում:

Օրենքով նախատեսված է նաև ինքնակառավարման սկզբունքը, որը սերտ կապի մեջ է մտնում անկախության սկզբունքի հետ: Այն հանգեցնում է փաստաբանության գործունեության հետ առնչվող հիմնահարցերի լուծմանը պալատի ներսում, փաստաբանական ներկայացման կազմակերպության խնդիրներին որևէ միջամտության անթույլատրելիությանը: Բացի այդ, փաստաբանությունը չի կարող ընդգրկվել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգում. այն ինքն իրեն կառավարող մարմին է:

Փաստաբանների իրավահավասարության սկզբունքը նշանակում է, որ բոլոր փաստաբանները ունեն նույն կարգավիճակը և իրավունքներին ու պարտականություններին նույն շրջանակը: Իսկ փաստաբանի կարգավիճակ կարող է ձեռք բերել այն անձը, ով օրենքով սահմանված կարգով ստացել է փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր, փաստաբանների պալատի անդամ է և տվել է երդում:

Օրինապահության սկզբունքը փաստաբանի ենթարկվելն է օրենքին: Այլ կերպ ասած, դա փաստաբանական գործունեության համապատասխանությունն է ՀՀ Սահմանադրությանը, օրենքներին, ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքին» և Փաստաբանական պալատի կանոնադրությանը: Գեկավարվելով Եվրոմիության փաստաբանների վարքագծի կանոնագրքի դրույթներով՝ փաստաբանը պարտավոր է ոչ միայն պահպանել ներպետական վարքագծի կանոնները, այլև գործել անդամ-պետությունների կանոնագրքերին համապատասխան: Իմ կարծիքով, փաստաբանը ընդհանրապես պետք է հարգի յուրաքանչյուր պետության կանոնագրքի պահանջները, իսկ դրանց միջև եղած հակասություններն արդեն պետք է կար-

¹ *Սույն դրույթը ավելի հաջող և տրամաբանական ձևակերպում է ստացել «Փաստաբանության մասին» օրենքում, ըստ որի՝ փաստաբանն իր գործունեությունն իրականացնելիս անկախ է, ղեկավարվում է միայն ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով, ՀՀ «Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքով» և Փաստաբանական պալատի կանոնադրությամբ:*

² *Վերջին դրույթը պետք է որ, ըստ տրամաբանության, ձևակերպվեր առանձին՝ որպես փաստաբանի իրավական պաշտպանությանը վերաբերող դրույթ:*

գավորվեն միջպետական, ինչպես նաև տարբեր փաստաբանական միությունների միջև կնքված համաձայնագրերով:

ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքում», թեև, առանձին տողով տեղ չի գտել փոխադարձ վստահության սկզբունքը, սակայն ինչ-որ չափով արտացոլում է գտել դրա դրույթներում: Սկզբունքի համաձայն՝ վստահորդը պետք է վստահություն ունենա փաստաբանի նկատմամբ: Վստահություն սովորաբար վայելում է ավելի մեծ փորձ ունեցող, համակրելի պահվածքով և վարքագծով, ինչպես նաև համակրելի արտաքին ունեցող փաստաբանը: Վստահությունը կարևոր երաշխիք է հանդիսանում, որպեսզի վստահորդը փաստաբանին ներկայացնի այնպիսի տեղեկություններ, որոնք, ըստ էության, փաստաբանական գաղտնիք են համարվում: Վստահություն կարող է ներշնչել այն փաստաբանը, որը բարեխղճորեն հետևում է կանոնագրքի պահանջներին, պատշաճ ձևով իրականացնում իր պարտականությունների կատարումը: Հարկ է նշել, որ վստահորդի վստահությունը ձեռք բերելու համար փաստաբանն իրավունք չունի երաշխիքներ կամ խոստումներ տալ գործի ելքի մասին, առավել ևս՝ վկայակոչելով իր մասնագիտական հմտությունները կամ հարաբերություններն իրավապահ մարմինների հետ: Փոխադարձ վստահություն ասելով՝ մենք նկատի ունենք նաև, որ փաստաբանը պետք է վստահի իր վստահորդին: Օրինակ՝ փաստաբանը պետք է համոզված լինի, որ նրան ներկայացված ինֆորմացիան ճշմարիտ և լրիվ է տրամադրված: Քննարկենք մի դեպք: Փաստաբանի մոտ գայիս է հաճախորդ և տեղեկացնում, որ իրեն մեղադրում են սպանության կատարման մեջ: Տրամադրելով հանցագործության վերաբերյալ տեղեկություններ՝ նա նշում է, որ բացարձակապես անմեղ է: Ընթացքում նա թաքցնում է ինֆորմացիայի որոշակի մասը, մյուս մասը ներկայացնում աղավաղված տեսքով: Ինչպե՞ս պետք է վարվի փաստաբանը՝ հասկանալով, որ տեղի է ունեցել խաբեություն: Հեղինակների մի մասը գտնում է որ տվյալ դեպքում վստահության մասին այլևս խոսք լինել չի կարող³:

Հարց է առաջանում, արդյոք փաստաբանը ընդհանրապես պետք է վստահի հաճախորդին, թե ոչ, և եթե այո, ապա որ պահից: Եթե փաստաբանը ի սկզբանե չվստահի հաճախորդին, նա կդրսևորի կանխակալ վերաբերմունք, որն անթույլատրելի է: Էթիկան փաստաբանից պահանջում է վստահություն ցուցաբերել իր հաճախորդների նկատմամբ, բայց և չի արգելում զգոն լինել, որպեսզի կանխարգելվի մոլորության և խաբեության իրավիճակը:

Փաստաբանների վարքագծի կանոնագիրքը նաև ինչ-որ չափով արտացոլել է փոխադարձ հարգանքի և հանդուրժողականության սկզբունքը: Վերջինս դրսևորվում է դատարանի, վստահորդի և այլ փաստաբանների նկատմամբ:

Դատարանի նկատմամբ հարգանքը և հանդուրժողականությունը դրսևորվում է նրանում, որ փաստաբանին չի թույլատրվում միջամտել դատավորի գործունեությանը: Նրա կողմից դատավորին սպառնալը, վիրավորանք հասցնելը, նրա նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելը, ինչ ձևով էլ դա արտահայտված լինի, առաջացնում է օրենքով սահմանված պատասխանատվություն և համարվում է սույն սկզբունքի խախտում: ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքում» նշվում է, որ նախագահողի գործողությունների հետ փաստաբանի անհամաձայնությունը պետք է արտահայտվի զուսպ, պատշաճ ձևով, օրենքի պահանջներին համապատասխան: Փաստաբանի համար անթույլատրելի է հետևյալ գործողություններից որևէ մեկի կատարումը.

- գործի էական հանգամանքների վերաբերյալ կեղծ հայտարարություններ անելը,
  - դատարան ակնհայտ կեղծ ապացույցներ ներկայացնելը,
  - իր գործողություններով դատարանին մոլորության մեջ գցելը:
- Եթե փաստաբանը համոզված է վկայի ցուցմունքների կեղծության մեջ, ապա նա, անկախ վստահորդի ցանկությունից, պարտավոր է հրաժարվել այդ ցուցմունքներն օգտագործելուց:

Առավել մանրամասնորեն այս դրույթները ներկայացվում են Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններում:

Ըստ էության, փաստաբանի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքը ենթադրում է նաև փաստաբանի կողմից ազնվության դրսևորում դատարանի նկատմամբ: Քննարկենք մի դեպք:

³ *Stu I . Aādūāāñēēē, "Āāāī ēāōñēāȳ yōēēā", M. 2003zod: Վերջինիս կարծիքով նման դեպքերում փաստաբանը իրավունք ունի հրաժարվել վստահորդին իրավաբանական օգնություն ցույց տալուց, քանի որ նրա կողմից խաբեություն դրսևորելու հետևանքով կորցրել է վստահությունը հաճախորդի նկատմամբ:*

Փաստաբանը իրականացնում է իր վստահորդի շահերի պաշտպանություն: Գործի քննության ընթացքում մեղադրյալը տալիս է կեղծ, իրականությանը չհամապատասխանող ցուցմունքներ: Իմանալով այդ մասին՝ ինչպե՞ս պետք է վարվի փաստաբանը, եթե նա գիտի իրականությունը: Եթե փաստաբանը դատարանին հայտի ճշմարտությունը, նա կխախտի փաստաբանական գաղտնիքը: Ի դեպ, նշեմ, որ փաստաբանական գաղտնիք են համարվում այն տեղեկությունները որոնք վստահորդը փոխանցել է փաստաբանին, ինչպես նաև այն տեղեկությունները և ապացույցները, որոնք փաստաբանը ձեռք է բերել ինքնուրույն, իր գործունեության ընթացքում և որոնք հայտնի չեն հանրությանը: Փաստաբանը չի կարող հարցաքննվել որպես վկա այն հանգամանքների մասին, որոնք նրան հայտնի են դարձել իրավաբանական օգնություն ցույց տալու ժամանակ: Շատ լավ, ուրեմն եթե դատարանը չի կարող պահանջել փաստաբանից հայտնել ճշմարտությունը, ապա դա կարող է տեղի ունենալ միայն փաստաբանի նախաձեռնությամբ: Մի կողմից, փաստաբանը չի կարող վստահորդի շահերին հակասող կամ դրանք խախտող որևէ գործողություն կատարել, բայց, միևնույն ժամանակ, նրա պարտականություններից մեկն էլ ազնվության սկզբունքի պահպանությունն է, որը պահանջում է գերծ մնալ խաբեությունից, իրավախախտումներից, անօրինականություններից: Քննարկվող դեպքում, եթե փաստաբանը պահպանի փաստաբանական գաղտնիքը, ապա կխախտի ազնվության սկզբունքը: Բացի այդ, փաստաբանական գաղտնիքի պահպանությունը ունի որոշակի բացառություններ.

- եթե առկա է վստահորդի համաձայնությունը,
- եթե դա անհրաժեշտ է փաստաբանի և վստահորդի միջև ծագած դատական վեճում պահանջները հիմնավորելու կամ փաստաբանի պաշտպանության համար,
- եթե առկա է ՀՀ Քրեական օրենսգրքով նախատեսված հաստատապես հայտնի նախապատրաստվող ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության մասին հաղորդում:

Վերջին դրույթի հետ ես ոչ ամբողջովին եմ համաձայն, քանզի այն պարունակում է թերություններ: Վկայակոչելով Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոնները՝ կարող եմ ասել, որ բոլոր դեպքերում, երբ տեղեկություններ չիրապարակելը կարող է հանգեցնել ոչ միայն ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների, այլև լուրջ իրավախախտումների, խոշոր գույքային վնասի, փաստաբանը կարող է խախտել գաղտնիության սկզբունքը: Մտածմունքի տեղիք է տալիս, թե ինչու ներպետական օրենքում խոսք է գնում սոսկ նախապատրաստվող հանցագործությունների մասին: Իսկ եթե մինչ գաղտնիության սկզբունքը խախտելը հանցագործությունը արդեն տեղի է ունենում, և փաստաբանը չի հասցնում տեղեկատվություն ներկայացնել համապատասխան մարմիններ, այդ դեպքում սույն հարցը ի՞նչ կարգավորում պիտի ստանա:

Վերադառնալով մեր օրինակին նշեմ, որ փաստաբանը կպարտավորվի տեղեկացնել դատարանին մեղադրյալի կեղծ ցուցմունքի մասին: Բացի այդ, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում և Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններում նշվում է, որ փաստաբանը կարող է հրաժարվել այնպիսի ծառայությունից, որը նրան մղում է անօրինական գործողությունների: Այն դեպքերում, երբ հրաժարումը հնարավոր չէ, նա պետք է փորձի կանխել, խափանել օրենքով չնախատեսված գործողությունները կամ պետք է տեղեկացնի դրանց մասին դատարանին:

Փաստաբանի կողմից հարգալից վերաբերմունք և հանդուրժողականություն պետք է դրսևորվի ոչ միայն դատարանի, այլև վստահորդի և այլ փաստաբանների նկատմամբ: Անհարգալից վերաբերմունք է դրսևորվում վստահորդի նկատմամբ, եթե փաստաբանն անհիմն խուսափում է դատարան ներկայանալուց, ձգձգում է գործը, պատշաճ չի կատարում իր պարտականությունները: Փաստաբանների նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի դասական օրինակ է, երբ մյուս կողմին տրամադրվող տեղեկատվությունը կեղծ է, աղավաղված, երբ տեղեկություններ և ապացույցներ ձեռք բերելիս հակառակ կողմի համար խոչընդոտներ են ստեղծվում: Փաստաբանների միջև հարգալից վերաբերմունքին է վերաբերում հետևյալ օրինակը: Վստահորդը ունեցել է սկզբում մի փաստաբան, ապա հրաժարվել է նրա ծառայությունից և դիմել երկրորդին: Ելնելով մասնագիտական համերաշխության սկզբունքից՝ կարող է արդյոք փաստաբանը ընդունել վստահորդին: Եթե չկան պատճառներ, որոնք խոչընդոտում են օբյեկտիվ և բարձրորակ իրավաբանական օգնության մատուցմանը, ապա փաստաբանը կարո՞ղ է ընդունել վստահորդին: Սակայն փաստաբանը պարտավորվում է այդ մասին տեղեկացնել իր գործընկերոջը: Եվրոմիության փաստաբանների վարքագծի կանոնագրքում նշվում է, որ նման դեպքերում երկրորդ փաստաբանը չի կարող իր գործունեությունը սկսել այնքան ժամանակ, քանի դեռ վստահորդը առաջին փաստաբանին չի վճարել վարձավճարը: ՌԴ փաստաբանների վարքագծի կանոնագրքում հարգանքի սկզբունքը յուրահատուկ բնորոշում ունի. «Փաստա-

բանը պարտավոր է բարեհամբույր վերաբերմունք դրսևորել դատարանի և դատավարության մասնակիցների նկատմամբ, գերծ մնալ կոպիտ, ագրեսիվ վերաբերմունքից, լինել հարգալից»։ Ռուսական մոդելը հատկապես մեծ ուշադրություն է դարձնում մասնագիտական համերաշխությանը, որը դրսևորվում է գործընկերների մասնագիտության, անձի, հեղինակության և դիրքի նկատմամբ։ Մասնագիտական համերաշխության հետ կապված ևս մի խնդիր է արժանի ուշադրության։ Ենթադրենք, որ Փաստաբանական պալատի անդամ փաստաբաններից մեկը թույլ է տվել խախտում, որի համար արժանի է կարգապահական պատասխանատվության, և այդ մասին տեղյակ է նրա գործընկերը։ Արդյոք նա այդ մասին պե՞տք է տեղեկացնի պալատին։ Նման վարքագիծը չի համարվում մասնագիտական համերաշխության սկզբունքի խախտում, որովհետև տվյալ դեպքում խոսքը գնում է պալատի հեղինակության պահպանության մասին։ Բացի այդ, պահպանվում է նաև իրենց անհատական սկզբունքը։ Սակայն ինչպե՞ս վարվել, եթե փաստաբանն արդեն հասցրել է ուղղել իր սխալը մինչ տույժի նշանակումը։ Հնարավոր է նաև, որ փաստաբանն օբյեկտիվ հնարավորություն ունենա ուղղելու իր սխալը, սակայն գործընկերոջ շտապ գործողությունները խափանեն դա։

Կոմպետենտություն, բարեխղճություն և ազնվություն։

Ազնվության սկզբունքին ինչ-որ չափով արդեն անդրադարձել են։ Սույն սկզբունքը փաստաբանին առաջադրում է մի շարք պահանջներ.

- փաստաբանների կողմից տրվող գնահատականները, նրանց դիրքորոշումը և կարծիքը պետք է լինեն օբյեկտիվ,
- հարգալից վերաբերմունքի դրսևորում այլ անձանց, նրանց իրավունքների, հեղինակության, պատվի նկատմամբ,
- խաբեության և անօրինականության բացառում. փաստաբանը պարտավոր է իրավաբանական օգնություն ցույց տալ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով։

Բարեխղճության սկզբունքի համաձայն՝ փաստաբանը պարտավոր է բարձրորակ իրավաբանական օգնություն ցույց տալ դիմորդին։ Նա պետք է իրենից կախված ամեն ինչ անի ցանկալի արդյունքին հասնելու և վստահորդի շահերը պաշտպանելու համար։ Ծիշտ է, փաստաբանի համար վստահորդի շահերը ամեն ինչից վեր են, բայց ամեն ինչի փոխարեն չեն։ Հետևաբար, մատուցվող ծառայությունը պետք է իրականացվի միայն սահմանված պարտականությունների շրջանակներում և օրենքին խիստ համապատասխան։

Կոմպետենտությունը կամ ձեռնհասությունը ենթադրում է տվյալ գործի կապակցությամբ համապատասխան գիտելիքների, հմտության, փորձի առկայություն, օրենսդրական դրույթների իմացություն, պրակտիկայի ուսումնասիրություն, օրենսդրական փոփոխություններին տեղեկացվածություն, գործի հանգամանքների մանրագնի ուսումնասիրություն։ Բացի այդ, փաստաբանը պետք է կարողանա օբյեկտիվորեն գնահատել իր կոմպետենտության մակարդակը։ Բավականաչափ ձեռնհասության բացակայության դեպքում փաստաբանը պետք է այդ մասին տեղեկացնի հաճախորդին և իրավունք ունի հրաժարվել գործից, եթե վստահ չէ, որ կհասնի ցանկալի արդյունքի։ Հաճախորդի համաձայնությամբ նա կարող է նաև խորհրդակցել այլ փաստաբանների կամ մասնագետների հետ՝ իր կոմպետենտության մակարդակը բարձրացնելու նպատակով։ Հնարավոր է նաև համագործակցություն այլ փաստաբանի հետ։ Տվյալ դեպքում վստահորդը պետք է տա իր համաձայնությունը. մեծանում է նաև վարձավճարի չափը։

Բարեխղճությանը վերաբերող հիմնահարցերից է, օրինակ, այն դեպքը, երբ փաստաբանը ունի մի քանի վստահորդ, իսկ նրան դիմում է նաև մեկ ուրիշը։ Արդյոք փաստաբանը պե՞տք է ընդունի նրան։ Չէ՞ որ նա արդեն զբաղված է այլ գործերով։ Կարո՞ղ է արդյոք նա բարձրորակ իրավաբանական օգնություն ցույց տալ նոր վստահորդին։ Այս ամենը կախված է գործերի բարդությունից, քանակից, բնույթից, փաստաբանի ընդունակություններից։ Եթե նա գտնում է որ իր ձեռքի տակ եղած գործերի բազմաքանակությունը մատուցվող ծառայության որակի վրա չի կարող ազդել, այդ դեպքում հաճախորդին կարող է ընդունել։

ՀՀ «Փաստաբանների վարքագծի կանոնագիրքը» կոմպետենտության վերաբերյալ նշում է, որ փաստաբանը պետք է ստանձնի գործ, եթե իր մասնագիտական գիտելիքներն ու իրազեկությունը չեն կարող նպաստել գործի հաջող ավարտին։ Ընդունելով հանձնարարությունը՝ փաստաբանը պետք է վստահ լինի իր կոմպետենտության մեջ և «խնդիրներ չունենա այդ հարցում»։ Վերջին արտահայտությունը մտահոգություն է պատճառում և բավականին անհասկանալի է։ Փաստաբանը կարող է նաև գիտելիքի որոշակի պակաս ունենալ, սակայն հաջողությամբ լրացնել այն՝ օգտվելով գրականությունից կամ դիմելով այլ փաստաբանների օգնության։ Բարեխղճության վերաբերյալ Եվրոմիության փաստաբանների վարքագծի կանոնագիրքը նշում է, որ, թեև, փաստաբանը պետք է իրենից կախված բոլոր միջոցները ձեռնարկի ցան-

կալի արդյունքին հասնելու համար, սակայն, միևնույն ժամանակ, չպետք է դուրս գա իր պարտավորությունների շրջանակից: Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններում կանոնակարգվում է կոմպետենտության հետ կապված մի հետաքրքիր հիմնախնդիր. երկու փաստաբաններից որ^օ մեկին տալ նախընտրությունը գործի տրամադրման հարցում, երբ նրանք ունեն փորձի, հմտությունների և տեղեկացվածության տարբեր մակարդակ: Փաստաբանը կոմպետենտ է, եթե ունի հմտությունների, գիտելիքների և փորձի այնպիսի շրջանակ, որի առկայությունը կապահովի գործի լուծման պատշաճ բարձր մակարդակը: Երիտասարդ փաստաբանը կարող է չունենալ երկարամյա փորձ և խորը հմտություններ, սակայն իր գիտելիքների առումով կարող է չզիջել ավելի փորձառու փաստաբանին՝ հիմք ընդունելով փաստաբանական գործունեությունը կարգավորող ակտերը և դրան վերաբերող աշխատությունները: Այսինքն, նա կարող է ի վիճակի լինել զբաղվելու տվյալ գործով:

Վերոնշյալ երեք սկզբունքներն էլ (կոմպետենտություն, բարեխղճություն, ազնվություն) սերտորեն կապված են գործի ընտրության իրավունքի հետ: Առավել նպատակահարմար է հետևյալ երեք պայմանների առկայության դեպքում ընտրել գործը.

- օրինականություն,
- ապացույների համակցություն,
- գործի դատական հեռանկարը:

Ապացույցների համակցությունը կարևոր նշանակություն ունի, քանզի օրինական, սակայն չհիմնավորված գործում հնարավոր չէ հաղթանակ տանել: Անօրինական գործերով փաստաբանը ընդհանրապես իրավունք չունի զբաղվելու: Ինչ վերաբերում է գործի լուծմանը և նրա հետագա ընթացքին, հնարավոր են դեպքեր, երբ հաղթանակ տարվի, սակայն առաջադրված պահանջը չբավարարվի: Օրինակ՝ երբ պարտապանից, որը սնանկ է ճանաչվել, հետ են պահանջում պարտքը, սակայն նա ի վիճակի չէ այն վերադարձնելու: Դատարանը որոշում է կայացնում, որ պարտապանը իսկապես պարտավոր է վճարել, և, ըստ էության, գործում հաղթանակ է տարվում, սակայն պարտատիրոջն այդպես էլ ոչինչ չի վճարվում:

Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ չկա ապացույցների բավարար շրջանակ, կամ ակնհայտ է, որ գործի հետագա լուծմամբ որևէ պահանջ չի բավարարվի, փաստաբանը կարող է վարել գործը, սակայն միայն այն դեպքում, երբ վստահորդը վերոնշյալ պայմաններին ծանոթ է և գործին հետագա ընթացք տալու իր մտադրությունը չի փոխել:

Գործի ընտրություն կատարելիս փաստաբանը պետք է հիմք ընդունի կոմպետենտության մակարդակը: Քննարկելով այն հարցը, արդյոք գործի ընտրությունը փաստաբանի համար իրավունք է, թե պարտականություն՝ կարող են ասել, որ եթե փաստաբանը հիմնվում է օբյեկտիվ պատճառների վրա, ապա նա կարող է նաև գործն ընդունելուց հրաժարվել: Այդպիսիք են համարվում փաստաբանի հիվանդության, նրա անկոմպետենտության և այլ պատճառները: Սակայն հնարավոր են դեպքեր, երբ, խուսափելով ավելորդ խոչընդոտներից, փաստաբանը հրաժարվում է գործը ընդունելուց՝ վկայակոչելով ինչ-որ պատճառներ, որոնք տվյալ դեպքում սուբյեկտիվ բնույթ են կրում:

Թեև վճարովիությունը փաստաբանական գործունեության սկզբունք է, սակայն վճարի համաչափության և արդարացիության սկզբունքը պատկանում է էթիկական սկզբունքների թվին: Վերջինս կանոնագրքում ընդհանրապես տեղ չի գտել: Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններում սահմանվում են վարձավճարի իրականացման տարբեր ձևեր.

- կոնկրետ որոշված գումար,
- ժամավճար,
- մոտավոր որոշված վճար,
- վճարում կանխավճարով,
- գումարի վճարում՝ կախված արդյունքից (տոկոսային հարաբերակցություն),
- վստահորդին պատկանող սեփականության որոշակի մասով վճարում կատարելով: Կանոնագիրքը կանխարգելում է չարաշահումների կատարումը՝ սահմանելով, որ.
- տոկոսային բաժնով գումարի վճարումը չի կարող գերազանցել սահմանված տոկոսադրույքի չափը,
- փաստաբանը չի կարող անհիմն երկարաձգել գործը՝ հավելյալ ժամավճար ստանալու նպատակով,

- կանխավճարով վճարման դեպքում, եթե վստահորդը հրաժարվում է փաստաբանի ծառայությունից, ապա փաստաբանը պետք է վերադարձնի կանխավճարի այն մասը, որի դիմաց նա ծառայություն չի մատուցել,

- մոտավոր որոշված վճարի դեպքում արդյունքին հասնելիս վճարվում է ընդհանուր և մոտավոր գումարների տարբերությունը:

Ավելորդ անախորժություններից խուսափելու համար փաստաբանը պետք է վարձավճարի հաշվարկ կատարի և այն գրավոր տեսքով ներկայացնի վստահորդին: Հարկ են համարում նշել, որ փաստաբանը ձեռներեց չէ, չի իրականացնում առևտրային գործունեություն, շահույթ չպիտի հետապնդի, հետևաբար նրա ջանքերը չպետք է ուղղված լինեն առավելագույնս շատ վարձավճար ձեռք բերելուն: Վճարի չափը սահմանելիս հաշվի են առնվում հետևյալ պայմանները.

- ստացված արդյունքը,
- կատարված աշխատանքի ծավալը,
- գործի բարդությունն ու բնույթը,
- վստահորդի կողմից սահմանված արագացված ժամկետները,
- արդյոք վարձավճարը պայմանական է սահմանված, թե կոնկրետ,
- այլ պայմաններ:

Եթե փաստաբանը միևնույն գործի կապակցությամբ օգնություն է ցույց տալիս մի քանի վստահորդների, ապա վարձավճարը պետք է բաշխվի նրանց միջև՝ ըստ համաչափության սկզբունքի:

Քննարկենք մի դեպք, երբ վստահորդը հրաժարվում է մի փաստաբանից և դիմում մյուսի օգնությանը: Եվրոմիության փաստաբանների վարքագծի կանոնագրի համաձայն՝ տվյալ դեպքում երկրորդ փաստաբանը ոչ միայն պետք է տեղեկացնի առաջինին, այլև, ելնելով հարգանքի սկզբունքից, դիմի վստահորդին՝ առաջին փաստաբանին վարձավճարը վճարելու կապակցությամբ:

Ներպետական կարգով ամրագրված չէ նաև փաստաբանական գործունեության գովազդման սահմանափակության սկզբունքը: Այն սերտորեն առնչվում է գաղտնիության սկզբունքի հետ: Բանն այն է, որ եթե փաստաբանը գովազդում է իր գործունեությունը, հնարավոր է, որ այդ ընթացքում ներկայացվեն այնպիսի տեղեկություններ, որոնք փաստաբանական գաղտնիքի մասն են կազմում:

Նշեմ, որ Ֆրանսիայում օրենքով արգելված է փաստաբանական գործունեության գովազդումը: Սակայն Ռուսաստանում սույն սահմանափակումը ավելի մեղմ է դրսևորվում: Այնտեղ արգելվում է գովազդումը, սակայն չի արգելվում գործունեության վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկություններ տրամադրելը: Իսկ ինչպե՞ս իմանալ՝ ինչ տեղեկություններ է կարելի տալ և ինչ ձևով պետք է դա իրականացվի:

Օրինակ՝ Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններում փաստաբանը միության կողմից ենթարկվել է կարգապահական պատասխանատվության գովազդում իրականացնելու համար: Նա իր գովազդը տեղադրել էր լուցկու տուփերի վրա՝ նշելով, որ եթե ինչ-որ մեկն օգնության կարիք է զգում, նրա ճիշտ ընտրությունը հենց իրեն դիմելն է: Այստեղ և՛ ձևակերպումն է սխալ եղել, քանի որ օգտագործվել են ոչ համապատասխան արտահայտություններ, և՛ գովազդման ձևն է եղել ոչ նպատակահարմար: Եթե փաստաբանական ծառայության գովազդները հանդիպեն լուցկու տուփերի, շշերի և այլնի վրա, դրանով կնսեմացվի փաստաբանության դերը հասարակության աչքերում, վնաս կպատճառվի նրա հեղինակությանը:

Փաստաբանը չպետք է «հաճախորդների որս իրականացնի»: Հիշեցնեմ, որ նրա աշխատանքը չի կրում առևտրային բնույթ և շահույթ չպիտի հետապնդի:

Սակայն վերը նշվածից չի կարելի եզրակացնել, որ փաստաբանը իր գործունեության մասին չի կարող տեղեկություններ ներկայացնել: Նա դա կարող է անել, բայց միայն սահմանափակ ձևով՝ գործելով մի շարք պահանջներին համապատասխան:

Այդ պահանջներն են.

- փաստաբանական գործունեության գովազդումն անթույլատրելի է, եթե ներկայացվում են այնպիսի տեղեկություններ, որոնք համարվում են փաստաբանական գաղտնիք,
- եթե գովազդումը վնասում է փաստաբանի անկախության սկզբունքին, նրան դնում նյութական կամ բարոյական կախվածության մեջ,

- եթե փաստաբանը նախապես խոստանում է հասնել արդյունքի, որը կախված չէ նրա գործունեությունից,
- եթե գովազդում փաստաբանը համեմատվում է մյուս փաստաբանի հետ,
- եթե օգտագործվում են փաստաբանության՝ որպես ինստիտուտի, կամ Փաստաբանական պալատի կողմից կիրառվող սիմվոլիկ նշաններ, խորհրդանիշներ:

Ճիշտ է, մինչ այժմ ներկայացված էթիկական սկզբունքները և դրույթները մեծ դեր են խաղում փաստաբանական գործունեության կանոնակարգման ոլորտում, սակայն դրանց շարքում հատկապես աչքի է ընկնում փաստաբանական օգնության ցուցաբերման անթույլատրելիությունը շահերի բախման առկայության դեպքում:

Ընդ որում, նշեմ, որ շահերի բախումը տարբեր կերպ կարող է արտահայտվել: Շահերի բախում կարող է լինել վստահորդի և փաստաբանի միջև: Փաստաբանը պարտավոր է գործել՝ ելնելով վստահորդի շահերից: Սակայն այն դեպքերում, երբ փաստաբանը ձեռք է բերում ինքնուրույն շահ, երբ երկու շահերը իրար չեն համապատասխանում, և երբ վստահորդի շահը անօրինական բնույթ է կրում, փաստաբանական ծառայության մատուցումը կարող է դադարեցվել:

Պատճառն այն է, որ վերոնշյալ հանգամանքները խոչընդոտում են իրավաբանական օգնության պատշաճ ցուցաբերմանը:

Բախումը կարող է լինել նաև այն դեպքերում, երբ վստահորդները մի քանիսն են: Այս դեպքում հնարավոր է, որ բախվեն նրանց շահերը: Եթե առաջանում է այդպիսի բախում, փաստաբանը ի՞նչ վարքագիծ պետք է դրսևորի: Դեկլարելով ՀՀ «Փաստաբանական վարքագծի կանոնագրքի» հոդված 3.3-ով՝ կարող են ասել, որ փաստաբանն իրավունք չունի ներկայացնելու երկու վստահորդների շահերը, որոնց միջև կա բախում կամ առկա է բախման ռիսկ: Բացի այդ, փաստաբանը, ըստ կանոնագրքի, չպետք է ներկայացնի նոր վստահորդի շահերը, եթե դա նախկին և նույն վստահորդների շահերի բախում է: Այս դեպքում «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է բացառություն. եթե նախկին վստահորդը համաձայն է, ապա շահերի բախման դեպքում անգամ փաստաբանը կարող է ներկայացնել նոր վստահորդի շահերը:

Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններում այս հարցին ավելի խիստ կարգավորում է տվել: Համաձայն կանոնագրքի՝ եթե վստահորդների միջև կա շահերի բախում, անկախ որևէ հանգամանքից, փաստաբանին արգելվում է ներկայացնել նրանց երկուսի շահերը: Կանոնագիրքը սահմանում է միայն, որ վստահորդների շահերի բախման դեպքում փաստաբանը կարող է հանդես գալ միջնորդի դերում:

Բացի այդ, նշվում է, որ շահերի հակասության դեպքում, անգամ եթե երկու կողմերը տվել են իրենց համաձայնությունը և ցանկանում են, որ փաստաբանը նրանց երկուսին էլ օգնություն ցույց տա, բայց փաստաբանի կարծիքով, դա կխախտի կողմերից որևէ մեկի շահերը, նա պետք է հրաժարվի: Այս դեպքում հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք նա պիտի հրաժարվի օգնություն ցույց տալուց բոլոր վստահորդներին, թե՞ միայն մի կողմին: Դա կախված է իրավիճակից: Եթե նրա վստահորդների տեսքով ի սկզբանե հանդես են եկել մի քանի հոգի, ապա նա պիտի հրաժարվի բոլորից: Իսկ եթե փաստաբանը սկզբում օգնություն էր ցույց տալիս մի վստահորդի, ապա նրա օգնությանն է դիմում նաև մյուսը, և երկուսի միջև կա շահերի բախում, ապա փաստաբանը պետք է հրաժարվի երկրորդից: Մյուս կողմից, շահերի բախումը տարբեր կարող է լինել: Խոսքը գնում է այն բախման մասին, որը հնարավոր չէ հաղթահարել՝ առանց դրանցից մեկի ոտնահարման: Քննարկենք հետևյալ դեպքը: Ընտանիքը հրավիրում է փաստաբանի՝ կտակ կազմելու հարցով: Շուտով պետք է մահանա հարուստ տատիկը, և ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամ ցանկանում է իմանալ, թե որքան է նրան բաժին հասնելու: Ընտանիքի բոլոր անդամներն ունեն ընդհանուր շահ, դա կտակից բաժին ստանալն է: Բայց քանի որ նրանցից յուրաքանչյուրը ձգտում է որքան հնարավոր է շատ բաժին ստանալ, տեղի է ունենում շահերի բախում: Տվյալ դեպքում կտակ ստանալու ընդհանուր հարցով փաստաբանը կարող է օգնել, բայց բաժնի հետ կապված հարցերով յուրաքանչյուր ոք պետք է ունենա իր փաստաբանը: Ընդ որում, սկզբում հրավիրված փաստաբանը կողմերից որևէ մեկին անհատական օգնություն ցույց տալ չի կարող:

Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոնները նաև նախատեսում են, որ փաստաբանը չի կարող օգնություն ցույց տալ վստահորդին, եթե նրա շահերը արմատապես հակասում են իր նախկին վստահորդի շահերին՝ անկախ ժամկետային սահմանափակումից: Իմաստն այն է, որ առաջին վստահորդի դեմ կարող են օգտագործվել այնպիսի տեղեկություններ, որոնք նա տրամադրել է որպես փաստաբանական գաղտնիք, որոնք կարող են նրան վնաս պատճառել և բխում են երկրորդ վստահորդի շահերից:

Շահերի բախման երրորդ դեպքն այն է, երբ կա հակասություն փաստաբանի և փաստաբանական գրասենյակի միջև: Ենթադրենք, որ Ա փաստաբանը Բ վստահորդին ցույց է տվել իրավաբանական օգնություն: Ա փաստաբանը աշխատում է Պ փաստաբանական գրասենյակում: Եվ եթե Գ վստահորդը, որի շահերը հակասում են Բ վստահորդի շահերին, երբևէ դիմի նույն գրասենյակում աշխատող փաստաբաններից որևէ մեկին, նա իրավունք չունի օգնություն ցույց տալու, քանի որ Ա փաստաբանի հետ նույն գրասենյակում է աշխատում: Սակայն եթե նրանք լինեն տարբեր գրասենյակների աշխատակիցներ, կամ Ա փաստաբանը դուրս գա Պ գրասենյակից, իրավիճակը կլինի ճիշտ հակառակը:

Վերջաբան

Ամփոփելով միտքս՝ նշեմ, որ մեր՝ «ապագա սերնդի» աշխատանքը բավականին ընդարձակ և լայնածավալ է փաստաբանական կառույցի կայացման և զարգացման ոլորտում: Եվ եթե ներպետական ակտերը չեն պարունակում փաստաբանական վարքագիծը կարգավորող ղեկավար դրույթների ողջ շրջանակը, դա դեռևս ամենացավալին չէ: Ավելի ցավալի է, երբ ակտերում առկա շարադրանքը չի գործում՝ հանդես գալով սոսկ որպես «թղթին հաղորդված բարի ցանկություն»:

Բացի այդ, ՀՀ «Փաստաբանների վարքագծի կանոնագրքում» տեղ են գտել նաև դրույթներ, որոնք էթիկական սկզբունքների շարքում պետք է որ չլինեին:

Առաջարկում եմ, օրինակ, ՀՀ «Փաստաբանների վարքագծի կանոնագրքի» «Գլխավոր սկզբունքներ» գլխից դուրս բերել փաստաբանական գործունեության անկախության և փաստաբանների՝ օգնականներ և փորձնակներ ունենալուն նվիրված դրույթները, քանզի դրանք փաստաբանական գործունեության սկզբունքներ են, այլ ոչ թե էթիկական: Առաջարկում եմ նաև «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 3-ում ընդգրկել ոչ թե օրինապահության, այլ օրինականության սկզբունքը:

Հաշվի առնելով աշխատությունում տեղ գտած քննադատությունները և վերլուծությունները՝ առաջարկում եմ ՀՀ «Փաստաբանների վարքագծի կանոնագրքի» «Գլխավոր սկզբունքներ» գլխում ընդգրկել նաև կարևոր նշանակություն ունեցող այնպիսի սկզբունքներ, ինչպիսիք են.

- փաստաբանի և վստահորդի միջև փոխադարձ վստահության,
- փոխադարձ հարգանքի և հանդուրժողականության սկզբունքը, որն արտահայտվում է փաստաբանների, նրանց և դատարանի, նրանց և վստահորդների միջև ծագող հարաբերություններում,
- կոմպետենտության (ձեռնհասության),
- բարեխղճության,
- ազնվության սկզբունքները:

Առաջարկում եմ նաև մանրամասնել շահերի բախման դեպքում փաստաբանական ծառայության անթույլատրելիությունը սահմանող սկզբունքը: Հակառակ դեպքում համընդհանուր ճանաչում ստացած և կիրառման մեծ կարևորություն ունեցող սկզբունքները չեն ամրագրվում ներպետական ակտերում, ինչի արդյունքում փաստաբանական վարքագիծը պատշաճ էթիկական կարգավորում չի ստանում:

Հուսով եմ, որ աշխատությունս կարողացավ Ձեր ուշադրությունը բևեռել փաստաբանական գործունեության գոնե առավել կարևոր դրույթներին և արտացոլեց դրանք իրականությանը համապատասխան:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. *Մ. Է. Նաճաճյան "Անհատը և անհատը"*
2. *ՀՀ փաստաբանների վարքագծի կանոնագիրք*
3. *«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենք*
4. *Եվրոմիության փաստաբանների վարքագծի կանոնագիրք*

5. Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության մասնագիտական էթիկայի տիպային կանոններ
6. «Փաստաբանական գործունեության և փաստաբանության մասին» ՌԳ օրենք
7. I εδοσοάα Α.Α., Εάεεάδi á Ε. I "I δαáí ááy εóεúòóδà áááí εάòà", I . 1996á.
8. Νòáóí áñééé Ρ.Ε., I εδçí áá Α. Α. "I ðí Õáññéí í áεúí úé áí εά áááí εάòà é ááí ñòà-òóñ"
9. Νòðí áí áè÷ I . Ν. "I áùεά áí í ðí ñú ñóáááí í é ýðééé"
10. Իրավաբանի մասնագիտական հստությունների դասավանդման հիմնահարցեր
11. I . Ááðùááñééé "Áááí εάòñéáy ýðééá"
12. Ý. I ééáð "I á áááí εάòá"

ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Ներածություն

Քաղաքացիական հասարակություն և իրավական պետություն կերտելու ճանապարհին առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովումը: Պետությունը, որն իրեն հռչակում է այդպիսին կամ գոնե հեռահար նպատակ է հետապնդում այդպիսին դառնալու համար, անպայմանորեն պետք է բոլոր միջոցները ձեռնարկի մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում առավելագույնին հասնելու համար: Հաստատանի Հանրապետությունը ևս, որպես միջազգային իրավունքի ինքնուրույն սուբյեկտ, իր վրա պարտականություն է կրում յուրաքանչյուրի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում: Նշենք նաև, որ ՀՀ-ն այդ պարտականությունը ամրագրել է նաև իրավական ակտերով: Դրանցից ամենաառաջնայինը և գլխավորը ՀՀ սահմանադրությունն է, որի 4-րդ հոդվածում էլ հենց ամրագրված է այդ դրույթը: Այդ տեսանկյունից քննելով սահմանադրությունը, չի կարելի չնշել այն հանգամանքը, որ այդ իրավական ակտով ոչ միայն սահմանվում է պետության՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության ապահովման պարտականությունը, այլ նաև յուրաքանչյուրի իրավունքը օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով իր իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու (սահմանադրության 38, 39 հոդվածներ): Սահմանադրության 38 հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ երաշխավորվում է նաև իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունքը:

Մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը, հանդիսանալով յուրաքանչյուր ժողովրդավարական պետության առաջնային խնդիրներից մեկը, բնականաբար չի կարող դուրս մնալ միջազգային հանրությանը հուզող հարցերի շրջանակներից: Դեռ ավելին, միջազգային հանրությունը ցանկացած գործողության դիմելիս միտված է մարդու իրավունքների և ազատությունների առավելագույն պաշտպանությանը: Այս առնչությամբ հարկ է նշել, որ միջազգային մի շարք կազմակերպություններ մշակել և ընդունել են տարբեր փաստաթղթեր, որոնք ամրագրում են ինչպես իրավունքներ և ազատություններ, այնպես էլ դրանց արդյունավետ իրացման երաշխիքներ: Այդպիսով, միջազգային հանրությունը փորձում է խրախուսել պետությունների ջանքերը՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործում: Իրավունքներ, ազատություններ և դրանց իրականացման երաշխիքներ պարունակող միջազգային փաստաթղթերից արժանափառաբան են հետևյալները.

- Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (ՄԱԿ 1948 թվական),
- Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիա (1950 թվական),
- Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա (1989 թվական),
- Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (1966 թվական) և այլն:

Սակայն պետք է փաստել, որ մի բան է տարբեր իրավական ակտերով ամրագրել իրավունքներ և ազատություններ, և բոլորովին այլ բան է գործնականում դրանց իրականացումը ապահովել, ինչպես նաև խախտման կամ ենթադրյալ խախտման դեպքում քայլեր ձեռնարկել դրանք վերականգնելու համար: Հավելենք, որ յուրաքանչյուր պետություն իր վրա պոզիտիվ պարտականություն է վերձնում մարդու իրավունքները և ազատությունները պաշտպանելու: Չնայած դրան՝ պետությունը չի կարող յուրաքանչյուր դեպքում իր ուժերով մարդու իրավունքները և ազատությունները խախտվելիս ինքնուրույն ապահովել դրանց պաշտպանությունը և վերականգնումը: Խոսքն իհարկե իրավաբանական օգնություն ցույց տալու մասին է (այս իրավունքը ամրագրված է ՀՀ սահմանադրության 40-րդ հոդվածով): Հայտնի է, որ քաղաքացուն անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց տալու դեպքում պետությունն ինքն է վճարում դրա դիմաց: Իսկ յուրաքանչյուր դեպքում նման օգնության ապահովումը անհնարին է դառնում գուտ ֆինանսական առումով և նման «ճոխություն» իրեն կարող է թույլ տալ միայն գերհագեցած բյուջե ունեցող պետությունը: Ինչպես տեսնում ենք, այս տարբերակը, այսինքն՝ յուրաքանչյուրի համար իրավաբանական օգնությունն անվճար դարձնելը, ՀՀ-ի դեպքում բացառվում է: Եվ ոչ միայն ՀՀ-ի: Աշխարհի շատ զարգացած երկրներ, որոնք իրականում միզուցե և հնարավորություն ունենալին գոնե իրենց պետության քաղաքացիներին անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց տալու, այդ քայլին չեն դիմում՝ այդպիսի օգնություն տրամադրելով միայն սահմանափակ թվով անձանց: Իսկ մնացած մասին իրավաբանական օգնության տրամադրումը թողնում են մասնավոր սեկտորին: Հենց այստեղ էլ կարևորվում է փաստաբանի ինստիտուտը, որի գոյության հիմքերից մեկն էլ վերևում շարադրված հանգամանքներն են: Նաև պետք է նշել, որ փաստաբանի ինստիտուտը և ընդհանրապես փաստաբանությունը օրենսդրորեն կարգավորվում է պետության կողմից տարբեր ակտերի միջոցով: ՀՀ-ի դեպքում նման կարգավորում իրականացվում է օրենքի ձևով: Մինչև «Փաստաբանության մասին» օրենքի ընդունումը (2004 թվական), գործում էր 1998թ. « Փաստաբանական գործունեության մասին» օրենքը: Նոր օրենքով արմատական փոփոխության ենթարկվեց այս համակարգը, ինչի մասին կխոսվի հետագա շարադրանքում: Այսպիսով՝ փաստաբանությունը օրենսդրորեն կարգավորվելով պետության կողմից, առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում մարդու իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության տեսանկյունից և դրան վերաբերող մի շարք հարցերի պարզաբանումը դառնում է հրատապ: Նման ուղղվածություն ունի նաև մեր ոսումնասիրությունը:

Նկարագրական մաս

Մինչ փաստաբանությանն առնչվող որոշակի հարցերի պարզաբանմանն անցնելը, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է նախ և առաջ սահմանել փաստաբանության հասկացությունը, այսինքն՝ նշել, թե ինչ է օրենսդիրը հասկանում փաստաբանություն ասելով կամ, թե ինչպիսի սկզբունքներ է նախանշել վերջինս գործունեության կապակցությամբ: Նախ ասենք, որ «Փաստաբանական գործունեության մասին» 1998թ. հունիսի 18-ի օրենքն ընդհանրապես դրույթ չի պարունակում փաստաբանության հասկացության մասին, այլ միայն սահմանում է փաստաբանական գործունեության հասկացությունը: Ի տարբերություն դրան, 2004թ. դեկտեմբերի 14-ի նոր օրենքով փաստաբանական գործունեության հասկացության հետ մեկտեղ տրվում է նաև փաստաբանության հասկացությունը: Այսպես, համաձայն նշված օրենքի հոդված 3-ի. «Փաստաբանությունը փաստաբանների մասնագիտական միավորում է, որը, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, չի մտնում պետական և տեղական ինքնակառավարման համակարգի մեջ» (Տե՛ս, ՀՀ օրենքը «Փաստաբանության մասին», Երևան 2005, հոդված 3, 1-ին մաս): Այս սահմանումը միտք է պարունակում նաև փաստաբանության անկախ լինելու մասին: Լինելով ինքնուրույն ինստիտուտ՝ փաստաբանությունը ունի նաև իր գործունեության սկզբունքները, որոնք ամրագրված են օրենքով: Վերոհիշյալ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով տրվում են այդ սկզբունքները, այն է՝ անկախությունը, օրինապահությունը, ինքնակառավարումը և փաստաբանների իրավահավասարությունը: Այս առումով ևս նոր օրենքը մեկ քայլ առաջ է հնի նկատմամբ:

Ինչպես 1998թ. հունիսի 18-ի օրենքով, այնպես էլ մինչ այդ գործող օրենքով գոյություն ունեցող փաստաբանների գործունեությունը կարգավորող (արտոնագիր տրամադրելը, կարգապահական տույժի ենթարկել, հատուկ արտոնագիր տրամադրելը) մարմին: Մինչև 1998թ. օրենքը

նման լիազորություններով օժտված էր փաստաբանների կոլեգիան, իսկ դրանից հետո՝ փաստաբանների միությունը, որը կոլեգիայի իրավահաջորդն էր: 2004թ. օրենքով արդեն նման մարմին է սահմանվում ՀՀ փաստաբանների պալատը, մինչև որի կազմավորումը դեռևս գործելու են փաստաբանական միությունները: Հանդիսանալով մեկ ամբողջական մարմին՝ փաստաբանների պալատն ունի իր կառուցվածքային ստորաբաժանումները: Այսպես, համաձայն «Փաստաբանության մասին» օրենքի 8-րդ հոդվածի, դրանք են փաստաբանների պալատի ընդհանուր ժողովը, պալատի խորհուրդը, կարգապահական և որակավորման հանձնաժողովը: Նախկինում և ներկայում գործող օրենքի իրավահամեմատական վերլուծությունը կատարելիս նորից ավելի առաջադիմական է վերջին օրենքն այն առումով, որ ոչ միայն սահմանում է փաստաբանների պալատի կառուցվածքային մարմինները, այլև առանձին հոդվածներով կանոնակարգում է դրանց իրավասությանը վերապահված հարցերի շրջանակը: Նախկին օրենքում նույնաբովանդակ որևէ դրույթ ամրագրված չէր: Փաստաբանների պալատի մարմինների գործունեությունը կարգավորող նորմերը ուսումնասիրելիս պարզ է դառնում մի շատ կարևոր հանգամանք, այն է՝ օրենքով ամրագրված են այն բոլոր մեխանիզմները, որոնք թույլ կտան պալատին հնարավորինս թափանցիկ գործունեություն ծավալել, մասնավորապես որ յուրաքանչյուր մարմնի լիազորությունները հստակորեն նշված են օրենքում: Բացի այդ, նոր օրենքով սահմանվում են նաև փաստաբանների պալատի մարմինների՝ միմյանց զսպելու և հակակշռելու մեխանիզմներ: Բավական է նշել ընդամենը մեկ օրինակ. փաստաբանների պալատի խորհուրդը որոշում է ընդունում փաստաբանի արտոնագիրն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին, սակայն այդ հարցի անհշուտամբ կարգապահական հանձնաժողովը եզրակացություն է տալիս, այսինքն՝ խորհուրդը միանձնյա չի որոշում արտոնագրի ուժը կորցրած ճանաչելը:

Քննարկելով փաստաբանությանն առնչվող հարցերը՝ ամենաառաջնային հարցերից պետք է դիտել և քննարկել փաստաբանի ինստիտուտը: Ինչպես հին, այնպես էլ նոր օրենքը հստակորեն տալիս է փաստաբանի հասկացությունը: Այսպես, փաստաբան է համարվում օրենքով սահմանված կարգով փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր ստացած անձը: Իսկ արտոնագիր ստանալու կարգը սահմանված է «Փաստաբանության մասին» օրենքով: Նախ նշենք, որ արտոնագիր կարող է ստանալ անձը, որն ունի բարձրագույն իրավաբանական կրթություն, իրավաբանի մասնագիտությամբ առնվազն 2 տարվա աշխատանքային ստաժ, հաջողությամբ է հանձնել որակավորման քննությունները և ունի համապատասխան վկայագիր (Տե՛ս նույն օրենքը, հոդված 28): Այնուհետև, հավակնորդը փաստաբանների պալատին անդամագրվելու ցանկություն պարունակող դիմում է տալիս, որին կցվում է վկայագրի պատճենը: Մեկամսյա ժամկետում որոշում է կայացվում նման դիմումի վերաբերյալ: Դիմումը բավարարելուց հետո 5 օրվա ընթացքում հավակնորդին տրվում է արտոնագիր: Իսկ հատուկ արտոնագիր տրամադրվում է վճարել դատարանում 5 տարի ժամկետով և նման արտոնագիր է տրամադրում փաստաբանների պալատի նախագահը: Օրենքով նախատեսված է նաև, որ մեկ տարվա ընթացքում հատուկ արտոնագիր կարող է տրվել ընդամենը 7 (յոթ) փաստաբանի:

Օրենքով ամրագրված են նաև փաստաբանի հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները: Մասնավորապես, փաստաբանին ի րավունք է վերապահված ներկայացնելու կամ պաշտպանելու ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ինչպես դատարանում, այնպես էլ տարբեր՝ մարմինների և կազմակերպությունների հետ հարաբերություններում, դիմելու տարբեր այդ թվում նաև պետական մարմիններին, գործի հետ առնչություն ունեցող փաստաթղթերը կամ դրանց պատճենները ստանալու պահանջով և այլն: Ինչ վերաբերվում է պարտականությունների մասին, պետք է նշել, որ փաստաբանը պարտավոր է նախ և առաջ ենթարկվել ՀՀ սահմանադրությանը, օրենքին և փաստաբանի վարքագծի կանոնադրին, չիրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը, եթե դա չի պահանջում օրենքը, իր դիրքորոշումը համաձայնեցնել վստահորդի դիրքորոշման հետ (այս մասին ավելի մանրամասն և մասնագիտորեն է խոսում Էլրա Գրինն իր «Փաստաբանի հոգեբանությունը» աշխատության մեջ, համաձայն որի փաստաբանը չպետք է դիրքորոշում ընդունի առանց վստահորդի դիրքորոշման հետ համաձայնեցնելու: Սակայն այս պոստուլատից հնարավոր են շեղումներ, մասնավորապես, փաստաբանը կարող է ինքնուրույն դիրքորոշում ընտրել, եթե իր պաշտպանյալը դիմում է ինքնազրպարտանքի (այս դեպքը նախատեսված է նաև մեր օրենքով), փորձում է առանց որևէ հիմքի մեղքը բարդել այլոց վրա և այլն: Այս մասին առավել մանրամասն տես Էլրա Գրինի վերը նշված աշխատության մեջ), ինչպես նաև մուծել անդամավճարներ և մշտապես կատարելագործել իր գիտելիքները: Սակայն փաստաբանի իրավունքները և պարտականությունները սահմանելիս հաշվի չի առնվել մի կարևոր հանգամանք, այն է՝ փաստաբանի այս կամ այն վա-

րույթում գտնվելը: Դիցուք քաղաքացիական դատավարության ընթացքում որպես ներկայացուցիչ հանդես եկող փաստաբանի իրավական վիճակը բնականաբար տարբերվում է քրեական դատավարությունում որպես պաշտպան հանդես եկող փաստաբանի իրավական վիճակից: Փաստաբանի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները սահմանված են համապատասխան պրոցեսուալ նորմերով: Այս կարգը որոշակի տեսանկյունից դիտելով կարելի է արդարացված համարել զուտ այն պատճառով, որ եթե փաստաբանը, ասենք մասնակցում է քրեական դատավարությանը, ապա նրա իրավական վիճակը պետք է սահմանվի տվյալ իրավունքի ճյուղի նորմերով, այլ ոչ թե նրա գործունեությունը կարգավորող օրենքով, ընդ որում այն մանրամասնությամբ և առանձնահատկություններով հանդերձ, ինչը կատարում են վարույթային նորմերը: Ինչևէ, առաջ անցնելով նշենք, որ իրավունքի ընդհանուր համակարգի բաղկացուցիչ մասը հանդիսացող քաղաքացիական և քրեական դատավարական իրավունքները բավականին հանգամանալից անդրադառնում են փաստաբանի իրավական կարգավիճակին: Այսպես, Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ քաղ. դատ. օր.) 6-րդ գլուխն ամբողջությամբ նվիրված է ներկայացուցչությանը: Համաձայն այդ նորմերի՝ դատարանում ներկայացուցիչ կարող է հանդես գալ հստակորեն ձևակերպված լիազորագիր ունեցող ցանկացած ոք: Ընդ որում դատական ներկայացուցչությունը վճարովիության սկզբունքով իրավասու է իրականացնել միայն փաստաբանը (տե՛ս, «Փաստաբանության մասին» 2004թ. օրենքի 5-րդ հոդվածը): Նման կարգ սահմանված չէր նախկին օրենքով:

Դատարանում ներկայացուցչի լիազորությունները ընկնում են որոշակի սահմանափակման տակ: Օրինակ՝ ներկայացուցիչն իրավունք չունի ստորագրելու հայցադիմումը, փոխելու հայցի առարկան կամ հիմքը և կատարել այլ դատավարական գործողություններ, որոնց սպառիչ ցանկը տրված է քաղ. դատ. օր-ի 42-րդ հոդվածով: Նույն հոդվածով նախատեսված է նաև, որ նշված յուրաքանչյուր լիազորությունն իրականացնելու համար պետք է այդ մասին լիազորագրում հատուկ նշում կատարված լինի: Իսկ լիազորագիրը պետք է հաստատված լինի նման իրավասություն ունեցող մարմնի կողմից: Ինչ վերաբերվում է քրեական դատավարությանը, ապա հարկ է նկատել, որ քրեական դատավարության օրենսգրքն (այսուհետ՝ քր. դատ. օր.) ավելի մանրամասն է անդրադառնում պաշտպանի իրավական կարգավիճակին: Նախ և առաջ տրվում է պաշտպանի հասկացությունը, համաձայն որի դա նույն փաստաբանն է, որը քրեական գործի վարույթի ընթացքում կասկածյալին կամ մեղադրյալին ցույց է տալիս իրավաբանական օգնություն: Այնուհետև քր. դատ. օր.-ը անդրադառնում է այն հանգամանքներին, որոնց դեպքում պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է: Մասնավորապես, դրանցից են կասկածյալի կամ մեղադրյալի՝ պաշտպան ունենալու կապակցությամբ հայտնաբերված, ֆիզիկական կամ հոգեկան որևէ խանգարման պատճառով կասկածյալի կամ մեղադրյալի՝ իրենց շահերը և իրավունքները պաշտպանելու անկարողությունը, դատավարության լեզվին չտիրապետելը, կասկածյալի կամ մեղադրյալի անգործունակ լինելը և այլն: Թվարկած և օրենքով նախատեսված մնացած դեպքերում պաշտպանությունն իրականացվում է ՀՀ պետքույզեի միջոցների հաշվին՝ փաստաբանին 1 ժամվա դիմաց վճարելով դատախազի 1 ժամվա աշխատավարձի չափով: Այս կարգը նախատեսված էր նախկին օրենքով: Իսկ «Փաստաբանության մասին» նոր օրենքը սահմանում է նոր կարգ, համաձայն որի վճարումը կատարվում է ամսեկան կտրվածքով՝ Երևան քաղաքի համայնքի դատախազի ամսական աշխատավարձի չափով (Տե՛ս, նշված օրենքը, հոդված 45): Ընդհանրապես անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու համար նոր օրենքով նախատեսված է փաստաբանների պալատի կազմում ստեղծել մի նոր մարմին՝ հանրային պաշտպանի գրասենյակ, որը հայ իրականության մեջ նորություն է: Այդ մարմնի հիմնական լիազորությունն է քաղաքացու դիմումի կամ քրեական վարույթի իրականացնող մարմնի դիմումի հիման վրա (եթե դիմումը բավարարվում է) գործը հանձնել հանրային պաշտպանին: Օրենքի համաձայն հանրային պաշտպան է համարվում այն փաստաբանը, որն աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա գործում է հանրային պաշտպանի գրասենյակում: Այս մարմնի ստեղծմամբ, փաստորեն, փորձ է արվում անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու համակարգը դարձնել միասնական և կենտրոնացված: Կոնկրետ ոլորտում մասնագիտական միավորման ստեղծումը, մեր կարծիքով, դրական առաջընթաց է, որն էլ ավելի կբարձրացնի այդ ոլորտի գործունեության արդյունավետությունը:

Բացի նշված հանգամանքներից, քր. դատ. օր.-ն ամրագրում է այլ կարևոր դրույթներ ևս: Այսպես, օրենսգրքով սահմանվում է պաշտպանի հիմնական իրավունքները և պարտականությունները: Պաշտպանն իրավունք ունի ծանոթանալ մեղադրանքին, մասնակցել հարցաքննություններին, առանց բանակի և ժամանակի սահմանափակման իր պաշտպանյալի հետ ունենալ տեսակցություններ, տարբեր փաստաթղթեր կամ դրանց պատճեններ ստանալու պահան-

ջով դիմել տարբեր կազմակերպություններին, ձեռք բերել նյութեր և դրանք ներկայացնել գործին կցելու համար, հայտնել բացարկներ, հարուցել միջնորդություններ և այլն: Բացի իրավունքներից, քր. դատ. օր.-ը պաշտպանին վերապահում է նաև որոշակի պարտականություններ, որոնցից են պաշտպանյալի շահերին հակասող գործողությունների անթույլատրելիությունը, հակառակ պաշտպանյալի դիրքորոշման՝ գործի հետ նրա առնչության չընդունումը, առանց նրա հանձնարարության քաղաքացիական հայցի ընդունման անթույլատրելիությունը և այլն: Ընդհանուր առմամբ, պաշտպանի վերը թվարկված իրավունքները և պարտականությունները բխում են «Փաստաբանության մասին» օրենքով սահմանված հիմնական իրավունքներից և պարտականություններից, քանի որ վերջիններս ունեն ընդհանուր բնույթ: Տարբերիչ գիծն այն է, որ քր. դատ. օր.-ը սահմանում է նաև քրեական գործի վարույթի ընթացքում փաստաբանի իրավունքների ու պարտականությունների առանձնահատկությունները:

Կրկին անցում կատարելով «Փաստաբանության մասին» օրենքին՝ հարկ ենք համարում կանգ առնել մի կարևոր հարցի վրա ևս: Խոսքը փաստաբանական գաղտնիք հանդիսացող ինֆորմացիայի և դրա հետ կապված առանձին հարցերի մասին է: Ինչպես նախկինում, այնպես էլ ներկայում գործող օրենքը հստակորեն տալիս է փաստաբանական գաղտնիքի հասկացությունը, դրա հրապարակման և այլնի հետ կապված հարցերի պատասխանները, որոնք գրեթե անփոփոխ են: Օրենքը փաստաբանական գաղտնիք է համարում վստահորդի կողմից փաստաբանին փոխանցված, ինչպես նաև փաստաբանի կողմից ինքնուրույն ձեռք բերված և հանրությանը անհայտ տեղեկություններն ու ասպացույցները: Որպես կանոն փաստաբանն իրավասու չէ հրապարակել նշված տեղեկությունները: Սակայն այս հարցում օրենսդիրը կատարել է որոշակի բացառություններ: Այսինքն, հնարավոր են օրենքով ամրագրված դեպքեր, երբ փաստաբանն իրավասու է հրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը: Նման դեպքերի սպառնիչ ցանկը տրված է օրենքով, համաձայն որի փաստաբանը հրապարակում է գաղտնիքը, եթե.

- Առկա է վստահորդի համաձայնությունը,
- դա անհրաժեշտ է նրա և վստահորդի միջև ծագած դատական վեճում պահանջները հիմնավորելու կամ իր պաշտպանության համար,
- առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ հաստատապես հայտնի նախապատրաստվող ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության մասին տեղեկատվություն: Փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման պարտականությունը չի սահմանափակվում ժամանակի մեջ (Տե՛ս, նշված օրենքի 25-րդ հոդվածը):

Բացի վերը նշված երեք դեպքերից, ցանկացած այլ պարագայում փաստաբանական գաղտնիքը չի կարող հրապարակվել:

Այսպիսով՝ մանրամասն քննարկելով 2004թ. դեկտեմբերի 14-ին ընդունված «Փաստաբանության մասին» նոր օրենքը, կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացությանը. ՀՀ-ում ժողովրդավարական գործընթացների ակտիվացմամբ (հատկապես վերջին տարիներին) անհրաժեշտություն առաջացավ բարեփոխումներ կատարել մի շարք ոլորտները կանոնակարգող օրենսդրական ակտերում: «Փաստաբանության մասին» նոր օրենքը, անշուշտ, երկրում ծայր առած բարեփոխումների մի մասն է կազմում, որով փորձ է կատարվում ավելի ժողովրդավարացնելու նշված ոլորտը: Կասկած չկա, որ մեր հանրապետությունը հստակորեն քայլեր է կատարում դեպի ժողովրդավար և բազմակարծիք հասարակություն, որտեղ հարգվում են մարդու իրավունքները և ազատությունները (սա ոչ միայն մեր կարծիքն է. նման կարծիք է արտահայտել նաև Եվրոխորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը (ԵԽԽՎ) (ավելի մանրամասն տես Կարծիք համար 221(2000)(1), կետ 6): Այս օրենքի ընդունումը մեկ անգամ ևս հաստատում է մեր պետության նման միտումները, քանի որ, մեր կարծիքով, նոր օրենքն ավելի ժողովրդավարական է և ավելի է համապատասխանում եվրոպական ստանդարտներին: Այլ հարց է, թե օրենքն ինչպիսի կիրառում կգտնի և արդյոք այն իրեն կարողարացնի: Այս առումով կարելի կլինի խոսել օրենքի գործողության մեջ դնելուց առնվազն մեկ տարի անց, երբ հնարավոր կլինի քննարկել դրա՝ պրակտիկայով ստուգված դրական կամ բացասական կողմերը:

Եզրափակիչ մաս

Նախորդ բաժնում մանրամասն քննարկման ենթարկվեց ոչ միայն «Փաստաբանության մասին» նոր օրենքը, այլ նաև քրեական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերն այն մասով, որով վերաբերվում են փաստաբաններին կամ սահմանում են նրանց իրավավիճա-

կի առանձնահատկությունները: Ընդ որում, նոր օրենքը քննարկվեց նախկինում գործող օրենքի հետ համեմատելով: Այդ ամենը նպատակ էր հետապնդում պարզել այն օրենսդրական դաշտը, որում գործում է փաստաբանը և որով կարգավորվում է փաստաբանական գործունեությունը: Մեր կարծիքով, կատարված թեկուզ փոքրիկ ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ փաստաբանության և ընդհանրապես փաստաբանական գործունեության համար ՀՀ-ում ապահովված է բավարար օրենսդրական դաշտ: Թվում է, թե առանձնապես խնդիրներ չպետք է առաջանան մասնագետներին, պրակտիկ կյանքում: Սակայն իրավիճակը բոլորովին էլ այդպիսին չէ: Ընդհանրապես, իրական կյանքում փաստաբանությունը Հայաստանում գտնվում է մեղմ ասած անմխիթար վիճակում: Խոսքը հատկապես մարզերում տիրող իրավիճակի մասին է: Եվ ընդհանրապես, եթե խոսում ենք ՀՀ-ում փաստաբանության ներկա վիճակի մասին, ապա զոնե պայմանականորեն մեր պետության տարածքը պետք է բաժանել երկու մասի՝ մայրաքաղաք Երևանի և մնացած մարզերի: Հետևապես ներկա վիճակի քննարկումը պետք է իրականացվի Երևանի և մնացած մարզերի մասշտաբով: Ինչպես արդեն նշեցինք, չնայած բավարար օրենսդրական դաշտի առկայությանը, փաստաբանության ներկա վիճակը հեռու է գոհացուցիչ համարվելուց: Վիճակը քիչ թե շատ բարվոք է Երևանում: Այդ հանգամանքը կապված է Երևանի՝ ՀՀ տնտեսական, քաղաքական կենտրոնը լինելու հետ: Որպես ասածների պարզ ապացույց, բավարար է նշել ընդամենը այն, որ մայրաքաղաքում գործում են բազմաթիվ ինչպես իրավախորհրդատու կազմակերպություններ, այնպես էլ փաստաբանական գրասենյակներ, այն դեպքում, երբ մարզերում մասնագրասենյակներ եթե անգամ գործում են, ապա դրանց թիվը չի անցնում մեկ կամ երկուսից: Ճիշտ է, գործում են տարբեր իրավախորհրդատու կազմակերպություններ, սակայն զուտ մասնագիտական գրասենյակներ, ցավոք սրտի, կամ չկան կամ էլ թվով չափազանց սակավ են: Նման պայմաններում մարզերի բնակիչների մոտ լրացուցիչ խոչընդոտներ են առաջանում փաստաբանի օգնությանը դիմելու համար: Այս պարագայում խոսել փաստաբանության կայացած լինելու մասին, իհարկե չարժեն:

Ինչպես յուրաքանչյուր երևույթ, փաստաբանության ներկա վիճակը նույնպես, գոյություն չունի առանց պատճառների և իր հերթին էլ պատճառավորում է այլ երևույթներ ևս: Եթե խոսքը տեղափոխենք խնդրո առարկայի շուրջ, ապա դրանից առաջացած, դրանով պատճառավորված երևույթներն անցանկալի են (օրինակ՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների ոչ պատշաճ մակարդակով պաշտպանությունը): Այս դեպքում գործում են փիլիսոփայական կարևորագույն կատիգորիաներից պատճառահետևանքային կապերը, այսինքն՝ ոչ մի հետևանք առանց պատճառի չի ծնվում: Իսկ փաստաբանության ներկա վիճակը մենք համարում ենք հետևանք, որը արդյունք է տարբեր՝ ինչպես օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող, այնպես էլ սուբյեկտիվ պատճառների: Բացի այդ, խնդրո առարկայի պատճառների պարզաբանումը մեզ հնարավորություն կտա ավելի խորը պատկերացում կազմել այս երևույթի մասին, ինչպես նաև քայլեր ձեռնարկել այդ պատճառների վերացման ուղղությամբ՝ նպատակ ունենալով բարելավել փաստաբանության առկա վիճակը: Մեր կարծիքով նշյալ երևույթի ներկայիս վիճակի պատճառները հետևյալներն են.

- բնակչության ծանր սոցիալ-տնտեսական վիճակը,
- թերահավատ վերաբերմունքը փաստաբանի ինստիտուտի վերաբերյալ,
- բնակչության իրավական անգրագիտությունը, այսինքն՝ իրավագիտակցության ցածր մակարդակը (չեն կարևորում փաստաբանի ինստիտուտը կամ էլ բացասական գնահատական են տալիս) և այլն:

Այս և այլ չնշված բազմաթիվ երևույթներ պատճառավորում են փաստաբանության ներկա վիճակը: Պատճառներից զատ գոյություն ունեն մեկ մի շարք պայմաններ ևս, որոնք չեն հանդիսանում այս երևույթի պատճառները, սակայն այս կամ այն կերպ պայմանավորում են դրա առաջացումը և գոյությունը: Այդպիսիք են օրինակ, մեր ազգին բնորոշ հոգեբանական առանձնահատկությունները, որոնք ևս ինչ-որ չափով խոչընդոտում են այս ինստիտուտի կայացմանը, պետական և այլ մարմինների ղեկավար օղակների կոռումպացվածությունը, լուրջ քարոզչության պակասը և այլն: Հիշատակված պայմանները և պատճառները միասին կազմում են հենց քննարկվող երևույթի արդի վիճակի պատճառական բազան: Կայացած փաստաբանական ինստիտուտ և զարգացած փաստաբանություն ունենալու համար նախ և առաջ անհրաժեշտ է համառ պայքար ծավալել մեր նշած, ինչպես նաև դրանցից զատ գոյություն ունեցող մի շարք պատճառների և պայմանների վերացման ուղղությամբ, իսկ եթե որոշ դեպքերում դա անհնար է, ապա զոնե նվազագույն շեմի հասցնելու ուղղությամբ: Այդպիսի գործունեությունը ենթադրում է ոչ միայն պետական, այլ նաև մասնավոր կազմակերպությունների ջանքերի համատեղում: Մեծ նշանակություն ունի հասարակական կազմակերպությունների՝ այդ ուղղությամբ

կատարվող աշխատանքները: Պետք է ուրախությամբ փաստենք, որ արդեն իսկ որոշակի քայլեր իրականացվել են, իսկ շատերն էլ ընթացքի մեջ են: Իրականացած քայլերից կարելի է և պետք է նշել աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի (ԱՀՌԾ) և Հակակոռուպցիոն ռազմավարության մշակումը և այլն:

Ինչևէ, հուսանք, որ մոտ ապագայում մեր «Հայկական Հանրապետությունում» բոլոր անհրաժեշտ քայլերը կձեռնարկվեն փաստաբանությունը զարգացնելու ուղղությամբ և դրանց արդյունքում պաշտպանական կարգի վրա կդրվեն մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը, ինչի շնորհիվ մեր պետությունը ևս մեկ քայլ կանի դեպի զարգացած ժողովրդավարություն տանող դժվարին, բարդ, սակայն միաժամանակ նաև կարևոր ճանապարհին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ Մահմանադրություն, Մխիթար Գոշ, 1997
2. 1998թ. հունիսի 18-ի «Փաստաբանական գործունեության» մասին ՀՀ օրենք
3. 2004թ. դեկտեմբերի 14-ի «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենք
4. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք
5. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
6. Կարծիք N 221 (2000)[1] Հայաստանի Եվրախորհուրդին անդամակցելու դիմումը

ԽԱՀԻԿ ԳԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ներածություն

Փաստաբանությունը անձանց և կազմակերպությունների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության արդյունավետ և ռեալ մեխանիզմ է: Պատմականորեն, բնական երևույթ է համարվել շահագործվողների իրավունքների խախտումը շահագործողների կողմից, և ոչ միայն... Կարելի է ասել, որ այն ժամանակ փաստացի գործում էր «ժմունդի ուժը», «զենքի ուժը», «ժամոթության ուժը», «կաշառքի ուժը» (չնայած այնքան էլ չի փոխվել այդ ուժերի դերն աշխարհում, իսկ մասնավորապես ետխորհրդային երկրներում՝ բացառությամբ մերձբալթյան երկրների և Յուշչենկյան Ուկրաինայի, և այլուր գտնվում են դրանք՝ «սմուր հողի վրա»), սակայն մարդկության ամենժամյա գաղափարական զարգացումը հանգեցրեց նոր գաղափարների և նոր աշխարհայացքի ձևավորմանը, որի արդյունքներից մեկն է նաև փաստաբանության ինստիտուտը:

Ներկայումս դասական փաստաբանությունը Հայաստանում գտնվում է իր զարգացման փուլում, քանզի, ինչպես գիտենք, խորհրդային տարիների փաստաբանությունը այնքան էլ նման չէր փաստաբանության, այլ կարծես թե կիսաիրավապահական ոմն մի մարմին էր: Գաղտնիք չէ, որ փաստաբանությունը Հայաստանում կարելի է ասել գրեթե հեղինակություն չի վայելում, որի պատճառներն ըստ մեզ պետք է փնտրել թե՛ մեր մենտալիտետի մեջ, թե՛ որոշ դեպքերում իրավապահ մարմինների և արդարադատության մարմինների որոշ անձանց թշնամական վերաբերմունքում, որը շատ դեպքերում պայմանավորված է նրանց մասնագիտական ցածր պատրաստվածությամբ:

Վերը շարադրվածները պատճառ են մեր երկրում փաստաբանության ինստիտուտի ոչ բավարար կայացման, որոնք վերացնելով, նաև այլ բարենպաստ պայմաններ ստեղծելով հնարավոր կլինի փաստաբանությունը զարգացնել Հայաստանում:

Նկարագրական մաս

Փաստաբանությունը քաղաքացիների կամավոր պրոֆեսիոնալ միավորում է, որոնք օրենսդրությանը համապատասխան զբաղվում են պաշտպանությամբ նախնական քննության ժամանակ, քրեական գործերով դատարաններում, քաղաքացիական գործերով ներ-

կայացնում են հայցվորների ու պատասխանողների շահերը, ինչպես նաև վարչական պատասխանատվության ենթարկված անձանց տրամադրում են իրավաբանական օգնություն:

Ադվոկատ, այսինքն՝ փաստաբան ինստիտուտը լատիներենից թարգմանված նշանակում է «օգնության կանչել»: Փաստաբանությունը համարվում է հին ինստիտուտ, որին նախորդել է ընտանեկան ներկայացուցչությունը, որում ընտանիքի գլխավորը պատռոնը պաշտպանել է դատարանի առջև ընտանիքի անդամներին՝ կլիենտներին, որոնք որոնում էին ընտանիքի «ամենահզորի» պաշտպանությունը և հովանավորությունը: Այստեղից հետևություն, որ պատռոնները փաստաբանների ամենից առաջին նախորդներն էին, այլ խոսքով ասած՝ «մանուկ փաստաբանները»: Հին Հունաստանում բացի պատռոններից ու կլիենտներից գոյություն ուներ նաև իրավաբանական անձանց ներկայացուցչությունը: Դրա օրինակը կարելի է համարել մենաստանները, որոնց շահերը պաշտպանում էին արեղաները, որոնք ուսուցանվում էին աշխարհիկ օրենքներով, այսինքն՝ ծանոթանում էին օրենքներին, հրամաններին և այլ ակտերին:

Միջին դարերում ի հայտ եկան ներկայացուցիչներ դատարաններում, որոնք համարվում էին թագավորական ընտանիքի արտոնություն, իսկ որոշ դեպքերում՝ որպես առանձնահատուկ ողորմածություն թագավորը թույլատրում էր որոշ հպատակների նույնպես ունենալ ներկայացուցիչներ դատարաններում: Մոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը հանգեցրեց նրան, որ ձեռներեցները կարիք ունեցան խորհրդակցելու տարբեր իրավական հարցերի շուրջ պատրաստված և նյութին տիրապետող անձանց հետ, նաև որպեսզի այդ անձինք իրենց շահերը պաշտպանեն դատարաններում: Այսպիսով՝ պահանջարկ կար, և բնական է պետք է առաջանար առաջարկը, որի արդյունքը և եղավ «փաստաբան» ինստիտուտի ձևավորումը: Այնուհետև այս անձինք միավորվում են կազմակերպություններում, որոնք զբաղվում էին իրավաբանների պատրաստմամբ և ուսուցմամբ: Այս հիմքով Անգլիայում 14-15-րդ դարերում առաջանում է իրավաբանների ասոցացիա, որոնք կոչվում էին բարիսիտոններ, որոնք միանում էին իոն-երի մեջ, որը անգլերենից թարգմանված նշանակում է՝ հյուրանոց: Այս կորպորացիաները գոյություն ունեն մինչև այժմ և Լոնդոնում ներկա դրությամբ կան 4 իններ, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր սիմվոլիկան և յուրաքանչյուրը հիմնվում է իր իրավունքի դպրոցի վրա, այլ խոսքով ասած նրանք առանձին են:

Barrister ինստիտուտն առաջացել է անգլերեն bar բառից, որը նշանակում է միջնապատ: Սա պատահական չէ, այլ ունի իր պատմությունը, ավելի կոնկրետ այս տերմինը սկսեցին օգտագործել, երբ որ իոն-երի մեջ մագիստրոսին ուսանողից զանազանելու համար սկսեցին կիրառել bar անգլերեն բառը, որը և ժամանակի ընթացքում վերափոխվեց և վերածվեց barrister-ի: Այդ ժամանակներում նույն Անգլիայում առաջացավ solicitor հասկացությունը: Նրանց միջև տարբերությունները հիմնականում կայանում են հետևյալում.

- Barrister-ը հանդես է գալիս դատարանի առջև, իսկ solicitor-ը հավաքում է նրա համար անհրաժեշտ նյութեր,
- Solicitor-ը կատարում է զանազան իրավական հանձնարարություններ,
- Solicitor-ը հանդես է գալիս Մագիստրոսների դատարաններում և մասնավորապես Գահի դատարանում:

Եվրոպայում 17-18-րդ դարերում ձևավորվեց այսպես կոչված «Կառավարական փաստաբանությունը», որի կողմնակիցն էր Պրուսիայի թագավոր Ֆրիդրիխ 2-րդ Մեծը: Փաստաբանի պարտականությունները կատարում էին դատարանին կից և դատարանի կողմից նշանակվող պաշտոնյաներ, որոնք ստանում էին աշխատավարձ և պետությունից կենսաթոշակ և կարող էին հանդես գալ դատարաններում, նրանց վրա տարածվում էր կարգապահական պատասխանատվություն, որն իրենք կրում էին դատարանի առջև: Սակայն «Կառավարական փաստաբանությունը» չստացավ անհրաժեշտ զարգացում, և այս կապակցությամբ Ֆոյնիցլին գրում է, «Փաստաբանները, վերածվելով պետական պաշտոնյայի, կորցնում էին իրենց անկախությունը և ինքնուրույնությունը, որն անհրաժեշտ է հենց առաջինն իրենց, որպեսզի իրենց վստահորդների շահերը կարողանան ամուր պաշտպանել»:

Այս տեսակի պաշտպանությանը և ներկայացուցչությանը փոխարինող է գալիս ազատ մասնագիտությունների տեր մարդկանց ինքնակառավարվող փաստաբանական կազմակերպություն: Այս փաստաբանությունն առաջացավ Ֆրանսիայում, չնայած 1789թ.-ի հեղափոխությունից հետո փաստաբանությունը «պարզեցվեց» 1790թ.-ի սեպտեմբերի 2-ի դեկրետով և թույլատրվեց դատարանում հանդես գալ յուրաքանչյուր անձի, բայց արդեն 1803թ.-ին փաստաբանությունը վերականգնվեց: Նապոլեոն Առաջինը չնայած պահպանեց փաստաբանությունը, բայց փորձում էր նրա իրավունքները սահմանափակել: Ինչպես և այլ բռնապետներ, այնպես

ել Նապոլեոնը, դրական չէին վերաբերվում փաստաբանությանը, մասնավորապես 1810թ.-ի դեկտեմբերի 14-ի դեկրետի ընդունման ժամանակ նա գրել է. «Փաստաբաններն ըմբոստացողներ են, հանցագործությունների և դավաճանությունների դերասան. քանի դեռ ես ունեմ սուր, ես երբեք չեմ ստորագրի մմանատիպ դեկրետ: Ես կցանկանայի, որպեսզի հնարավորություն լիներ կտրել այն փաստաբանի լեզուն, որը կօգտագործեր այն կառավարության դեմ»:

Այնուամենայնիվ Նապոլեոնը չկարողացավ «փլուզել» փաստաբանությունը և Ֆրանսիայում այն ստացավ հետագա զարգացում: Ինչպես և Անգլիայում, Ֆրանսիայում նույնպես փաստաբանները բաժանվում էին 2 խմբի.

1. փաստաբաններ, որոնք հանդես էին գալիս դատարաններում,
2. փաստաբաններ, որոնք զբաղվում էին հաճախորդներ «հավաքելով» և նախապատրաստում էին տվյալ գործի լսման համար դատարանում հանդես եկող փաստաբանների համար նյութեր:

Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքում» խոսվում է փաստաբանի-պաշտպանի ինստիտուտի մասին: «Ատենաբան» հասկացության մասին առաջին անգամ խոսվում է «Ռոզալյո Փառաց»-ում: Սա այն հայկական ճշգրիտ աղբյուրն է, որում հստակ նախատեսվում է «փաստաբան», իսկ ավելի կոնկրետ՝ «պաշտպան» ինստիտուտը:

Հայաստանի փաստաբանության պատմության մասին շատ սակավ տեղեկություններ են հասել մեզ: Սակայն հայտնի է, որ 1922թ.-ի մայիս ամսից դատախարակական համակարգի այլ մարմինների հետ զուգահեռ սկսել է գործել հայ փաստաբանների կոլլեգիան, որը մինչև 1979թ.-ը գործել է՝ դեկավարվելով ԽՍՀՄ կառավարության և արդարադատության նախարարության բազմատեսակ իրավական ակտերով: 1980թ.-ի նոյեմբերի 13-ին ստեղծվեց ՀՍՍՀ օրենքը «Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունում փաստաբանական ծառայության կանոնադրությունը հաստատելու մասին»:

Խորհրդային տարիներին ինչպես իրավական շատ և շատ քննազավառներ գործում էին հակադեմոկրատական եղանակներով, օրինակ՝ պետության կառավարությունը կարող էր վերացնել փաստաբանների կոլլեգիայի ընդհանուր ժողովի որոշումները, ցրել նախագահությունը և նշանակել նոր ընտրություններ:

1998թ.-ի հունիսի 18-ին ընդունվեց «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը, իսկ 2004թ.-ի դեկտեմբերի 12-ին ՀՀ Ազգային Ժողովն ընդունեց «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքը, որով դադարեցվեց 1998թ.-ի օրենքի գործողությունը:

2004թ.-ի դեկտեմբերի 12-ին ընդունված «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքն իր 5-րդ հոդվածով սահմանում է, որ՝ «Փաստաբանական գործունեությունը իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն ուղղված է իրավաբանական օգնություն ստացողի հետապնդած օրինական շահերի իրականացմանը՝ օրենքով չարգելված միջոցներով և եղանակներով»: Ըստ այդ հոդվածի փաստաբանական գործունեությունն իր մեջ ներառում է.

- խորհրդատվություն,
- ներկայացուցչություն, ներառյալ՝ դատական ներկայացուցչությունը,
- քրեական գործերով պաշտպանությունը:

Նույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ. «Փաստաբանն իրավունք ունի փոխհատուցում ստանալու իր ծառայությունների դիմաց» և սահմանվում է նաև, թե անվճար իրավաբանական օգնությունը որ քաղաքացիական գործերով են տրամադրվում: Ահա այդ քաղաքացիական գործերը.

- ալիմենտի վերաբերյալ գործերով,
- խեղման կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ գործերով:

Այն հանգամանքները, որի ժամանակ քրեական գործերով տրամադրվում է անվճար իրավաբանական օգնություն, ահա այդ մասով վերը նշած օրենքը հղում է կատարում ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքին:

Անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրման մասին, բացի Հայաստանի Հանրապետության Քրեական դատավարության օրենսգրքից, սահմանվում է նաև ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով» և միջազգային բնույթ կրող մի շարք իրավական ակտերով: ՀՀ Սահմանադրության 40-րդ հոդվածով սահմանվում է. «...Օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական օգնություն է տրվում անվճար: Յուրաքանչյուր ոք ունի ձեռքբերելու, կալանավորման, կամ մեղադրանքի առաջադրման պահից պաշտպան ունենալու իրավունք»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի (Արդար դատաքննության իրավունք) 3-րդ կետի c ենթակետով ամրագրվում է. «Յուրաքանչյուր մեղադրյալ, որը մեղադրվում է քրեական հանցագործության կատարման մեջ, իրավունք ունի պաշտպանվել անձամբ կամ իր կողմից ընտրված պաշտպանի միջոցով կամ, պաշտպանի ծառայությունների վարձատրության համար անբավարար միջոցներ ունենալու դեպքում, օգտվել իր համար նշանակված պաշտպանի ծառայություններից անվճար, որը անհրաժեշտ է արդարադատությանը»: ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի (Իրավաբանական օգնության իրավունքի ապահովումը) 5-րդ կետով սահմանված է. «Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է որոշում կայացնել կասկածյալին կամ մեղադրյալին անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մասին՝ ելնելով նրա գույքային դրությունից»: ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածով (Պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունը) սահմանվում են այն դեպքերը, երբ պարտադիր է պաշտպանի մասնակցությունը՝ կասկածյալը կամ մեղադրյալն անչափահաս է, անգործունակ է, զինծառայող է և այլն, և ամենակարևորը սահմանված է 1-ին կետով՝ եթե նա այդպիսի ցանկություն է հայտնել, և նույն հոդվածի 4-րդ կետով սահմանվում է. «Քրեական գործով վարույթին պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունը ապահովում է քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը»: Մեր կարծիքով, այստեղ հակասություն է առաջանում վերը նշված սկզբունքի և 69-րդ հոդվածի միջև, այսինքն՝ եթե կասկածյալը կամ մեղադրյալը աղքատ չէ սակայն հայտնել է պաշտպան ունենալու ցանկություն, բայց նաև չի ցանկանում իր սեփական միջոցներով վճարել փաստաբանին, ապա 69-րդ հոդվածով քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ապահովի փաստաբանի մասնակցությունը: Պետք է մեր կողմից արդարացիորեն նկատվի նաև, որ աղքատության որոշման կարգն ընդհանրապես իդեալական լինելուց հեռու է Հայաստանում, քանզի պատահել են դեպքեր, որ իսկապես աղքատ կասկածյալին չեն տրամադրել անճար իրավաբանական օգնություն միայն այն պատճառով, որ նա որոշակի կենցաղային տեխնիկա ուներ, սակայն մյուս կողմից էլ շատ վճարունակներ օգտվում են աղքատի համար սահմանված «իրավունքից» (մեր վերջին նշածը Հայաստանում շատ քիչ է պատահել): Այս խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է ստեղծել անձի սոցիալապես ապահովված լինելու արդի և արդյունավետ մեխանիզմ, որպեսզի մինիմումի հասցվի նման կազուսները, որն այսօր Հայաստանում չկա:

ԱՄՆ Գերագույն Դատարանի մի շարք որոշումներ հաստատված է, որ պաշտպան-փաստաբանի նշանակման իրավունքը տարածվում է աղքատ և չքավոր մեղադրյալների վրա, որոնք, եթե ապացուցվի նրանց մեղքը, ապա կկրեն ազատազրկում (սա պարտադիր պայման է): Հաշվի առնելով այն փաստը, որ մոտավորապես 80% այն մեղադրյալների, որոնք մեղադրվում են ծանր հանցագործության կատարման մեջ, իրենց ֆինանսական դրության պատճառով չեն կարող իրենց միջոցներով իրենց համար վարձել փաստաբան-պաշտպանի, այդ իսկ պատճառով ԱՄՆ-ում գոյություն ունի անվճար փաստաբան-պաշտպանի տրամադրման 3 եղանակներ:

Ամենից հաճախ փաստաբան-պաշտպանների նշանակման ծրագրերը ստեղծվում են մունիցիպալ կառույցներում, որոնք այնչափ մեծ չեն, որպեսզի ստեղծեն իրենց ինքնուրույն «Հանրային պաշտպանների» գերատեսչություն: Տեղական իշխանությունը կազմում է գործող փաստաբանների ցուցակը, որոնք պատրաստ են ներկայացնել այն անձանց շահերը, որոնք դրա կարիքը զգում են: Փաստաբանի ընտրությունը կատարում է դատարանը՝ ընտրելով նշված ցուցակից: Սա ավելի գերադասելի է այն գործերով, որոնք պահանջում են նեղ մասնագիտացում, քանի որ վերը նշված ցուցակում նշվում են նաև տվյալ փաստաբանի՝ արդեն իսկ մասնագիտացված ոլորտները: Փաստաբանի ծառայությունների համար վճարն իրականացվում է դատարանի կողմից կամ Ֆեդերալ բյուջեի հաշվին, կամ նահանգի բյուջեի հաշվին, և փաստաբանը պետք է նախապես համաձայնեցնի Դատարանի հետ իր այն ծախսերը, որոնք կապված են իր կողմից տվյալ գործով ինքնուրույն քննության անցկացման հետ նաև փորձագետների հրավիրման հետ կապված ծախսերը:

Փաստաբանների ծրագրերը պայամանագրով ապահովվում է գործող փաստաբանի մասնակցությունը, որը կնքում է պայմանագիր տեղական իշխանության հետ՝ հոնորարի նախապես պայմանավորված չափի վճարման մասին: Եթե աղքատ կլիենտների թիվը գերազանցում է նախորդ պայմանավորվածությունը, ապա տվյալ պայմանագրի կողմերը կարող են կնքել նոր կամ համաձայնվել ներկարաձգելու հին պայմանագիրը:

3. Ամենից տարածվածը այս ոլորտում «Հանրային պաշտպանների» գերատեսչությունն է: Մրանք ստեղծվում են տեղական իշխանությունների կողմից (տարբեր նահանգներում տարբեր տեղական իշխանության տարատեսակների կողմից), որոնք հսկում են այդ գերատեսչության

գործունեությունը՝ չխառնվելով նրա ամենօրյա աշխատանքին: Որոշ դեպքերում այդ գերատեսչությունը մտնում է տեղական իշխանության կառուցվածքի մեջ և նրա փաստաբան-գործընկերները ֆորմալ ձևով համարվում են պետական ծառայողներ:

Ինչպես հայտնի է, ներկայումս Հայաստանում ստեղծվեց մեկ փաստաբանական պալատ, որով դադարեցվեց նախկինում գործող այլ փաստաբանական միությունների գործողությունը՝ նրանք պարզապես վերակազմավորվեցին, միացան և դարձան միասնական պալատ: Աշխարհը կարծես թե շարժվում է այդ ուղղով, բայց մի քիչ այլ կերպ: Մենք այստեղ վտանգ ենք տեսնում, որ Փաստաբանների պալատը կարող է որոշ չափով կառավարվելի դառնալ Հայաստանի իշխանությունների կողմից: Այնուամենայնիվ մենք կողմ ենք միացմանը, բայց՝ կիրառելով ֆրանսիական մոդելը: Ֆրանսիական մոդելն իրենից ներկայացնում է հետևյալը՝ Ֆրանսիայում գոյություն ունի 181 փաստաբանական ասոցացիա, որոնք ինքնուրույն և անկախ են: Այդ «181»-ն ընտրում է Ֆրանսիայի փաստաբանների ասոցացիայի խորհուրդ, որի հիմնական գործունեությունն է՝ կողողինացնել փաստաբանների պատրաստման ուսումնական կենտրոնները, պետական օրգանների և հասարակության առջև ներկայացնում է Ֆրանսիայի փաստաբաններն, նաև մշակում է Ֆրանսիայի փաստաբանների կարգապահական և վարքագծային համընդհանուր նորմեր: Մենք առաջարկում ենք հետևյալը՝ Հայաստանում առաջվա պես գործելն մի քանի միություններ, որոնցից կստեղծվեր Փաստաբանների գլխավոր միություն, որը կլիներ հետևյալ կերպ. յուրաքանչյուր փաստաբանական միություն իր միության մեջ ընտրությունում կկազմակերպեր և կընտրեր 5 անդամների, որոնցից 1-ը Փաստաբանների գլխավոր միությունում, որպես համանախագահ, իսկ այն 4-ը՝ Գլխավոր միության համապատասխան ստորաբաժանումներում: Նախագահությունը կսկսեր առավել ստաժ ունեցող փաստաբանը, իսկ եթե հավասար են ստաժերով ապա նախապատվությունը կտրվեր տարիքով ավելի մեծին:

Ըստ մեզ՝ ՀՀ Սահմանադրության մեջ փաստաբանության վերաբերյալ առանձին գլուխ պետք է նախատեսել: Քննադատը ճիշտ կնկատի, որ աշխարհում այդպիսի հանրաճանաչ փորձ չկա, սակայն ըստ մեզ կան դրա պատճառները: Նախևառաջ դրանով արդարացիորեն կբարձրացվի փաստաբանի ինստիտուտի դերը և նշանակությունը հասարակության (միայն թե այդ ժամանակ փաստաբանները իրենց մասնագիտությունը չարժեզրկեն բարոյական տեսանկյունից ինչպես հիմա ԱՄՆ-ում է) մեջ: Հայաստանում ամեն տարի տարբեր մասնավոր բուհեր տալիս են մոտ չորս հազար իրավաբան շրջանավարտներ, որոնցից բնականաբար հազիվ թե 10%-ը լինի մասնագետ: Իսկ քաջ հայտնի է, որ իրավաբան ուսանողների մեծամասնությունը ցանկանում են աշխատել դատախազությունում, ազգային անվտանգությունում և նմանատիպ այլ համակարգերում, սակայն միայն շատ քիչ մասն է ուզում աշխատել որպես փաստաբան, որովհետև շատերը չեն պատկերացնում, որ անգամ Հայաստանում փաստաբան աշխատելով կարելի է բարեկեցիկ ապրել: Ցավոք սրտի, մեր հասարակարգի մեջ ընկղմված է 2 իրարամերժ տեսակետներ.

- կաշառք չի կարելի վերցնել,
- իսկ եթե վերցնել ապա չափով վերցնել:

Այսինքն մեր հասարակությունը ընդունում է, որ կաշառք կարելի է վերցնել, բայց չափով, և շատերն իրենց նոր ձևավորվող ուսանողների մեջ արդեն պատրաստում են այն գաղափարը, որ նրանք պիտի իրավապահ մարմիններում աշխատեն, և շատ քչերն են ընտրում իրավաբանության մեջ ամենից խարիզմատիկ, «արտիստիկ», մարդասիրական, ինչ որ չափով շատ ավելի տաղանդ պահանջող ոլորտը՝ փաստաբանությունը: Ժողովրդավարական հասարակությունում պետք է իր արժանի տեղը գրավի փաստաբանը: Այսինքն, ՀՀ Սահմանադրության մեջ փաստաբանության մասին խոսելիս արդեն իսկ ենթագիտակցաբար հասարակության մեջ կարմատավորվի այն, որ փաստաբանի մասնագիտությունը հարգի է, այնպես ինչպես մտածում են դատախազի, դատավորի մասնագիտության հարգի է, այնպես ինչպես մտածում են դատախազի:

Մենք կցանկանայինք վերադառնալ փաստաբանական պալատի մասին և տալ մեր պատկերացումը, թե ապագա Հայաստանում, եթե փաստաբանությունը գրավի արժանի իր տեղը, ինչպես պետք է լինեն փաստաբանական պալատի ձևավորման և պալատի հետ կապված մի շարք այլ հարցեր: Մենք առաջարկում ենք հստակ ձևակերպված (միգուցե մի քիչ ուլտրադեմոկրատական) նոր մոդել. յուրաքանչյուր համայնք ունենետուն է իր փաստաբանական միավորումը: Տվյալ համայնքի 150 բնակիչների ստորագրության առկայության դեպքում դրվում է տվյալ համայնքի փաստաբանական միավորումից փաստաբանների թեկնածությունները՝ ընտրվելու «Համայնքի պատվո փաստաբան» պաշտոնում: Նա համայնքի բյուջեից ստանում է աշխատավարձ, սակայն պահպանում է փաստաբանությանը զբաղվելու իրավունքը: «Համայնքի պատվո փաստաբանի» պաշտոնում ընտրվում է այն թեկնածուն, որը հաղթում է պարզ

մեծամասնությամբ: Եթե տվյալ համայնքի որևէ բնակիչ ներգրավվում է որպես կասկածյալ կամ մեղադրյալ, ապա նա, անկախ նրանից, թե տվյալ կասկածյալը վճարունակ է, թե ոչ, միանգամից ստանձնում է նրա պաշտպանությունը, բնականաբար՝ անվճար, սակայն կասկածյալը կամ մեղադրյալն իրավունք ունի հրաժարվել նրանից: «Համայնքի պատվո փաստաբանի» պաշտպանության իրականացումը խոչընդոտ չի համարվում, որպեսզի տվյալ կասկածյալը կամ մեղադրյալը վճարովի կարգով օգտվի այլ փաստաբանների ծառայություններից նույնպես:

Յուրաքանչյուր մարզում միայն համայնքի փաստաբանական միավորումներից ձևավորվում է Մարզային փաստաբանական միություն, այլ փաստաբանական միություններ տվյալ մարզում չեն ստեղծվում: Մարզային փաստաբանական միությունում անցկացվող փակ և գաղտնի ընտրությունների պարզ մեծամասնական արդյունքով ընտրվում է «Մարզի գլխավոր փաստաբանը», որը կրկին պահպանում է իր իրավունքը՝ զբաղվել փաստաբանական գործունեությամբ, նա մարզային բյուջեից ստանում է աշխատավարձ: Եթե տվյալ մարզի բնակիչները հանդես են գալիս որպես հայցվոր՝ էկոլոգիական բնույթ կրող քաղաքացիական գործերով, ապա «Մարզի գլխավոր փաստաբանն» ավտոմատ կերպով ստանձնում է նրանց ներկայացուցչությունը, չնայած հայցվորը կամ հայցվորները կարող են հրաժարվել նրա անվճար իրավաբանական օգնությունից նաև կարող են չհրաժարվելով օգտվել վճարովի հիմունքներով այլ փաստաբանների ծառայություններից:

Մարզային Միության անդամները հանդիսանում են Հայաստանի գլխավոր փաստաբանական միության անդամներ և առնվազն 80 փաստաբանների առաջարկությամբ դրվում է որևէ փաստաբանի թեկնածությունը «Հայաստանի գլխավոր փաստաբանի» պաշտոնի ստանձման համար: Թեկնածուն հաղթում է պարզ մեծամասնությամբ: Նա ավտոմատ կերպով դառնում է ՀՀ Արդարադատության Խորհրդի 3-րդ փոխնախագահը, պետական բյուջեից ստանում է աշխատավարձ:

Միզուցե սա ծայրահեղականորեն հակասում է փաստաբանության ինստիտուտի էությանը, սակայն մենք որդեգրել ենք այն սկզբունքը, որը ժամանակին ասել է մի հույն փիլիսոփա իր սանին. «Եթե ուզում ես նվաճել գիտության բարձունքները, ապա պատրաստ եղիր, որ քեզ կկոչեն հիմար և տգետ՝ շատ դեպքերում քո նոր գաղափարների համար»:

Իհարկե այստեղ շատ պրոբլեմներ կան, որոնք իրավացիորեն լուծում են պահանջում, սակայն սա հնարավոր է զարգացնել՝ դարձնելով այն իրատեսական:

Խիստ, սակայն շատ մասնագիտական մոտեցում է ցուցաբերվում Ֆրանսիայում այն անձանց նկատմամբ, որոնք ցանկանում են դառնալ փաստաբան: Հայաստանի օրենսդրությամբ «Փաստաբան է համարվում այն անձը, որը ստացել է փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր, փաստաբանների պալատի անդամ է և տվել է երդում», իսկ արտոնագիր ստանալու համար անձը պետք է ունենա բարձրագույն իրավաբանական կրթություն, 2 տարվա իրավաբանական ստաժ, հանձնաժողովի որակավորման քննությունը և ստացած լինի համապատասխան վկայագիր: Ֆրանսիայում փաստաբանությամբ զբաղվելու հարցերը հիմնականում կարգավորվում է 1972թ.-ի դեկրետով: Անձը պետք է ունենա.

- Ֆրանսիայի քաղաքացիություն,
- իրավաբանի մասնագիտությամբ դիպլոմ՝ նվազագույնը իրավունքի մագիստրոս,
- անձը չպետք է լինի դատված և չլինի այնպիսի կազմակերպության մասնակից, որը բանկրոտի է ենթարկվել:

Եվ այս պահանջներին համապատասխանելու դեպքում տվյալ անձը պետք է հանձնի քննություն (2 գրավոր և 1 բանավոր) Մասնագիտական պատրաստման կենտրոնում, որից հետո ուսանի այնտեղ 1 տարի, անցնի տեսական կուրս և պրակտիկա և հանձնի ավարտական քննություն (1 գրավոր և 3 բանավոր): Ըստ մեզ սա ավելի արդյունավետ մեխանիզմ է, այստեղ անձը արդեն դառնում է լիարժեք փաստաբան, սակայն սրանով ամենևին չենք ուզում անգամ ակնարկած լինենք, որ Հայաստանում գործող մոդելով անձը չի կարող լիարժեք փաստաբան դառնալ, պարզապես մեզ համար ավելի ընդունելի է Ֆրանսիայի տարբերակը:

Փաստաբանական էթիկա

Հայտնի է, որ իրավունքը չի կարող ղեկավարել բոլոր հարաբերությունները, որոնց մաս են կազմում բարոյական որոշ հարաբերությունները, և այդ ժամանակ իրենց ֆունկցիաներն են

կատարում բարոյական սկզբունքները, սովորույթները, ավանդույթները, կրոնը: Արհատոտելը ներմուծեց «էթիկա» տերմինը՝ անվանելու համար այն գիտությունը, որն ուսումնասիրում է բարոյականությունը: Էթիկայի գիտության ճյուղերից է նաև մասնագիտական էթիկան: Փաստաբանական էթիկայի հիմնասյուններն են՝ ազնվությունը, կոմպետենտությունը, բարեխղճությունը՝ փաստաբանական գործունեության բոլոր բնագավառներում: Ըստ Պլետոնյովի ազնվությունն իր մեջ ներառում է ճշմարտացիությունը, սկզբունքայնությունը, անկեղծությունը: Ըստ նրա փաստաբանի գործունեության մեջ ազնվությունը կայանում է նրանում, որ, երբ փաստաբանը պաշտպանում է կլիենտի իրավունքները, նա չի խախտի օրենքը և կօգտագործի փաստաբանին հայտնի պաշտպանության բոլոր իրավական միջոցները:

Կոմպետենտականության սկզբունքը կայանում է նրանում, որ, երբ նա կլիենտին չի կարող հատկացնել բարձրորակ իրավաբանական օգնություն օրենսդրությանը իր կողմից թերի տիրապետելու պատճառով, նա չպետք է հանձն առնի այդ «գործը», կամ կլիենտի համաձայնությամբ ընդգրկի մեկ այլ փաստաբան, որը տիրապետում է տվյալ ոլորտին, սակայն, մինչ այս, անհապաղ հայտնի կլիենտին իր ոչ կոմպետենտ լինելու մասին:

Բարեխղճությունը կայանում է նրանում, որ փաստաբանը պարտավոր է ջանասիրաբար և համառ կերպով, առանց ծուլանալու, իրականացնի այն պարտավորությունները, որ նա ստանձնել է: Պլետոնյովը այս կապակցությամբ մեջ է բերում մինչհեղափոխական ունենա, որ նա ամեն անգամ կատարում է բարոյական հանցագործություն, երբ այն գործով, որի համար նա աշխատում է չի արել ամեն անհրաժեշտը, որը եղել է իր ուժերին և իշխանությանը համապատասխան: Եթե նա այս համոզմունքը ունենա, ապա նա շատ բաների կհասնի»:

Մեր կարծիքով ՀՀ Փաստաբանների պալատը կրնադնի իսկապես մասնագիտացված «Փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրը», քանզի ներկայիս երկու միությունների «Փաստաբանի վարքագի կանոնագրերը» համապատասխանում են այն երկրների ստանդարտներին, որտեղ փաստաբանությունը, թե կայուն հիմքերի վրա է գտնվում, թե երկար պատմություն ունի: Ուղղակի ինչպես ՀՀ Սահմանադրությունը պետք է կիրառել, ոչ թե չկիրառելով հայտարարել, որ օրենքը **լավը չէ:**

Եզրափակիչ մաս

Գաղտնիք չէ, որ փաստաբանությունը Հայաստանում ներկայումս, մեղմ ասած, հեղինակություն չի վայելում հասարակության մեծամասնության մոտ: Հայաստանում փաստաբանությունը ձևավորվեց խորհրդային տարիներին, որը ոչ թե փաստաբանություն էր, այլ, մեր համոզմամբ, կիսադատախազական մի գործունեություն, որը մեծամասնությամբ ձևական բնույթ էր կրում: Անկախացած Հայաստանը փաստաբանության համար ժառանգություն էր ստացել խորհրդային փաստաբանությունը, որը 70 տարիներից ավելի իր գոյության ընթացքում հայ հասարակության մենտալիտետի մեջ ձևավորեց այն դիրքորոշումը փաստաբանության վերաբերյալ, որը մենք ներկայումս ունենք:

Հայաստանի հասարակության որոշ զանգվածը այն կարծիքին է, որ Հայաստանում փաստաբանները անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար ոչ մի դրական արդյունքի չեն կարող հասնել՝ անկախ իրենց մասնագիտական բարձր որակավորումից և ցանկությունից: Մեր կարծիքով այս մոտեցումն առաջացավ անկախացած Հայաստանի դատական-դատախազական մարմինների ստացած ժառանգությունից, որոնք, ցավոք սրտի, մինչև այժմ էլ կամ փաստաբաններին բոլոր հնարավոր և ոչ հնարավոր լծակներով «ըռեցնում են», կամ ուղղակի անտեսում են նրանց փաստացի մասնակցությունը դատաքննություններին, սակայն ճշմարտությունը չաղավաղելու համար պետք է նշենք, որ կարծես թե «սառույցը կտրվում է»: Հայաստանը դասական փաստաբանություն ունեցավ, որն օրենքով սահմանվեց միայն 1998թ.-ի «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով, որը բնականաբար շատ քիչ է փաստաբանության կայացման համար: Ժամանակը հենց այն է, որը պետք է մեզ, որպեսզի կայանա փաստաբանությունը Հայաստանում, որպեսզի այդ ընթացքում թե իշխանական մարմինները և թե հասարակությունը փոխեն իրենց կարծիքները փաստաբանության վերաբերյալ, և այդ գործընթացում հիմնական է գործուն մասնակցությունը բնականաբար պետք է իրականացվի Հայաստանի փաստաբանների կողմից:

Եվ վերջում, իմ այս գեկույցը կուզենայի ավարտել **ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ** վեհ և արդյունավետ (այն անձանց համար ովքեր կկիրառեն իրենց կյանքում)՝ Հույս, Հավատ և Մեր խոսքերով:

կան ու ենթաօրենսդրական ակտերով: Սահմանադրությամբ և առանձին օրենքներով ամրագրված իրավունքների և ազատությունների խախտումներն առանձին անհատների, պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից, առաջ է բերում անհատի դժգոհությունը, բողոքը, իսկ դրանց զանգվածային լինելու դեպքում հանգեցնում է ըմբոստության և հասարակական ընդվզումների:

Քաղաքակիրթ աշխարհը արդեն 20-րդ դարում հանգել է այն հետևությանը, որ յուրաքանչյուր հասարակության ներդաշնակ զարգացման և առաջընթացի կարևորագույն երաշխիքն է մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների հարգումն ու դրանց առավելագույն պաշտպանության ապահովումը: Հենց այդ սկզբունքն էլ ամրագրված է 1948 թվականին Միավորված ազգերի կազմակերպության ընդունած «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով», մարդու իրավունքներին ու ազատություններին առնչվող միջազգային կոնվենցիաներով և ՄԱԿ-ի հաստատած մի շարք միջազգային փաստաթղթերով:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների նկատմամբ համընդհանուր հարգանքը, և դրանք առաջնային արժեք ճանաչելն ու պաշտպանելն էլ հանդիսանում է այն բազիսը, որի վրա հիմնվում և կառուցվում է ժողովրդավարությունը յուրաքանչյուր երկրում:

Ինչպես արդեն բազմիցս նշվել է, հասարակական հարաբերություններն իրենց բնույթով բարդ են և բազմապիսի: Այդ հարաբերությունների մասնակից հանդիսացող մարդ անհատը հաճախակի է բախվում իրավիճակների, երբ կարիք ունի խորհրդատվության, իրավական գիտելիքներ ունեցող հմուտ մասնագետի օգնության, մասնագետի, որը տեղյակ է օժանդակություն հայցողի համար հետաքրքրություն ներկայացնող հարաբերությունները կարգավորող վարքագծի կանոնները՝ իրավական նորմերը, և կարող է ցույց տալ հարաբերությունն ի շահ դրա մասնակցի կարգավորելու լավագույն ուղին: Նման խնդիրներ և նման ծառայությունների պահանջարկ առաջանում է ամեն օր, ամեն ժամ և իրավաբանական բավարար գիտելիքներ չունեցող յուրաքանչյուրի մոտ:

Հասարակական հենց այսպիսի պահանջարկն էլ ծնել է «փաստաբան», «փաստաբանական ծառայություն», «փաստաբանական գործունեություն» հասկացությունները:

Փաստաբանական ծառայությունը Խորհրդային Հայաստանում

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը սերտորեն առնչվում է փաստաբանության հետ: Իրավունքը և ազատությունը միայն Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրելը չի կարող բավարար համարվել, եթե չեն ամրագրված դրանց իրականացման իրական մեխանիզմներ:

Խորհրդային Միությանը բնորոշ է եղել տոտալիտարիզմը, և հենց այստեղ է, որ հանրային շահերի պաշտպանվածության անվան տակ ոտնահարվել, շրջանցվել կամ ընդհանրապես անտեսվել են մարդ անհատն ու նրա իրավունքները: Խոսք չէր կարող լինել օրենքի, առավել ևս իրավունքի գերակայության մասին այն պայմաններում, երբ հասարակական հարաբերությունների հիմնական մասը կարգավորվում էր ոչ թե օրենքներով, այլ կուսակցական դիրեկտիվներով, պլենումների որոշումներով, կառավարության, հաճախակի նաև գերատեսչական ակտերով: Նման պարագայում կարելի է փաստել, որ ընդհանրապես գերակայում էր ոչ թե օրենքը և իրավունքը, այլ նպատակահարմարությունը:

Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետությունն անբաժանելի մասն էր կազմում խորհրդային համակարգի և չէր կարող ունենալ ու չի ունեցել իրավական այլ համակարգ, քան Խորհրդային Միության ընդհանուր համակարգն էր:

Մարդու իրավունքների պաշտպանությունն առաջին հերթին պայմանավորված է արդարադատության համակարգի բնույթով և արդարադատության իրականացման նպատակաուղղվածությամբ: Խորհրդային դատական համակարգը աչքի է ընկել խիստ կենտրոնացվածությամբ, եղել են նաև աստիճանակարգված ենթակայության դրսևորումներ՝ ժողովրդական դատարաններ, գերագույն դատարան իր երկու կոլեգիաներով (դրանք էին քրեական գործերի կոլեգիան և քաղաքացիական գործերի կոլեգիան), գերագույն դատարանի նախագահությամբ և պլենումով: Գերագույն դատարանն ունեցել է վարչական հսկողության ֆունկցիա ժող. դատարանների նկատմամբ, իսկ գերագույն դատարանի նախագահն իրավասու է եղել նաև բողոքարկելու ժող. դատարանների և գերագույն դատարանի կոլեգիաների վճիռներն ու դատավճիռները: Խորհրդային օրենսդրության համաձայն, բոլոր դատավորները եղել են ընտրովի, և այդ հան-

գամանքը նպատակ է ունեցել դատարանի անկախության պատրանք ստեղծել: Քանի որ ընտրություն հասկացության իմաստն ամբողջովին խեղաթյուրված է եղել, գործը կուսակցության կողմից դատավորի նշանակվելուց հետո չի գնացել, և նախատեսված «ընտրությունը» ոչինչ չի նշանակել: Դատարանը չի եղել չեզոք, իրականացրել է նաև մեղադրական ֆունկցիա, ինչից առ այսօր մեր դատարանները ձերբազատվել չեն կարողանում:

Վերը նկարագրվածին պետք է ավելացնել նաև այն, որ դատախազը՝ որպես մեղադրող կողմ, դատարանում հանդես էր գալիս որպես պետական մեղադրող, իսկ մեղադրանքն էլ անվանված էր պետական մեղադրանք: Նման պայմաններում ակնհայտ է դառնում, որ պաշտպանության կողմը մնում էր միայնակ և գրկված պաշտպանվելու հնարավորությունից: Բնականաբար, այստեղ ավելորդ է դառնում խոսել մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև մրցակցության մասին:

Դատախազությանը վերապահված է եղել նաև ընդհանուր հսկողության ֆունկցիա, որը ենթադրում էր դատախազության իրավասությունը ամենուր հսկողություն իրականացնելու ամեն ինչի օրինականության նկատմամբ, այդ թվում նաև դատավարության ժամանակ դատարանի կողմից օրենքների ճիշտ և միատեսակ կիրառման և դատարանների վճիռների, դատավճիռների ու որոշումների օրինականության նկատմամբ: Դատախազը մասնակցել է նաև քաղաքացիական գործերի դատական քննությանը, և նրա կարծիքը գործը քննող դատավորի համար եղել է վճռորոշ:

Այս ամենը վկայում են այն մասին, որ պետությունն իր մարմինների միջոցով, հատկապես դատախազության, ամբողջովին իր վրա էր վերցրել արդարադատությունը և այն իրականացնում էր ոչ թե անկախ և անկողմնակալ դատարանների միջոցով, այլ վարչական մարմինների օգնությամբ:

Եվ ահա այս պայմաններում է, որ նվաստացվել և առչյինչ էր դարձվել փաստաբանի դերն ու նշանակությունը հատկապես դատարանում: «Ադվոկատուրայի մասին» ԽՍՀՄ օրենքի համաձայն, 1980 թվականի նոյեմբերին Հայաստանում ընդունվել է «Ադվոկատուրայի կանոնադրությունը հաստատելու մասին» օրենք, որի հիման վրա էլ ձևավորվել է ՀԽՍՀ փաստաբանական կոլեգիան: Համաձայն այդ օրենքով հաստատված կանոնադրության, կոլեգիան, որպես կամավոր միավորում, կարող էր ձևավորվել բարձրագույն իրավաբանական կրթություն ունեցող անձանց կամ մինիստրների խորհրդի նախաձեռնությամբ և արդարադատության նախարարության համաձայնությամբ:

Համաձայն օրենքի, փաստաբանների կոլեգիայի ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնում էին գերագույն խորհուրդը, նրա նախագահությունը, մինիստրների խորհուրդը՝ ինչպես անձամբ, այնպես էլ արդարադատության նախարարության միջոցով: Ընդ որում, արդարադատության նախարարությունն իրավասու էր սահմանելու իրավաբանական օգնություն ցույց տալու կարգը, ընդունելու ինստրուկցիաներ և մեթոդական ցուցումներ փաստաբանական գործունեության վերաբերյալ, կասեցնելու կոլեգիայի կամ ընդհանուր ժողովի որոշումների կատարումը:

Նման պայմաններում փաստաբանության անկախության, վստահորդի, պաշտպանյալի շահերի լիարժեք պաշտպանության մասին անգամ խոսք լինել չէր կարող: Անհրաժեշտ է ընդգծել նաև, որ այս ամենին զուգահեռ քրեական և քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերով նույնպես սահմանափակված էին փաստաբանի իրավունքները: Օրինակ՝ քրեական գործերով փաստաբանը որպես պաշտպան իրավունք ուներ նախաքննության ընթացքում գործի մեջ մտնել միայն այն պահից, երբ մեղադրյալին հայտարարում էին նախաքննության ավարտման մասին, և գործի նյութերը նրան ներկայացվում էին ծանոթացման:

Չէր կիրառվում նաև կանոնադրության՝ «Նախնական կալանքի մասին» այն սկզբունքը, որ պաշտպանն իրավունք ունի անարգել առանց ժամանակի սահմանափակման տեսակցելու իր պաշտպանյալի հետ: Սրա փոխարեն գործում էր գլխավոր դատախազի հրամանը, ըստ որի, պաշտպանի տեսակցությունները իր պաշտպանյալի հետ կարող էր տեղի ունենալ միայն գործը քննող քննիչի թույլտվությամբ:

ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1990 թվականի նոյեմբերի 4-ի հրամանագրով թույլատրվել է քրեական գործերով պաշտպանի մասնակցությունը անձի ձերբակալման, կալանավորման, խափանման միջոցի ընտրման, կամ, եթե խափանման միջոց չի ընտրված, մեղադրանքի առաջադրման պահից: Սա զգալի առաջընթաց էր մեղադրյալների իրավունքների պաշտպանության և փաստաբանների հնարավորությունների ընդարձակման առումներով: Հենց սա էլ խթան հանդիսացավ փաստաբանական գործունեության աշխուժացման և փաստաբանների դերի բարձրացման համար: Այս գործընթացներին զուգահեռ վերացվեցին նաև

պաշտպանի և անազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի տեսակցվելու արհեստածին արգելքները:

Փաստաբանությունը Հայաստանի նորանկախ հանրապետությունում

Մինչև 1995 թվականին ՀՀ Սահմանադրության ընդունումը «Ձեռնարկատիրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա արդարադատության նախարարության կողմից տրվում էին արտոնագրեր իրավաբանական ծառայություններ մատուցելու ցանկություն հայտնաձևելու և իրավաբանական բարձրագույն կրթություն ունեցող անձանց: Այդպիսի անձինք փաստաբանական կոլեգիայի փաստաբաններին զուգահեռ իրականացնում էին փաստաբանական գործունեություն, ինչը նույնպես զգալիորեն նպաստեց այդ ծառայության մասայականացմանը:

Փաստաբանական ծառայության մասայականացմանը նպաստեցին նաև հասարակական մեծ հնչեղություն ունեցող քրեական գործերով անցկացված հրապարակային դատավարությունները, որոնք հնարավորություն տվեցին մոտիկ անցյալում տոտալիտար համակարգից ձերբազատված հասարակությանը տեսնելու, որ դատարանին, դատախազին կարելի է առարկել, կարելի է դատարանում բարձրաձայն խոսել իրավունքների մասին, կարելի է մատնանշել իրավունքների խախտումները և պահանջել դրանց անհապաղ վերացումը:

1995 թվականին, երբ ընդունվեց ՀՀ Սահմանադրությունը, արդեն իսկ դրված էին մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների միջազգային հանրաճանաչ սկզբունքները սահմանադրորեն ամրագրելու հիմքերը:

Նոր ընդունված Սահմանադրությամբ ամրագրվեցին մարդու իրավունքներին վերաբերող այնպիսի կարևորագույն սկզբունքներ և իրավունքներ, ինչպիսիք են իրավաբանական օգնություն ստանալու և պաշտպան ունենալու իրավունքը, արդար դատաքննության պարտադիրությունը, անմեղության կանխավարկածը, օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիությունը և այլն: Նմանատիպ սկզբունքների և հիմնական իրավունքների՝ սահմանադրորեն ամրագրված լինելու հանգամանքը փաստաբանական գործունեության ընդարձակման համար ստեղծեց բավականին նպաստավոր դաշտ:

Մինչև «Փաստաբանական գործունեության մասին» օրենքի ընդունումը, արդեն իսկ որոշակիացված էին տվյալ գործունեության հիմնական ուղղությունները: Փաստաբանական գործունեությունն արդեն բավականին կարևորել է որոշակիացրել էր իր տեղն ու դերը արդարադատության բնագավառում և հասարակական հարաբերությունների կարգավորմանը նպաստելու խնդրում: Եվ այս ամենը տեղի էր ունեցել մինչև Հայաստանում դատաիրավական բարփոխումների իրականացումը, մասնավորապես, մինչև քրեական և քաղաքացիական օրենսգրքերի, ինչպես նաև դատավարական օրենսգրքերի ընդունումը:

Սահմանադրությամբ դատախազությունից արդեն իսկ վերցվեց ընդհանուր հսկողության ֆունկցիան՝ դատարանում մեղադրող կողմին դնելով պաշտպանության՝ կողմի հետ հավասար դիրքերում: Դատաիրավական բարեփոխումների արդյունքում ունեցանք ընդհանուր իրավասության դատարանների եռաստիճան համակարգ՝ առաջին ատյանի դատարաններ, վերաքննիչ դատարաններ (քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարան և քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարան) և վճռաբեկ դատարան իր երկու պալատներով՝ քաղաքացիական և տնտեսական գործերով պալատ և քրեական ու զինվորական գործերով պալատ: Ուժեղացան Սնտեսական դատարան, որի իրավասությունների շրջանակը սահմանված է քաղաքացիադատավարական օրենսդրությամբ:

1999 թվականին ընդունված «Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով փաստաբանությունն անկախացվեց պետական բոլոր մարմիններից, ինչն առաջնային նշանակություն ունեցավ մեր երկրում այդ ինստիտուտի կայացման և ամրապնդման համար: Ընդունված նոր օրենքով պարզաբանում ստացան մի շարք կարևոր հարցեր, որոնք մինչ այդ կարգավորված չէին: Մասնավորապես, այս օրենքով սահմանվեց փաստաբանական գործունեության բովանդակությունը և փաստաբանական գործունեության կազմակերպման իրավական ձևը, սահմանվեցին փաստաբանի գործունեության երաշխիքները և փաստաբանի իրավական պաշտպանությունը, նախատեսվեց փաստաբանական միությունների ստեղծումը, և կարգավորում ստացան մի շարք այլ հարցեր:

Օրենքի հիման վրա ստեղծվեցին փաստաբանների միություններ, որոնք եկան փոխարինելու գույություն ունեցող փաստաբանների կոլեգիային և որպես անհատ ձեռներեց գրանցված իրավաբաններին: Փաստաբանների միությունների ստեղծման հիմքում դրված էր մրցակցության գաղափարը. նախատեսված էր, որ փաստաբանների միությունները պետք է մրցակցեն միմյանց հետ, և այդ մրցակցության արդյունքում հայ փաստաբանական միտքը կապրի իր զարգացումը: Սակայն այդ մեխանիզմը այնքան էլ հաջող չգործեց և չարդարացրեց ակնկալիքները:

Փաստաբանների միությունների մոտ վեցամյա գործունեությունը ցույց տվեց, որ փաստաբանությունը ոչ այնքան կարիք ունի միությունների միջև մրցակցության, որքան փաստաբանական ուժեղ և միասնական կառույցի, որն ի վիճակի կլինի և կկարողանա հանդես գալ փաստաբանի օրինական շահերի և հիմնավոր տեսակետների պաշտպանությամբ:

Գաղտնիք չէ, որ դատական համակարգի բարեփոխումները չեն բերել ցանկալի արդյունքի, համակարգը չի դարձել անկախ, անկողմնակալ, և փաստաբանությունը խնդիր ունի պայքարելու քրեական հետապնդման մարմինների և դատարանի կողմից թույլ տրվող դատավարական խախտումների դեմ՝ հանուն իրավունքների պաշտպանության, հանուն օրենքների գերակայության հաստատման:

Այս պայմաններում է, որ առանձին փաստաբանը կարիք ունի իր թիկունքում ունենալ փաստաբանական այնպիսի կառույց, որն իրեն կօժանդակի իր ձայնը հասցնելու պետական այն լիազոր մարմիններին, որոնք իրավասու են գնահատական տալ քրեական հետապնդման մարմինների, դատարանի և դատավորի գործողություններին: Հենց այս նպատակով է, որ գործող փաստաբանական երկու միությունների համառ ջանքերի շնորհիվ 2004 թվականի դեկտեմբերին ընդունվեց նոր օրենք փաստաբանության մասին: Այս օրենքի ընդունումով հիմք է դրվում փաստաբանական մեկ միասնական կառույցի՝ փաստաբանների պալատի, որին անդամագրված անձինք են միայն, որ իրավունք են ստանում զբաղվելու փաստաբանական գործունեությամբ: Պալատի հիմնադիրներն են հանդիսանում գործող միությունների կողմից արտոնագրված փաստաբանները:

Կարևորագույն նորույթն այստեղ այն է, որ փաստաբանների որակավորման հանձնաժողովը, որը նախկինում ձևավորվում էր արդարադատության նախարարության կողմից, այժմ և՛ ձևավորվում, և՛ ղեկավարվում է փաստաբանների պալատի կողմից: Պալատի կազմում նոր փաստաբաններ կարող են ընդգրկվել որակավորման քննություններ հանձնելու և պալատի կողմից արտոնագրվելու դեպքում միայն: Նորույթ է նաև պալատի կազմում հանրային պաշտպանի կառույց ստեղծելը, որը պետք է ֆինանսավորվի պետական բյուջեից և կոչված է անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու այն անձանց, ովքեր փաստաբանական ծառայությունից օգտվելու համար չունեն համապատասխան նյութական միջոցներ:

Օրենքը երաշխավորում է փաստաբանության լիարժեք անկախությունը և փաստաբանների խնդիրն է համարել հասնել ուժեղ և արդարադատության համակարգում իր արժանի տեղն ունեցող հաստատության ստեղծմանը:

Նոր օրենքում զգալի է փաստաբանների որակի բարձրացմանը հատուկ ուշադրություն դարձնելու նպատակառոտությունը: Հենց դրան է ուղղված փաստաբանի հավակնորդներից մասնագիտական որոշակի ստաժ պահանջելը, փորձնակության ինստիտուտի սահմանելը:

Արդեն տեսանելի է նաև փաստաբանական բարձրագույն դպրոց ունենալու ծրագիր, որը կարող է դառնալ որակյալ փաստաբանների պատրաստման և ուսուցման խոշոր կենտրոն, գիտական հաստատություն, որտեղ կմշակվեն նաև օրենքների և իրավական ակտերի նախագծեր՝ այդ գործընթացներում ներգրավելով կարող փաստաբանների:

Փաստաբանության հզորացումը չի կարող իր դրական ազդեցությունը չունենալ դատական համակարգի վրա, և քանի որ փաստաբանների պայքարը պայքար է հանուն իրավունքը պաշտպանող օրենքի գերակայության, այդ պայքարի հաջողությունը կհանգեցնի նաև իրավական և ժողովրդավարական պետության ստեղծմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ Մահմանադրություն (ընդունված 05.07.1995թ.)

2. *ԽՍՀՄ օրենք «Աղվովկատուրայի մասին» (ընդունված 1979թ.)*
3. *ՀԽՍՀ օրենք «Աղվովկատուրայի կանոնադրությունը հաստատելու մասին» (ընդունված 13.11.1980թ.)*
4. *ՀԽՍՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունված 07.03.1961թ.)*
5. *ՀԽՍՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք (ընդունված 04.05.1964թ.)*
6. *«Փաստաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված 18.06.1999թ.)*
7. *«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված 14.12.2004թ.)*
8. *ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրք (ընդունված 01.06.1998թ.)*
9. *ՀՀ փաստաբանների պալատի կանոնադրություն*
10. *Աձձձձ, "Օձձձ ըմ Օձձ" ի ձձձձ", "Ղ լ ձձձ" Ղ ի ձձձձ, 1991*
11. *Աձձ Աձձ Ծոճճ "Ղ ձ ձձձձձձձձձ ի ի ձձ ձձ ձձ ձձ", Ղ. Ղ ձձձձձձձ, 1907 ձ.*
12. *Աձձ Աձձ Ծոճճ "Էձձձձ ի ձձ ձձ -ձձ ձձ ձձ", Ղ ի ձձձձ, Օ.3, 1961 ձ.*

ՉԱԿՈՐ ՔՈՅԼՈՅԱԼ

Ներածություն

Փաստաբանության ներկա վիճակը գնահատելու և զարգացման ճիշտ ուղիներ գտնելու համար պետք է նախ և առաջ ուշադրություն դարձնել փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքին, որն ընդունվել է 2004 թ.-ի դեկտեմբերի 14-ին: Նոր ընդունված օրենքում առկա են մի շարք թերություններ, առավել հատկանշական է փաստաբանների պալատին պարտադիր անդամագրվելը: Փաստաբանության հիմնական սկզբունքներից է անկախությունը, որը չի պահպանվում և ոտնահարվում է փաստաբանների պալատի պարտադիր անդամագրվելու պահանջով:

Բացթողումների շարքին է դասվում նաև հանրային պաշտպանի ընտրության կարգը, այսինքն՝ անվճար փաստաբանական ծառայության կարիք ունեցող անձը չի կարող ազատ ընտրել այն փաստաբանին, ում կգերադասեր, այլ պետք է միայն ընտրի հանրային պաշտպանի գրասենյակում գրանցված փաստաբաններից, որոնց թիվը խիստ սահմանափակ է: Փաստորեն մենք մեր իսկ օրենքով գրկում ենք պաշտպանի ազատ ընտրության իրավունքից:

Փաստաբանության ներկա վիճակի մասին լիարժեք կարծիք կազմել միայն օրենքի ուսումնասիրությամբ և չանդրադառնալ հասարակության կարծիքին չենք կարող, և հասարակության կարծիքը առավել պատկերավոր և ընդգրկուն ուսումնասիրելու համար պետք է նաև անդրադառնալ փաստաբանության ներկա վիճակի մասին անցկացված հարցման արդյունքներին: Հարցման հիմնական նպատակը այն է, թե ինչքանով է հասարակությունը վստահում ներկա փաստաբաններին և ինչքանով է կայացած փաստաբանությունը ՀՀ-ում:

Փաստաբանի անձնական շահագրգռվածության բարձրացումը արդյունավետության հիմնական երաշխիքն է: Նշված և մի շարք այլ բացթողումները լրացնելով, նաև փաստաբանության կառուցվածքը փոփոխելով այնպես, որպեսզի կարողանանք բարձրացնել փաստաբանների անձնական շահագրգռվածությունը արդյունավետ գործունեություն ծավալելու մեջ, միայն այդ կերպ կկարողանանք կատարելագործել փաստաբանությունը ՀՀ-ում: Պետք է փնտրել զարգացման նոր ուղիներ և կիրառել նոր ինստիտուտ ՀՀ-ում՝ «ընտանեկան փաստաբանի» ինստիտուտը: Այս կերպ կբարձրացնենք փաստաբանի շահագրգռվածությունը արդյունավետ աշխատանք կատարելու մեջ: Նաև կստեղծվի մրցակցային դաշտ փաստաբանների միջև: Մրցակցությունը ոչ միայն փաստաբանության, այլ նաև բոլոր ոլորտներում կատարելագործման հասնելու հիմնական երաշխիքն է: Ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտի կիրառումը և՛ իրավական, և՛ բարոյական, և՛ սոցիալական առումով առավել նպատակահարմար է:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում առկա բացթողումներն ու անհրաժեշտ լրացումները

Փաստաբանությունը՝ քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ է, որը չմտնելով պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի մեջ, գործում է անկա-

խոթյան, օրինականության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության սկզբունքի հիման վրա:

Ըստ ՀՀ «Փաստաբանության մասին» գործող օրենքի՝ ՀՀ-ում բոլոր փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու արտոնագիր ստացած անձիք պարտադիր պետք է անդամագրվեն փաստաբանների պալատի կազմում: Անդրադառնալով տարբեր երկրների փաստաբանական ինստիտուտների կառուցվածքին, համեմատելով դրանք՝ կտեսնենք այն բացը, որն առկա է մեր օրենքում:

Անցկացնենք համեմատություն երկու տարբեր իրավական համակարգերին պատկանող՝ ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի և ՀՀ-ի փաստաբանական ինստիտուտների միջև: ԱՄՆ-ի բոլոր նահանգներում կան նահանգների փաստաբանական ասոցիացիաներ: Որոշ նահանգներում ասոցիացիաներին անդամագրվելը պարտադիր է, իսկ որոշ նահանգներում՝ կամավոր: Բացի այդ, գործում է նաև համազգային փաստաբանների կազմակերպություն, դա Ամերիկայի փաստաբանների ասոցիացիան է, որին անդամագրվելը կամավոր է: Ֆրանսիայում նույնպես գոյություն ունեն փաստաբանների ասոցիացիաներ, բոլոր դատական շրջաններում գոյություն ունի մեկ ասոցիացիա, նրանք 181-ն են, սակայն ասոցիացիաներն իրենց անդամների քանակով տարբերվում են: Կան ասոցիացիաներ, որոնք ունեն մոտ մեկ տասնյակի հասնող անդամներ, իսկ կան ասոցիացիաներ, որտեղ ընդգրկված են տասնյակ հազարի հասնող փաստաբաններ: ԱՄՆ-ն և Ֆրանսիան աշխարհի ամենակատարելագործված փաստաբանական ինստիտուտներ ունեցող երկրներն են: Ի տարբերություն այդ երկրների՝ ՀՀ-ում գործում է փաստաբանների պալատ, որը միակն է և որին անդամագրվելը պարտադիր է: Իսկ ո՞րն է անկախության սկզբունքը և ինչպե՞ս է այն պահպանվում, երբ մենք ինքներս պարտադիր պայման ենք համարում փաստաբանների պալատին անդամագրվելը: ԱՄՆ-ում փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու համար նաև պետք է անցնել լրացուցիչ ատեստավորում, իսկ Ֆրանսիայում առավել կատարելագործված ասոցիացիաներ ունենալուն, որը մեզ մոտ բացակայում է և ատեստավորման նման խիստ կարգ սահմանված չէ: ԵՎ ՀՀ փաստաբանության կատարելագործմանը հասնելու համար, որը նաև նշված երկրների ասոցիացիաների և ՀՀ փաստաբանների պալատի հիմնական նպատակներից մեկն է, պետք է ապահովել մրցակցություն այն տարբեր ոլորտներում կատարելագործման հասնելու հիմնական երաշխիքն է:

ՀՀ-ում ստեղծելով փաստաբանների մարզային ասոցիացիաներ և այդ ասոցիացիաների անդամներին իրավունք տալով զբաղվել փաստաբանական գործունեությամբ միայն տվյալ մարզի տարածքում՝ կստեղծենք մրցակցային դաշտ, մրցակցություն ոչ թե փաստաբանների միջև, այլ ասոցիացիաների առավել արդյունավետ գործունեության մեջ, որը կխթանի փաստաբանների գործունեության կատարելագործումը: Կամ կարելի է նաև հրաժարվել փաստաբանների պալատին պարտադիր անդամագրվելու պայմանից, որը նույնպես կստեղծի մրցակցային դաշտ, այս անգամ արդեն փաստաբանների պալատի և նրանից դուրս գործող փաստաբանների միջև:

Փաստաբանների կատարելագործմանը հասնելու համար պետք են ոչ միայն մասնագիտական բարձր կարողություններ ունեցող փաստաբաններ, այլև պետք է ունենալ օրենսդրական այնպիսի համակարգ, որը նպաստի փաստաբանների և փաստաբանության կատարելագործմանը և նշված տարբերակները անկասկած խթանիչ դեր կունենան փաստաբանության կատարելագործման գործընթացում:

Փաստաբանների պալատի կազմում գործում է նաև հանրային պաշտպանի գրասենյակը: Այդ գրասենյակի միջոցով է իրականացվում հանրային պաշտպանությունը: Հանրային պաշտպանություն է համարվում անվճար իրավաբանական օգնությունը քրեական գործերով՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով և, նախատեսված դեպքերում, նաև քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով և հետևյալ դեպքերում.

- ալիմենտի գանձման վերաբերյալ գործերով,
- խեղման կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ գործերով:

Սակայն սահմանափում դնելով հանրային պաշտպանի ընտրության հարցում՝ ոտնահարում ենք ազատ պաշտպանի ընտրության իրավունքը, պարտադրում պաշտպան ընտրել փաստաբանների այն ցուցակից, որը կազմվել է փաստաբանների պալատի կողմից: Ահա և մեկ կետ, որը լուրջ բացթողում է մեր օրենքում: Կետեր, որոնք դեռ ունեն մշակման կարիք, և որոնք չպետք է խախտեն մարդկանց իրավունքները:

Անդրադառնալով փաստաբանական գործունեությանը՝ չենք կարող չանդրադառնալ փաստաբանի վարձատրությանը, քանզի այն փաստաբանի գործունեության արդյունքի գնահատականն է և նպաստում է փաստաբանի գործունեության արդյունավետությանը: ՀՀ-ում սահմանված է վարձատրության հետևյալ կարգը: Փաստաբանի և վստահորդի միջև կնքվում է գրավոր պայմանագիր ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված կարգով, իսկ հանրային պաշտպանի աշխատանքի վճարման չափը որոշվում է հանրային պաշտպանի ամսեկան աշխատանքի դիմաց Երևան քաղաքի համայնքի դատախազի համար օրենքով սահմանված աշխատանքային մեկ ամսվա վարձատրությանը համարժեք գումարի չափով:

ԱՄՆ-ում գործում են փաստաբանական ֆիրմաներ, այդ ֆիրմաներում սահմանվում են որոշակի ժամանակահատվածներ, որի ընթացքում նոր անդամագրված փաստաբանը պետք է ունենա սեփական հաճախորդներ և լինի ֆինանսապես եկամտաբեր ֆիրմայի համար: Եթե սահմանված ժամանակահատվածում նոր անդամագրված փաստաբանը չի ապահովում նշված պայմանները, նրան առաջարկում են հեռանալ ֆիրմայից: Նման համակարգն անկասկած նպաստում է փաստաբանների կատարելագործմանը և բարձրացնում է արդյունավետ աշխատանքի շահագրգռվածությանը: Հետևելով զարգացած փաստաբանական ինստիտուտ ունեցող երկրների փորձին և նման համակարգն ընդունելով՝ իհարկե, կխթանենք փաստաբանների աշխատանքի արդյունավետությունը:

Փաստաբանության ներկա վիճակը հասարակության գնահատմամբ

Անդրադառնանք փաստաբանական գործունեությանը՝ հասարակության գնահատմամբ: Հասարակության տված գնահատականն է, որի բացասական լինելու դեպքում կատարում ենք բարեփոխումներ և փորձում գտնել առավել արդյունավետ տարբերակներ, որոնց կիրառումը կբերի փաստաբանության զարգացմանը:

Հարյուր ամձանց շրջանակում անցկացված սոցիալական հարցման արդյունքում պարզվեց հասարակության տված գնահատականը փաստաբանությանը: Հարցմանը մասնակցած հարյուր մարդկանցից հիսունը իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողներ էին, իսկ մյուս հիսունը՝ տարբեր մասնագիտություն ունեցող անձինք էին, որոնց համար ընտրվել էր տարիքային սահմանափակում՝ երեսունից- հիսուն տարեկան: Հարցման մասնակիցների մեջ զգալի թիվ էին կազմում գործարարները, որոնք համեմատաբար առավել շատ են օգտվում փաստաբանների ծառայությունից:

Կայացած է արդյոք փաստաբանական ինստիտուտը ՀՀ-ում հարցին, ստացել ենք հետևյալ արդյունքը. «այո» պատասխանել են միայն 100-ից՝ 23-ը, իսկ 77-ը պատասխանել են՝ «ոչ»: Առավել ուշադրության արժանի է այն փաստը, որ իրավագիտության ֆակուլտետի 50 ուսանողներից միայն 5-ն են կարծում, որ փաստաբանական ինստիտուտը ՀՀ-ում կայացած է, և երկրորդ հարցը, որ տրված էր միայն իրավագիտության ֆակուլտետի նույն 50 ուսանողներին, հետևյալն էր. կցանկանա՞յի՞ք արդյոք իրականացնել փաստաբանական գործունեություն ՀՀ-ում՝ հաշվի առնելով ներկա վիճակը. «այո» պատասխանեցին միայն 17-ը, իսկ 33-ը՝ «ոչ»: Այս արդյունքը մեզ համար պետք է լուրջ հետևությունների առիթ հանդիսանա: Եթե ԱՄՆ-ում իրավաբանական կրթություն ստացողների մոտ յոթանասուն տոկոսը ցանկանում է զբաղվել փաստաբանական գործունեությամբ, մեզ մոտ բոլորովին հակառակն է: Խնդիրը նրանում չէ, որ պետք է նմանվել ԱՄՆ-ին կամ այլ զարգացած փաստաբանական ինստիտուտ ունեցող երկրի, այլ հարցը նրանումն է, որ ողջ աշխարհում հանրության կարծիքով փաստաբանությունը ամենապատվաբեր, ամենակարևոր և առավել վստահության արժանի ինստիտուտն է: Իսկ ՀՀ-ում նույնիսկ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողության մեծամասնությունը չի ցանկանում զբաղվել փաստաբանական գործունեությամբ: Սակայն մյուս կողմից գնահատելի է այն փաստը, որ 17 ուսանողներից 12-ը, ովքեր կարծելով, որ կայացած չէ փաստաբանական ինստիտուտը ՀՀ-ում, և հաշվի առնելով ներկա վիճակը, այնուամենայնիվ ցանկանում են իրականացնել փաստաբանական գործունեություն ՀՀ-ում:

Տարբեր մասնագիտություն ունեցող 50 անձանց տրված այն հարցին, թե անհրաժեշտությամբ դեպքում կվստահե՞իր արդյոք ՀՀ-ում գործող փաստաբաններին, նրանցից 27-ը պատասխանել են՝ «ոչ», իսկ 23-ը՝ «այո»: Իհարկե, տարբերությունը տոկոսային հարաբերությամբ այնքան էլ մեծ չէ, սակայն հարցման մասնակիցների կեսից ավելի անվստահությունը պետք է անհանգստացնի այժմ փաստաբանական գործունեության արտոնագիր ունեցողներին:

ՀՀ-ում ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը՝ որպես զարգացման նոր հեռանկար

Հաշվի առնելով հասարակության կարծիքը փաստաբանության ներկա վիճակի մասին, հիմք ընդունելով անցկացված հարցման արդյունքները, լուրջ մտահոգությամբ պետք է գտնել զարգացման նոր ուղիներ: Այո՛, ընդունված փաստաբանության մասին նոր օրենքը միզուցե կտա դրական արդյունքներ, սակայն նույն օրենքում առկա են բացթողումներ, հատկապես կառուցվածքի և հանրային պաշտպանի ընտրության հարցում, և վերոհիշյալ առաջարկներն առավել բարենպաստ պայմաններ կստեղծեն փաստաբանների արդյունավետ գործունեության համար:

Հաշվի առնելով նաև ներկա վիճակը՝ որ ամեն տեղ կարծես գերիշխում է կոռուպցիան, և, որ կան փաստաբաններ, որոնք դատական համակարգում «խթանում» են կոռուպցիան՝ դատարանում հանդես գալով ոչ թե որպես պաշտպան, այլ որպես միջնորդ, նաև այն, որ փաստաբանների մի զգալի մասը իրենց անարդյունավետ գործունեության հիմնական խոչընդոտ են համարում կոռուպցիան, իմ խորին համոզմամբ՝ ՀՀ-ում փաստաբանության զարգացման տարբերակների շարքում առաջնային դիրքում պետք է դասել մրցակցային դաշտի ստեղծումը: Պետք է բարձրացնել փաստաբանների մոտ շահագրգռվածությունը արդյունավետ աշխատանք կատարելու մեջ, որն անկասկած գերծ կպահի փաստաբաններին՝ որպես միջնորդ հանդես գալուց և, իհարկե, կնպաստի իրենց առջև ծառայած խնդիրների, անկախ այն բանից, թե նրանք կդրսևորվեն կոռուպցիայի, թե այլ ձևով, լիակատար հաղթահարմանը:

Առաջարկում են ՀՀ-ում կիրառել մի նոր ինստիտուտ՝ ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը, որը կգործի փաստաբանների պալատին զուգահեռ: Իսկ ո՞րն է դա և ինչպե՞ս պետք է լինի նրա կառուցվածքը: Կա ընդունված մի հասկացություն՝ անձնական փաստաբան: Այս դեպքում անձը օգտվում է կոնկրետ մի փաստաբանի ծառայությունից, որը ծանոթ է իր հաճախորդի գործունեությանը, անհրաժեշտության դեպքում արագ արձագանքում է նրա կանչին, ամեն պահ պատրաստ է տալ մատչելի խորհրդատվություն, իր և իր հաճախորդի միջև կա լիարժեք վստահություն և կան շատ այլ հանգամանքներ, որոնք բոլորն էլ նպաստում են արդյունավետ գործունեություն ծավալելուն: Նման պրակտիկա կա մի շարք երկրներում՝ ԱՄՆ-ում, Անգլիայում, Կանադայում, Ֆրանսիայում, Շվեդիայում և շատ այլ երկրներում: Պրակտիկա, որն իրոք հաջողվել է և սովել է իր դրական արդյունքները՝ փաստաբանների առավել արդյունավետ գործունեություն ծավալելու մեջ: Առաջարկվող ընտանեկան փաստաբան անձնական փաստաբանից տարբերվում է միայն մեկ բանով: Եթե անձնական փաստաբանը զբաղվում էր կոնկրետ մեկ անձին ծառայություններ մատուցելով, ապա ընտանեկան փաստաբանը ծառայություններ կմատուցի ողջ ընտանիքին, սակայն անձնական փաստաբանը ինքն էլ գերծ չի մնում իր հաճախորդի ընտանիքին ծառայություններ մատուցելուց և այս փաստը հաշվի առնելով՝ կարելի է ասել, որ նշված ինստիտուտներն իրարից գրեթե չեն տարբերվում:

Ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտի կառուցվածքը

Այստեղ պետք չէ մշակել որևէ բարդ մեխանիզմ ընտանեկան փաստաբանի աշխատանքը կարգավորելու համար: Պետք է սահմանվի հետևյալ կարգը՝ փաստաբանական գործունեության արտոնագիր ստացած անձը, որն օրենքին համաձայն իրավունք ունի զբաղվելու փաստաբանական գործունեությամբ՝ բացառությամբ օրենքի այն կետի, որ փաստաբանը պետք է լինի փաստաբանների պալատի անդամ, կարող է ներկայացնել որևէ ընտանիքի շահերը, սակայն պետք չէ նաև սահմանափակել ընտանիքների քանակը. նույն փաստաբանին պետք է թույլատրել ներկայացնելու այն ընտանիքների իրավունքներն ու շահերը, որոնց հետ կունենա անհրաժեշտ պայմանագիր: Ընտանեկան փաստաբանի՝ փաստաբանների պալատից դուրս գործելը բացատրվում է նրանով, որպեսզի ապահովվի փաստաբանների անկախությունը, որն իմ խորին համոզմամբ փաստաբանության գլխավոր սկզբունքն է, և որի բացակայության դեպքում անիմաստ կլինի ցանկացած ինստիտուտի կիրառումը: Ընտանեկան փաստաբանի և հաճախորդի միջև պետք է պարտադիր լինի պայմանագրի առկայությունը, սակայն պայմանագրի որևէ ձև չպետք է նախատեսել, այլ միայն պարտադիր պայման պետք է հանդիսանա փաստաբանի և հաճախորդի միջև կնքված պայմանագրի ժամկետը, աշխատավարձի կարգն ու չա-

փը և ընտանիքի կազմի նշումը, նաև ընտանիքի անդամների փոփոխության դեպքում՝ նրանց պայմանագրում ընտանիքի կազմից հանելու կամ ավելացնելու կարգը: Իսկ փաստաբանի և հաճախորդի իրավունքներն ու պարտականությունները, նրանց նշելու անհրաժեշտությունը և մնացած այլ անհրաժեշտ դրույթների նշումը պայմանագրում պետք է թողնել փաստաբանի և հաճախորդի պայմանավորվածության վրա: Օրենքով պետք է նաև սահմանել ընտանեկան փաստաբանի հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները, նրա գործունեության երաշխիքները, իրավական պաշտպանությունը և վարքագծի կանոնակարգը: Ընտանեկան փաստաբանի գործունեությամբ զբաղվող փաստաբանը պարտադիր պետք է ունենա նաև հատուկ արտոնագիր: Հատուկ արտոնագիր ստանալու կարգը այն փաստաբանների համար, ովքեր զբաղվելու են ընտանեկան փաստաբանի գործունեությամբ, պետք է սահմանվի հետևյալ կերպ: Այն նախ չպետք է լինի քվեարկությամբ, այլ հավակնորդը պետք է անցնի լրացուցիչ ատեստավորում, պետք է սահմանվի քննության հատուկ կարգ, արտոնագիր ստացողների քանակը չպետք է լինի սահմանափակ և պետք է տրվի անժամկետ գործունեության իրավունք: Քննությունների անցկացման կարգը և վերահսկողությունը պետք է սահմանվի և իրականացվի փաստաբանների պալատի և վճռաբեկ դատարանի կողմից:

Օրենքով նախատեսված փաստաբանական գործունեության սահմանափակումները պետք է կիրառվեն նաև ընտանեկան փաստաբանի համար:

Ընտանեկան փաստաբանի գործունեության նպատակահարմարությունը իրավական և ֆինանսական առումով

Նշելով ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտի կառուցվածքը՝ չպետք է նաև մոռանալ, թե ինչքանով է այն իրավական և ֆինանսական առումով առավել նպատակահարմար և փաստաբանի, և հասարակության համար: Իրավական առումով գնահատելով նպատակահարմարությունը՝ անկասկած կհանգենք դրական արդյունքների. ընտանեկան փաստաբանները առավել շատ հաճախորդներ ունենալու համար նախ և առաջ կբարձրացնեն իրենց զիտելիքների մակարդակը, առավել շահագրգռված կլինեն արդյունավետ աշխատանք կատարելու մեջ, քանզի միայն այդ կերպ կապահովեն իրենց անհրաժեշտ հաճախորդների քանակը, իսկ հասարակության համար իրավական առումով առավել նպատակային կլինի ընտանեկան փաստաբանի գործունեությունը, քանզի անհրաժեշտ պահին փաստաբանը արագ կարձագանքի իր հաճախորդի կանչին՝ իրավական պաշտպանություն և խորհրդատվություն տալու համար: Փաստաբանը ծանոթ կլինի իր հաճախորդի ողջ գործունեությանը, որն անկասկած բարձրացնում է փաստաբանի աշխատանքի արդյունավետությունը: Եթե խնդրի նպատակահարմարությունը նայենք ֆինանսական կողմից, ապա ընտանեկան փաստաբանությունը նախ կապահովի մշտական զբաղվածությամբ և եկամտով, և երկրորդ՝ կախված փաստաբանի գործունեության մակարդակից՝ կբարձրանա նրա աշխատավարձի չափը: Իսկ հասարակության ոչ բոլոր խավերը կարող են իրենց թույլ տալ ունենալ ընտանեկան փաստաբան և նրան վճարել, ամսեկան կամ տարեկան, որոշակի չափով աշխատավարձ: Սակայն այն անձիք, ովքեր հաճախակի են օգտվում փաստաբանների ծառայությունից, իհարկե, կգերադասեն ունենալ ընտանեկան փաստաբան: Այն փաստաբաններն, ովքեր աչքի են ընկնում արդյունավետ գործունեությամբ, գաղտնիք չէ, որ իրենց աշխատանքի համար պահանջում են բավականին մեծ գումար և այն անձանց համար, ովքեր առավել հաճախակի են օգտվում փաստաբանների ծառայությունից, ֆինանսական առումով, առավել նպատակահարմար կլինի, ամսեկան վճարել ընտանեկան փաստաբանին որոշակի գումար որպես աշխատավարձ, որն իր չափով ինչքան էլ որ մեծ լինի, անկասկած առավել նպատակահարմար կլինի: Իսկ այն անձինք, ովքեր ֆինանսական առումով չեն կարող օգտվել ընտանեկան փաստաբանի ծառայությունից, կարող են դիմել փաստաբանների պալատում անդամագրվածներին կամ, օրենքով սահմանված կարգով, նաև հանրային պաշտպանին:

**Ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը՝
որպես զարգացման հեռանկար
հասարակության գնահատմամբ**

Տարվ ընտանեկան փաստաբանի գնահատականն ու նպատակահարմարությունը և՛ իրավական, և՛ ֆինանսական առումով, բավարար չէ, եթե հաշվի չառնենք հանրության կարծիքը: Վերոհիշյալ հարցման ընթացքում մաս փորցել են պարզել, թե հասարակության կարծիքով ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը կիրառելով կնպաստե՞նք արդյոք փաստաբանական գործունեության զարգացմանը, թե՛ ոչ: 100 անձանցից 58-ի կարծիքով՝ այո, իսկ 42-ի՛ ոչ: Այս 42 անձանցից 29-ի կարծիքով, ովքեր կարծում են, թե ընտանեկան փաստաբանը չի խթանի փաստաբանության զարգացմանը, հիմնական խոչընդոտ են համարում բնակչության սոցիալական անապահով վիճակը, սակայն նշեմ, որ նրանք կարող են օգտվել հանրային պաշտպանի ծառայությունից օրենքով սահմանված կարգով, իսկ այն անձինք, ովքեր հաճախակի են օգտվում փաստաբանների ծառայությունից, որոշ չափով գտնվում են ֆինանսապես կայուն վիճակում, և ֆինանսական առումով խոչընդոտներ չեն ունենա: Հաշվի առնելով այս փաստը՝ կարող ենք մասնաճանաչել, որ հարցմանը մասնակցածների գնահատականը ընտանեկան փաստաբանի կիրառմանը դրական է, և, եթե նույնիսկ հաշվի առնենք միայն կոնկրետ տված պատասխանները, իհարկե, 58 տոկոսն այնքան էլ լուրջ առավելություն չէ, սակայն մեծամասնության կարծիքն է, որ ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը կնպաստի փաստաբանության զարգացմանը:

Եզրափակիչ մաս

Փաստաբանության մասին օրենքում առկա են մի շարք բացթողումներ, և կա անհրաժեշտություն մաս լրացումներ կատարելու՝ այնպիսի պրակտիկայի կիրառում, որը հաջողություն է ունեցել մի շարք երկրների փաստաբանության զարգացման գործընթացում, մասնավորապես, փոփոխության կարիք է գոյում փաստաբանական պալատի կառուցվածքը, մասնաճյուղի փաստը, որ փաստաբանը պետք է պարտադիր փաստաբանների պալատի անդամ լինի: Նման դրույթով մենք ոտնահարում ենք փաստաբանների անկախությունը: Նաև ոտնահարում ենք ազատ պաշտպան ընտրելու իրավունքը՝ հանրային պաշտպանի ընտրության հարցում սահմանափակում դնելով՝ առաջարկելով ընտրել միայն անձանց սահմանափակ շրջանակից: Պետք է հաշվի առնել մասնաճյուղի փաստաբանության բացասական կարծիքը փաստաբանության նկատմամբ՝ հիմք ընդունելով անցկացված հարցման արդյունքները: Գնահատելով ներկա վիճակը՝ պետք է ընտրել զարգացման նոր ուղիներ, որոնց մասին արդեն իսկ խոսեցի, սակայն ամփոփելով այն՝ այժմ առավել կոնկրետ կներկայացնեմ բոլոր այն առաջարկությունները, որոնք, իմ խորին համոզմամբ և փաստացի ռեալ գնահատմամբ, կունենան իրենց դրական ներգործությունը փաստաբանության զարգացման գործընթացում:

Ամենաառաջնայինը ես համարում եմ փաստաբանների անկախության ապահովումը, այն իրականություն կդառնա միայն փաստաբանների պալատի անդամագրվելու պայմանի պարտադիր շլինելու դեպքում: Հաջորդը հանրային պաշտպանի ընտրության հարցն է, չպետք է այն սահմանափակել, այլ պետք է թույլ տալ այն անձանց, ովքեր անհրաժեշտություն ունեն հանրային պաշտպանի ծառայությունից օգտվելու, օգտվեն իրենց ընտրությամբ և հանրային պաշտպանության վարձատրությունն իրականացվի կոնկրետ աշխատանքների քանակի հաշվարկով:

Նաև պետք է ապահովել մրցակցությունը, որը ամպայման ունենալու է խթանիչ դեր: Իսկ ինչպե՞ս այն ստեղծել: Ես կառաջարկեմ երկու տարբերակ, առաջին՝ ստեղծել մարզային փաստաբանական ասոցիացիաներ, որոնց անդամները իրավունք կունենան փաստաբանական գործունեությամբ զբաղվել միայն տվյալ մարզի տարածքում, որտեղ անդամագրվում են, այս դեպքում մրցակցություն կառաջանա մարզային ասոցիացիաների միջև, երկրորդ՝ փաստաբանների պալատի անդամագրումը փոխել կամավոր, և այդ դեպքում կլինեն փաստաբաններ, որոնք կգործեն փաստաբանների պալատից դուրս և այս անգամ մրցակցություն կառաջանա նրանց և փաստաբանների պալատում անդամագրված փաստաբանների միջև:

Առաջարկներիցս մեկը մասնաճյուղի և՛ հետևել ԱՄՆ-ում գործող փաստաբանական ֆիրմաների օրինակին. նրանք իրենց մոտ նոր անդամագրված փաստաբանների համար նշանակում են որոշակի ժամանակաշրջան, որի ընթացքում նրանք պետք է ունենան այնքան հաճախորդներ, որպեսզի ֆիրմայի համար լինեն եկամտաբեր, մասնաճյուղի կազմակերպում է, որպեսզի փաստաբանները շահագրգռված լինեն գործելու առավել արդյունավետ, որպեսզի կա-

րողանան ունենալ բավականաչափ հաճախորդներ՝ ֆիրմայում իրենց աշխատանքային տեղը պահպանելու համար: Այս մեթոդի կիրառումը նույնպես իր դրական ազդեցությունը կունենա փաստաբանության զարգացման գործընթացում: Կարելի է անել նաև մի շարք այլ առաջարկներ, սակայն ուզում եմ վերադառնալ փաստաբանության զարգացմանն ուղղված իմ գլխավոր առաջարկին: Դա ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտն է. ես, համոզված լինելով, որ ցանկացած ոլորտում զարգացման հասնելու համար առաջին հերթին պետք է ստեղծել մրցակցային դաշտ, առաջարկում եմ կիրառել ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտը, որը կապահովի այդ մրցակցությունը, իրավական առումով կունենա, խթանիչ դեր, ֆինանսական առումով կստեղծի բարենպաստ պայմաններ և՛ փաստաբանի, և՛ նրա վստահորդի համար: Նաև իմ կողմից անցկացված հարցման արդյունքում փորձ եմ կատարել պարզել հասարակության կարծիքը ընտանեկան փաստաբանության վերաբերյալ՝ որպես փաստաբանության զարգացման հեռանկար:

Սակայն ինստիտուտը հաջողությամբ չի գործի, եթե չունենա գործունեության բավարար պայմաններ: Ընտանեկան փաստաբանի ինստիտուտի կառուցվածքը բաժնույն նկարագրել եմ այն բոլոր պայմաններն ու պահանջները, որոնք ընտանեկան փաստաբանի գործունեության համար կստեղծեն բավարար պայմաններ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Պ. Գ. Բարենբայն, Փաստաբանությունն ԱՄՆ-ում, 1993թ.
2. Տ. Վ. Ալպառովա, Փաստաբանության կազմակերպումը և ֆունկցիաները արտասահմանյան երկրներում: Չքավորների իրավական պաշտպանությունը, 1991թ.
3. Պ. Գ. Բարենբայն, Փաստաբանական ֆիրմա, 1991 թ.
4. Նորմատիվ իրավական ակտեր
5. ՀՀ օրենքը «Փաստաբանական գործունեության մասին», 1998 թ. հուլիսի 18
6. ՀՀ օրենքը «Փաստաբանության մասին», 2004թ. դեկտեմբերի 14

Նորայր Աբգարյան

Ներածություն

«Օրենք՝ Օրենքների որակի ապահովման մասին»:

Առաջին (նաև՝ դրան հաջորդող) հայացքից անհեթեթ նման իրավական ակտի ընդունումն այնուամենայնիվ առաջարկված է Հայաստանի Հանրապետությանը Համաշխարհային Բանկի Ինստիտուցիոնալ Չարգացման Հիմնադրամի կողմից: Նպատակ չեմ դնում վիճարկել հեղինակավոր այդ միջազգային ֆինանսական կազմակերպության՝ Հայաստանի օրենսդրության և իրավական դաշտի մասին պատկերացումները, որոնց հիմքում ընկած է նաև հետևյալ դրույթը.

«Տեսականորեն, դատարանում գործ ունեցող մարդկանց առնվազն կեսը դատարանից պետք է հեռանա բավարարված չլինելով դատարանի որոշումից՝ իրենց պարտությունը վերագրելով ավելի շուտ դատարանի «անարդար» լինելուն, քան իրենց փաստարկների թուլությանը, կամ բուն օրենքի թերություններին»:

Նկատի ունենալով, որ մյուս կեսի՝ գործը շահածների առնվազն ինսույն տոկոսն էլ, մեղմ ասած, դժգոհ է դատավարության հետ կապված օրինական և այլ բնույթի նյութական ծախսերից և բարոյական կորուստներից, շատ ավելի ժամանակակից կհնչեր մեկ այլ բանաձև.

«Օրենքի որակը՝ ապահովվում է այն կիռարման հնարավորությունով»:

Օրենքի տառը սահմանափակում է նրանով ընդգրկված ժամանակաշրջանի առօրյան, օրենքի ոգին թելադրվում է նրա կիռարման ազդեցությամբ վաղվա օրվա վրա:

Չնվազեցնելով իրավապահ և դատական մարմինների դերը՝ կարծում են՝ կարելի է համաձայնել, որ հասարակությունում այս դրույթի հիմնական սերմանողը՝ նրա սուբյեկտի իրավունքները ու շահերը գործնականորեն պաշտպանող փաստաբանների ինստիտուտն է:

Փաստաբանների ինստիտուտը հանրապետությունում, կարծում են, հեռու է իր կայացումից: Իսկ թե որքանով փաստաբանների Պալատի ստեղծումը կխթանի այդ գործընթացը՝ ասել դժվար է. բավականին երկարաժամկետ և ցավոտ գործընթաց է հանդիսանալու բուն Պալատի կայացումը որպես միատարր՝ պետական, քաղաքական և այլ ազդեցություններից ձերբազատված միավորում: Նման պայմաններում ես առանձնահատուկ դեր են հատկացնում փաստաբանների՝ քաղաքացիական հասարակության հետ սերտացմանը, ինչը, համեմատաբար կարճ ժամկետում, կձևավորի իրավական արդյունավետ պաշտպանության անհրաժեշտության հասարակական պահանջը, և այդ պահանջի հիմնաքարը, իմ համոզմամբ, «Օրենքի որակը ապահովվում է այն կիռարման հնարավորությունով» վերը նշված թեզն է:

Պաշտպանելով այն՝ ես փորձելու եմ ներկայացնել փաստաբանի, և առաջին հերթին՝ դատապաշտպանի առջև ծառայած խնդիրների և դրանց լուծման մասին իմ պատկերացումները, նաև փաստաբանի՝ որպես կենսունակ օրենքներ ստեղծելու և դատական համակարգ ձևավորելու գլխավոր պատվիրատուի դերը քաղաքացիական հասարակության կայացման գործընթացում:

Նկարագրական մաս

ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրքը դատավարության ամբողջ ընթացքում պաշտպանությունը իրականացնող փաստաբանի առջև դնում է շատ ավելի բարդ, հաճախ և անհաղթահարելի խնդիրներ, քան մեղադրող կողմի ամենաանխոցելի ապացույցները: Հայաստանում պաշտպանը ընդամենը բառի բուն իմաստով պաշտպանվող կողմ է, որին հատկացված է հարվածներին սպասողի պասիվ դերը: Պաշտպանի պարտականությունները ստանձնած փաստաբանը պաշտպանյալի շահերը պաշտպանելուն և դատավարական իրավունքներն ապահովելուն ողոված կարևորագույն գործողությունները կարող է կատարել դատախազի, քննիչի (կարողա՝ հակառակորդ կողմի) կամ դատավորի թույլտվությամբ ու համաձայնությամբ: Ավելին, դատավարության ընթացքում «պաշտպանը պարտավոր է ենթարկվել դատախազի, քննիչի, հետաքննության մարմնի կարգադրություններին»: (Ես միտումնավոր բաց թողեցի Քրեական դատավարության օրենսգրքի 73 հոդվածի 4 մասում «կարգադրություններին») բառից առաջ գրված «օրինական» բառը, քանի որ այն կարող է առնչվել բացառապես Քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հետ): Իմ դիտարկումներով մեծ չէ այն փաստաբանների թիվը, որոնք չեն կաշկանդվում նման սահմանափակումներից, և փորձում են իրենց գործունեությունը իրականացնել քրեական դատավարության սկզբունքներից բխող պահանջների հիման վրա:

Հետևություն 1. Փաստաբանը պետք է լինի օրենքին ծառայող՝ չդառնալով նրա գերին:

Եվս երկու խնդիր, որոնք իմ ձևակերպմամբ հնչում են հետևյալ ձևով.

- Հայաստանի հանրապետության անունից կայացվող դատավճիռները հիմնականում փաստում են հանցագործության վարկածներից մեկը,

- դատաքննությամբ ամփոփված արդյունքները չեն հիմնավորում դատաքննության անհրաժեշտությունը:

Խոսքը գնում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ դատավճիռ կայացնելուն և դատավճիռի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների 360՝ «Դատավճիռ կայացնելիս դատարանի լուծմանը ենթակա հարցերը» և 371՝ «Դատավճիռ նկարագրական – պատճառաբանական մասը» հոդվածների մասին, որոնց դրույթները, իմ համազմամբ, հակասելով քրեադատավարության՝ օրենքի առջև հավասարության, գործի արդարացի քննության, անմեղության կանխավարկածի, մրցակցության և ապացույցների ազատ գնահատման սկզբունքներին, բացառում է անկախ հայրենական դատական համակարգի կայացումը, հետևաբար և փաստաբանի՝ որպես դատավարության հավասարաիրավունք մասնակցի կարգավիճակը:

Պատկերացնենք մի փաստաբանի, որը քրեական վարույթում մերժում է ստեղծված իրավիճակում անարդյունավետ պասիվ պաշտպանության ոճը և դատարանին է ներկայացնում քննվող հանցագործության կատարման մի այլ՝ մեղադրական եզրակացության մեջ շարադրածից տարբերվող վարկած:

Քրեական դատավարության օրենսդրության 360 հոդվածը թույլ չի տալիս պաշտպանին պահանջել, որպեսզի դատարանը մերժի մեղադրանքը այն պատճառաբանությամբ, որ պաշտպանության կողմի վարկածը նույնքան հիմնավորված է, որքան և մեղադրողինը: Իսկ օրենսգրքի 371 հոդվածը, որի դրույթները (ի տարբերություն Քախաբացիական դատավարության օրենսգրքի) ազատում են դատարանին պաշտպանության կողմից ներկայացված ապացույցների մերժելը պատճառաբանելուց, ընդհանրապես արժեզրկում են փաստաբանի աշխատանքը:

Գիտակցելով վերը նշված հանգամանքները՝ փաստաբանները համարյա երբեք չեն անցկացնում սեփական հետաքննությունը, դատավարության մինչդատական փուլում սահմանափակվում են ներկայացուցչական դերակատարմով, իսկ դատաքննության վերջնամասում փաստորեն ընդունում են իրենց պարտությունը: Հայրենական դատավարության պրակտիկայում ես չեմ լսել մի դեպք, երբ դատաքննությունը վերսկսվի շնորհիվ ամբաստանյալի վերջին խոսքի:

Մի դատաքննության ժամանակ մեղադրողը հայտարարեց, թե հանցագործության կատարման կենսունակ այլ վարկածի առկայությունը մեր դատարաններում արդարացման դատավճռի հիմք հանդիսանալ չի կարող, քանի որ անգլոսաքսոնական իրավաբանությանը բնորոշ այդ դրույթը Հայաստանում կիրառվել չի կարող: Ամենդրության կանխավարկածի սկզբունքին հակասող այդ հայտարարությունը շատ ավելի սարսափելի հանդիսացավ նրանով, որ չարժանացավ փաստաբանի համապատասխան ռեպլիկի:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները հնարավորություն ունեն դատավարական իրենց իրավունքները պաշտպանելու համար դիմել այն դատարան, որը չի անտեսում նաև անգլո-սաքսոնական իրավաբանության դրույթները, փաստաբանի հիմնավորված արձագանքը միգուցե և սթափեցներ դատարանին և ետ պահեր «բուն» հայկական դատավճիռ կայացնելուց:

Հետևություն 2. *Վերջին խոսքը՝ ամբաստանյալի իրավունքն է տվյալ դատարանում և փաստաբանի պարտավորությունն է, քանի դեռ այն լսելի է դատարաններում:*

Ցավով պետք է նշել, որ հասարակության մեջ արմատավորվել է այն կարծիքը, որ փաստաբանները հիմնականում կատարում են միջնորդի դեր, ապահովելով բարենպաստ շփումների իրականացում դատարանի հետ: Թե որքանով է հիմնավորված և տարածված այդ կարծիքը կարելի է դատել բազմաթիվ երևույթներից, որոնցից մեկը, իմ կարծիքով, արժանի է առանձնահատուկ քննարկման:

Ակնհայտ անհիմն քաղաքացիական հայցերի մեծ քանակը և դրանց բավարարումը դատարանի կողմից: Մի կողմ թողնելով այդ երևույթի քրեական և բարոյական նկարագիրը, դիտարկենք դրա հետևանքները արդարադատության և փաստաբանական ինստիտուտի կայացման վրա: Անվիճելի է, որ նման պայմաններում ավելորդ է խոսել մասնագիտական պատրաստվածության մասին. այն դադարում է անհրաժեշտ պայման լինելուց: Սակայն դա ևս վտանգներից մեծագույնը չէ:

Հայաստանի դատարաններն արդեն որդեգրել են դատական նախադեպի ինստիտուտը: Ինտերնետային կապի շնորհիվ ցանկացած անձ հնարավորություն ունի ծանոթանալ դատարանների վճիռներին, գտնել դրանցով օրինականացված ապօրինություններ և պահանջել բավարարել նաև իր ապօրինի հայցը: Այս ենթադրության մեջ անշուշտ առկա է չափազանցությունը, սակայն չնոռանանք նաև, որ փոքր ինչ փորձառու իրավաբանի համար մեծ դժվարություն չի հանդիսանա նման բան իրագործելը: Համաձայնեք, որ դատարանների և հատկապես արդար կողմը ներկայացնող փաստաբանի առաջ ծառանալու է իր գործընկերոջ կողմից երբևիցե ստեղծված լրջագույն խնդիր:

Հետևություն 3. *Ապօրինի ցանկացած վճիռ ուղղված է փաստաբանական ինստիտուտի կայացման դեմ: Փաստաբանը պարտավոր է նյութական պատասխանատվության պահանջ ներկայացնել ակնհայտ անհիմն հայց ներկայացրած անձին, իսկ Պալատը՝ ազատվել նման հայց պաշտպանող իր անդամից:*

Հետևություն 4. *Փաստաբանների Պալատը պարտավոր է համապատասխան առաջարկությամբ դիմել ՀՀ արդարադատության խորհրդին, Արդարադատության նախարարությանը և Դատարանների նախագահների խորհրդին՝ դատական նախադեպերի կիրառման վերաբերյալ «պրոֆիլակտիկ» իրավական ակտ մշակելու վերաբերյալ:*

Օրենքը փաստաբանի գործիքն է, և այն գործածելու արդյունավետությունը այնքանով է բարձր, որքանով ուղղված է դեպի պետության սուբյեկտի՝ մարդու իրավունքների և շահերի պաշտպանությանը, այդ թվում և առաջին հերթին՝ պետական ապարատի ոչ սակավ ապօրինի գործողություններից: Այս դրույթը չի հակասում ժողովրդավարության սկզբունքներին այն պե-

տությունում, որում մարդու իրավունքը գերակայում է այլ իրավունքներից, և այն հասարակությունում, որն իր պաշտպանվածությունը տեսնում է անձի առավելագույն պաշտպանված լինելու մեջ: Փաստաբանը պետք է ընդգրկված լինի օրինաստեղծ ամենօրյա աշխատանքներին և գործունյա ազդեցություն ունենա օրենքների բարելավման հարցում: Այդ խնդիրը այսօր չունի իր իրականացման մեխանիզմը, և հույս դնել նորաստեղծ Պալատի կողմից լոբինգ իրականացնելու արդյունավետության վրա մոտ ժամանակներում պետք չէ:

Ներկայիս իրավիճակում փաստաբանը անհատական գործունեությամբ և Պալատի անմիջական մասնակցությամբ կարող է և պետք է օգտագործի Սահմանադրական նորմը և խթանի երդվյալների դատարանի ստեղծման արագացմանը: Սա դատարանների և փաստաբանի ռեալ անկախության և դատարաններում մրցակցությունը ապահովելու ամենաարդյունավետ միջոցն է: Միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ Սահմանադրության մեջ սպասվող փոփոխությունները, մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանում դատական ակտերի բողոքարկման հնարավորությունը: Վերջինս պետք է օգտագործվի սահմանադրությանը և միջազգային օրենքներին հակասող օրենքների և նրանց նորմերի վերացնելու ուղղությամբ: Իմ պատկերացումով Պալատի առաջնային խնդիրներից պետք է լինի պատրաստվել սահմանադրական փոփոխություններին, և դատաքննության փուլում այսօր գտնվող գործերը հարստացնել սահմանադրական և միջազգային նորմերի խախտման հիմնավորված փաստերով և հատկապես, դրանց պատճառների պարզաբանումներով: Բողոքարկման ներկայացվող առաջին իսկ գործերը պետք է ներշնչեն Սահմանադրական դատարանի անդամներին այն իրողությունը, որ ապօրինի և անարդար վճիռների ու դատավճիռների հիմքում ընկած են, մեղմ ասած, դատավարության վերաբերյալ թերի օրենքները:

Անդրադառնալով՝ քաղաքացիական հասարակություն ձևավորելու խնդրին և դրանում փաստաբանների մասնակցությանը՝ կարծում եմ պետք է կարևորել դատարանից դուրս և մինչև դատաքննության սկսվելը վստահորդների հետ փաստաբանի կողմից տարվող աշխատանքի արդյունավետությունը: Իսկապես, մեր հասարակությունում անհիմն սերմանվել է, որ խախտված իրավունքների միակ արդյունավետ ճանապարհը դատարանն է: Դա է հիմնական պատճառներից մեկը, որ դատարանները լեփ լեցուն են մոտ ազգականների վեճերով: Պետք է ենթադրել, որ հաշտության համաձայնության վերաբերյալ քաղաքացիական գործերով դատարանի վճիռները համարյա բոլոր դեպքերում փաստում են փաստաբանների թերի աշխատանքը թե՛ իր վստահորդի, թե՛ հակառակորդի իրավաբան-ներկայացուցչի հետ: Քիչ չեն այնպիսի դեպքեր, որոնցում փաստաբանների անբացատրելի (և միշտ չարդարացված) համառության կամ վստահորդի նկատմամբ անտարբերության արդյունքում, վիճող կողմերը գույքի բաժանման հարցը հասցնում են աճուրդի և կրում են անհամեմատ մեծ նյութական կորուստներ, քան փոխգիջման տարբերակում:

Հետևություն 5. *Քաղաքակիրթ քաղաքացիական հասարակությունում դատարանը պետք է դառնա քաղաքացիական վեճերի անցանկալի, պարտադրված միջոց: Այդպիսի հարցերն իրենց ճնշող մեծամասնությամբ, կարող են ստանալ և պետք է ստանան իրենց արդարացի լուծումը առանց դատարանի միջամտության:*

Մտահոգության լուրջ առարկա է հանդիսանում փաստաբանների և Մարդու իրավունքի պաշտպանի ինստիտուտի միջև գործնական համագործակցության բացակայությունը: Այդ ինստիտուտի միջամտության համար դիմող քաղաքացիների մեծամասնությունը գործում են փաստաբանի դրդմամբ: Անհրաժեշտություն չեմ տեսնում քննարկելու այդ քայլի արդյունավետությունը, սակայն պետք է նշել, որ եթե քաղաքացու դիմումը դիտարկվում է որպես խնդրանք, իրավաբանի հիմնավորված բողոքը հանդես կգար որպես արդարացի պահանջ: Մարդու դատավարական իրավունքների խախտման դեպքերում, անգամ գործի՝ դատաքննության ընթացքում գտնվող պայմաններում, օրենքին քաջածանոթ և այն ճիշտ ընկալող մասնագետ-իրավաբանը պաշտպանի մոտ կարող է հասնել հաջողության այն դեպքում, երբ քաղաքացին ստանում է տիպիկ պատասխան՝ դատաքննությանը միջամտելու անթույլատրելիության մասին: Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը չպետք է փաստաբանի կողմից փորձվի օգտագործել որպես ճնշում դատարանի վրա. պաշտպանի միջամտությունը պետք է կանխի դատավորի կամայականությունը և, չառնչվելով գործի էությունը, վերականգնի խախտված դատավարական կոնկրետ իրավունքը:

Քիչ արդյունավետությամբ և ոչ նպատակային է փաստաբանների կողմից հաճախակի օգտագործվում նաև զանգվածային լրատվական միջոցները: Դրա պատճառը նույնպես հանդիսանում է այն հանգամանքը, որ փաստաբանները նպատակ են հետապնդում ոչ այնքան բա-

րոյական մթնոլորտ և ճիշտ հասարակական կարծիք ձևավորելը, որքան, հիմնականում, իր անձը գովազդելուն:

Ներկայացված այս երկու խնդիրները, կարծում եմ, պետք է իրենց լուծումը գտնեն Պալատի կանոնակարգի և փաստաբանի գործունեությունը կանոնավորող իրավական ակտերում:

Եզրափակիչ մաս

Եվ վերջում՝ իրավաբանական-փաստաբանական դպրոց (շկոլա) ստեղծելու մասին:

Հայաստանը գուրկ չէ իրավական մտքի պատմական փայլատակումներից: Այս փաստը չի նշանակում, թե վաղ անցալը հիմք կարող է հանդիսանալ դպրոցը ստեղծելուն, բայց վկայում է այն մասին, որ Հայաստանի ներկայիս հանրապետությունը ունակ է այն ստեղծել: Համոզված եմ, որ երբևիցե մեր ընդհանուր պետությունում փայլող իրավաբանների (Կոնի, Պլեվակո և այլոք) և ժամանակակից օտարերկրյա իրավաբան-գիտնականների գործերի թարգմանությունները կարագացնեն այդ գործընթացը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն
2. ՀՀ Լրեսական դատավարության օրենսգիրք
3. ՀՀ Զաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք
4. ՀՀ Լրեսական օրենսգիրք
5. ՀՀ Հակակոռուպցիոն ծրագիր
6. ՀՀ «Փաստաբանության մասին» 2004թ. օրենքը
7. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին հռչակագիր

«ՓԱՍՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.

ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ»

© «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ»
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

© ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

© ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՅԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՍՈՒՆՔ

ք. Երևան, Նալբանդյան 7, բն. 2
հեռ. 54-01-99, ֆաքս՝ 58-02-99
Էլ. փոստ ayla@ayla.am, lawfoundaion@lawfoundaion.am